

KOC University Library

3 1093 6250816 7

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

DS
51
A 632
A3
v2 1997
c.4

ADALYA

SUNA-İNAN KIRAÇ AKDENİZ MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ YILLİĞİ
ANNUAL OF THE SUNA & INAN KIRAÇ - RESEARCH INSTITUTE ON MEDITERRANEAN CIVILIZATIONS

Bilim Kurulu / Advisory Board
Fahri İŞIK
Sencer ŞAHİN
Havva İŞKAN
Oğuz TEKİN
Burhan VARKIVANÇ

Yayın Yönetim / Editör
Kayhan DÖRTLÜK
Üftade MUŞKARA
Umut SEZGIN

Çeviriler / Translations
Doğan TÜRKER
T.M.P. DUGGAN

Yapım / Production
Zero Ltd. Şti.

Yazışma Adresi / Mailing Address
Kaleici Barbaros Mah. Kocatepe Sk. No.25
07100 ANTALYA-TÜRKİYE
akmed@koc.net

ISSN 1301-2746

İçindekiler

Fahri Işık

*Megaron - Özel Bir Yapı Tipinin Kökeni, Gelişimi ve
Bir Ege Tapınağına Dönüşümü* 1

Melih Arslan

Yeşilova-Çeltek Side Tetradrabmi Definesi 1995 51

Boris Raev

New Finds of the Alanian Graves with Import Goods in the Krasnodar Region 71

Burhan Varkıvanç

Eine Alterbekrönung aus Patara 87

Michael Küpper

Ländliche Siedlungstrukturen in Pamphylien am Beispiel Sillyon 97

Mustafa Büyükkolancı

Termessos N1 Yapısı 117

Nevzat Çevik

*“Yuvarlak Kaya Ostothekleri” Trebenna’da Belgelenen Yeni Bir Mezar Tipi ve
Onun Işığında Benzeri Çukurların Yeniden İrdelenmesi* 127

Oğuz Tekin

Elaiussa-Sebaste Sikkeleri 151

Paul Kessener - Susanna Piras

The Pressure Line of the Aspendos Aqueduct 159

Süleyman Bulut - Fatih Gülsen

Patara-Bodrum Oda Gömülü 189

Friedmund Hueber

Arkeolojik Anıtlar Sağlamlıklarını Nasıl Kaybediyorlar 205

Sema Bilici

Antalya ve Bodrum Müzeleri’ndeki Chamlevé Dekorlu Bizans Seramikleri 223

Sema Alpaslan

*Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’ndeki Trapez Kesitli Levhalar,
Levha Üstü ve Levha Kaideleri* 235

Meryem Acara - B. Yelda Olcay	
<i>Bizans Döneminde Aydinlatma Düzeni ve</i>	
<i>Demre Aziz Nikolaos Kilisesi’nde Kullanılan Aydinlatma Gereçleri</i>	249
Oğuz Tekin - Yaşar Ünlü	
<i>Mersin Müzesi’ndeki Bir Grup “Leeuwendaalder”</i>	267
Muhammet Güçlü	
<i>Müstakil Teke (Antalya) Sancağı’nın Kurulması ve</i>	
<i>İdari Düzenlemeye İlişkin Bir Belge</i>	289

Megaron

Özel Bir Yapı Tipinin Kökeni, Gelişimi ve Bir Ege Tapınağına Dönüşümü

Fahri IŞIK*

-I-

Hellenistan'da en erken konut, barınak, Cilalitaş Çağrı'nda bir çukurdan oluşur (Res. 1)¹. Bilinen en eski yerleşim Nea Nikomedia'da tekil yapılar dikdörtgen tasarlıdır; duvarları, direkler arasına doldurulan çamurdandır (Res. 2)². Doğu'da en erken dönemlerden itibaren büyük yapılarda kullanılan taş, Hellenistan'da ilk kez batının Orta Cilalitaş Çağrı'nda mimariye girer; onun kerpiçle birarada kullanımı, insanlığın en büyük amaçlarından olmuştur³. Taş, batıda yuvarlak, dörtgen ve apsisli ev duvarlarını da örter ve bu yöntem ilkin ve özellikle Kıbrıs'ta sevılır (Res. 3)⁴. Bu değişken yapılaşmaya, çağın sonlarında yamuk duvarlı (Res. 4) ve apsisli (Res. 5) biçimler eklenir. Sonuncuların gelenekselleşmesiyle İ.O. 2. bin yılın Hellas döneminde ve izleyen Demir Çağ'ın Geç Geometrik Dönem içlerine kadar ulaşan erken sürecinde, Hellenistan toprağının her bucağında yapılar genelde ya bir kenarı yamuk bir dörtgendir (Res. 8) ya da arka duvarının yarı yuvarlak olarak değiştirildiği apsislisiyle (Res. 6,7) ayırt edilir⁵. Geç Hellas Döneminde belirleyici olan bir de Akhalara öz-

* Prof. Dr. Fahri Işık, Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Kampüsü ANTALYA

¹ Sinos, Hausformen 7 vdd. Lev. 1-4 Res. 1-11 "Çukur evler değişik derinlikler içerir; örneğin Sesklo'daki 0.30 m. kadardır. Ambar ya da çöplükler de benzer biçimde oyulurlar; bu nedenle yapıların niceliği, içerdiği "ocak" gibi kalıntılarla göre ayırt edilebilir. Bu ilkel yapı biçimini salt Cilalitaş Çağ'la sınırlı kalma, geçlere dek iner.

² Sinos, Hausformen 10 vdd. Res. 12-23; B. Rutkowski, *The Cult Places of the Aegean* (1986) 156 Res. 206: "Erken Cilalitaş Çağ (İ.O. 5500-5300)... Yeterli olmasa da, arkeolojik bulgular Nea Nikomedia kültürü ile Anadolu kültürleri arasında ilişkilere izverir". Direkli evlerde direkler, damın ve çamurdan duvarların dayanağı olarak geniş aralıklarla dikilir; taban ise, küçük dal ve yapraklar üzerine serilen sıkıştırılmış topraktan oluşurdu.

³ Sinos, Hausformen 13.

⁴ Sinos, Hausformen 13 vdd. Res. 24-35; Schachermeyr, Orient 21 Res. 55.

⁵ *Yamuk evler*: Sinos, Hausformen 17 vdd. Res. 43-55 (Cilalitaş Çağ); 30 vdd. Res. 72-82 (Erken Tunç Çağ); 75 vdd. Res. 165-185 (Orta Tunç Çağ); 87 vd. 90 vdd. Res. 200-202, 206-213, 216, 219; 110 vdd. Res. 271-273, 278-281; Drerup, Baukunst Res. 19-21, 28, 29, 32, 43, 45-48 (Geometrik Dönem). Tipin Hellenistan Tunç Çağ'ından "dikdörtgen yapılar" başlığı altında tanıtılan çok sayıda örnekleri için bk. Hiesel, Hausarchitektur 13-200 Res. 2-169. *Apsisli evler*: Sinos, Hausformen 21 Res. 57 (Cilalitaş Çağ); 36 vd. Res. 90-98 (Erken Tunç Çağ); 81 vdd. Res. 187-199 (Orta Tunç Çağ); 88 vdd. Res. 203-205 (Geç Tunç Çağ); 109 vd. Res. 248, 249, 256; Drerup, Baukunst 25 vdd. Res. 13, 22-25, 54 (Geometrik Dönem). Werner, Megaron 128, "Tunç Çağ Hellenistan'da apsisli megaron ağırlıklıdır", bk. Res. 19-23, 25, 29a-b, 32-38d, 43, 46, 48a-b, 50d, 64, 70b. Werner, Megaron 144, "Tunç Çağ Hellenistan'da apsisli ev megarondan çok daha fazla yaygındır", bk. Çiz. 3. Buna karşın Hiesel, Hausarchitektur 200 vdd., "apsisli evin geç Hellas Hellenistan mimarisinde etkinliği yok denecek denli azdır; aslında başlangıçtan beri istisnadır", bk. Res. 170, 171; ayrıca Res. 19, 22, 81, 84.

gü koridorlu tip vardır (Res. 9)⁶. Ancak bu tip Demir Çağ uzantısı değildir, çünkü bir Geç Geometrik Atina (Res. 8) ya da Eleusisörneğinde odalara eskilerin ince uzun, kendi içine kapalı koridoruyla değil, bir ön avluya varılır⁷.

Ege'nin Tunç Çağ kültürünü "Minos" adıyla yaratıcı ve özgün sanat biçimleriyle zenginleştiren Girit, konut mimarisinde de farklıdır. İlk örnekler yamuk gibi gözükse de⁸, Cilalıtاش Çağ'da yöreye özgü küçük bir taş temel üzerinde dikdörtgenden oluşan odalara düzgün koridorlarla ulaşılır, giriş duvar dibine çekilmiş ve genelde bir "labirent"in çekirdeği ekilmiştir (Res. 10)⁹. İ.O. 2. binyılın Orta ve Geç Minos Dönemleri villa ve saray mimarisine sürgün süren¹⁰ bu "çok odalı" ve "karmaşık" başlangıç, sanki Erken Demir Çağ'ın adada tek odaya indirgenen dikdörtgen yapı biçimlerinin de (Res. 11, 49)¹¹ nedenidir.

Ve doğu yakada, Anadolu'da konut, yaratılışında etken olduğu¹² Ege'nin Hellas ve Minos kültürlerinden çok önceleri, İ.O. 10. ve 9. binyıldır, Hallan Çemi'de taş temelli yuvarlak barınaklarla başlar (Res. 12a)¹³. 9. binyıl sonlarında Çayönü'nde (Res. 13) ve o etkide Nevalı Çori'de (Res. 14) gene ilkin yuvarlak olanı, dikdörtgen ve taş temelli olanlar izler. Sonuncular apsisli ya da ızgara ve hücre bölmeli ve giderek çok odalı çeşitlemeleriyle bir tip arayışı içerisindedir¹⁴. Bunların yamuk değiştiği ise çağdaşları Aşıklihöyük (Res. 15) ve

⁶ Sinos, Hausformen 94 vdd. Res. 221-237; Hiesel, Hausarchitektur 5, 111 vdd. Res. 85-103; 145 vdd. Res. 104-110, "özel değiştiği" ve 205 vdd. genel.

⁷ Drerup, Baukunst 31 vdd. Res. 28, 29; Drerup, Architektur 198 d. Res. 10 (Eleusis); Sinos, Hausformen 114 Res. 279, 280.

⁸ Sinos, Hausformen 17 Res. 38,39,41; A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 18 Res. 14. Belki de başlangıçtaki bu "yamukluk", geldikleri Anadolu'dan birlikte "getirmişlıklarının" bir gereğidir. Bu kültür göçünün mimaride ev tapınağı yapısına etkisi için bk. Schachermeyr, Orient 16 vd. Res. 11 (Knossos), krş. Res. 9 (Beycesultan) ve bk. a.dn. 41. İ.O. 3. binyıl Erken Tunç Çağ'ında madeni Hellenistan'la birlikte Girit'e götüren insanların Anadolulu oldukları konusunda ayrıca, Mansel, Ege 18; St. Alexiou, Minos Uygarlığı (1991) 19, "M.Ö. 3. binin ortalarında (kesin tarih üzerinde bilim adamları henüz ortak bir fikre varamadılar) Anadolu'dan halk grupları Kiklad'lara, Girit'e ve Kara Yunanistan'a göç ettiler. Göçmenler, bu bölgelere ilk kez bakırı getirdiler".

⁹ Sinos, Hausformen 17 vd. Res. 40, 42; Lawrence, age. 18 Res. 13. Cilalıtash Çağ'dan başlayan bu erken örneklerle karşın "koridor Akha ülkesine ilk kez İ.O. 13. yüzyılda birdenbire girer", Hiesel, Hausarchitektur 205, demesine karşın, bu uzman bilimcinin Girit'te yaratılan ve gelenekselleştirilen, bk. a.dn. 10, bu tanınmış ev tiplenesinin Ada'dan Hellenistan'a aktarıldığı kabullenemeyiş gerekçeleriinandırma, Hiesel, Hausarchitektur 246 vdd. Akha buluşu olamayacağı, koridorlu evin, yine kendi deyişiyle, o topraklarda "13. yüzyıl sonu felaketi ardından artık yapılmayışi"ndan da bellidir, Hiesel, Hasuarchitektur 246.

¹⁰ Lawrence, age. 22 vdd. Res. 20, 23, 26, 27; Sinos, Hausformen 44 vdd. Res. 104-161; Marinatos, Crete 116 vdd. Res. 4, 7, 8, 11-17.

¹¹ Drerup, Baukunst 5 vdd. 87 vd. Res. 3,4,6; B. Rutkowski, The Cult of the Aegean (1986) 103 Res. 140,141; 197 Res. 281b. Geometrik Zaman yerleşimlerinde evlerin Hellenistan örneklerine göre dikdörtgen biçimli ve düzenli olabilişleri de eski gelenekle açıklanabilir, bk. Drerup, Baukunst 36 vdd. Res. 33-35; Sinos, Hausformen 112 Res. 267-299. Örneğin "Attika'dan üç evin Girit Gortyn'deki yanında hemen göze çarpan karmaşık yapısallığı", Drerup, Baukunst 94 vd., geleneğin farklılığındandır. Ve bu gelenekselcilik, yapılarla ilişkin olarak batıda salt Girit'te saptanabilen "Tunç Çağ'dan Geometrik Zaman'a kesintisiz bir süreklilikte", Drerup, Baukunst 77, beklenir.

¹² Schachermeyr, Orient 18 vdd; ayrıca y.dn. 8; a.dn. 128.

¹³ M. Rosenberg vd., "Early Neolithic Hallan Çemi Tepesi. Some Preliminary Observations Concerning Subsistence Behaviors in Eastern Anatolia", Anatolica 21, 1995, 1 vdd. Res. 1, 2; M. Rosenberg, "The Hallan Çemi Excavation 1994", XVII. KST I (1996) 9 vdd. Res. 1-8; Duru, Mimarlık 1 Res. 2. Bu en erken Cilalıtash Çağ konutlarının "yuvarlaklıklık" gibi zor bir mimari yapılanmada oluşunun nedeni belki de, Yontmataş Çağ'ın mağara ya da ağaç kovuğu biçimine öykünüstür; çünkü bu biçimin birbirlerinden bağımsız olarak başka Ön Asya ve Ege kültürlerinde de ilkiğini başkaca yorumlayabilmek zordur.

¹⁴ Çayönü: H. Çambel, "1988 Yılı Çayönü Kazıları", IX. KST I (1990) 60 vdd. Res. 2 vdd.; M. Özdoğan, "1991 Yılı Çayönü Kazıları", XIV. KST I (1993) 83 vdd. Res. 5 Res. 1 vdd.; ay. "Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi. 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme", XV. KST I (1994) 105 vdd.; Yakar, Anatolia 42 vdd. Res. 14-22; 287 vdd. Res. 136; H. Hauptmann, "Ein Kultgebäude in Nevalı Çori", Alba Palmieri Dedicata (1993) 37 vd. Res. 28. Nevalı Çori: Hauptmann, age. 39 vdd. Res. 2-12; Yakar, Anatolia 65 vdd. Res. 28, 29; Duru, Mimarlık 1 Res. 5, 6.

de izleyen 7. binyıl Çatalhöyük (Res. 69) yerleşimlerinin tümüne egemendir¹⁵; Bu, Hacılar VI. katmanındakiler gibi dik açıyi hedefleyen ayrıllar dışında (Res. 16)¹⁶, insanlığın ilk "kentleri"nin de mimari resmini çizer¹⁷. Bakır Çağ (Res. 17) ve Tunç Çağ (Res. 18) höyüklerinin benzer görüntüyü sergilemelerinden, Anadolu insanların tek duvarı eğik açılı dik-dörtgen konut tipini seçtiği ve onu yarımadanın tümüne yaydığı bellidir¹⁸. Yuvarlak yapının Hallan Çemi'de sinandığı başlangıçtan sonra (Res. 12a) Erken Bakır Çağ'ın Çavitarlaşında (Res. 12b)¹⁹ ya da Erken Demir Çağ'ın İyonya'sında "ambar" olarak²⁰ tekil örneklerle uç verişinde okunan "aradabir"lik, benimsenmeyişinin sonucudur. Tıpkı Cilalitaş Çağ Çayönü apsisli denemesinin (Res. 19), yine bağımsız ve bağlantısız olarak Tunç Çağ'ın tek yerleşimi ayrıllığında Karataş (Res. 20)²¹ ile Erken Demir Çağ'ın Smyrna'sında (Res. 21)²² gözlemlenen "aradabir"lığı gibi ki, sonuncusunda arayış, her tasardan konutun varlığından da bellidir²³. Geç Tunç Çağ'ın Liman Tepe'sinde günyüzüne çıkmış bir oval evin (Res. 22)²⁴, Geometrik Dönem'de ve hem de aynı topraklarda, İyonya'da, ve de "yeni çağın bi-

¹⁵ Aşıklühöyük: U. Esin, "1992 Aşıklı Höyük (Kızılıkaya-Aksaray) Kurtarma Kazısı", XV. KST I, 1994, 77 vdd. Res. 2-5; ay. "On Bin Yıl Öncesinde Aşıklı: İç Anadolu'da Bir Yerleşme Modeli", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 31 vdd. Res. 1,2,4-14; Duru, Mimarlık 2 Res. 8. Çatalhöyük: J. Mellaart, Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia (1967) 54 vdd. Res. 4-10; Naumann, Mimarlık 224 vdd. Res. 279-285; Yakar, Anatolia 201 vdd. Res. 101,102,105,137; Duru, Mimarlık 2 Res. 10.

¹⁶ Yakar, Anatolia 152 vdd. Res. 75; Duru, Mimarlık 6 Res. 22; Werner, Megaron 147 dn. 44. Katmandaki evlerin doğu kesiminde konumlananlar geleneksel yanuk tasarlıdır, bk. Naumann, Mimarlık 368 Res. 481.

¹⁷ Anadolu'nun Cilalitaş Çağ yerleşimleri arasında örneğin Köşk Höyük: U. Silistreli, "1988 Köşk Höyük Kazısı", XI. KST I, 1990, 91 vdd. Plan 1; Yakar, Anatolia 190 vdd. Res. 95; Duru, Mimarlık 2 Res. 11. Erbaba: J. ve L. Bordaz, "Erbaba Excavations, 1974", TürkAD XXIII 2, 1976, 39 vdd. Res. 1; Yakar, Anatolia 148 vdd. Res. 74; Duru, Mimarlık 3 Res. 12. Canbasan III: Yakar, Anatolia 194 vdd. Res. 97; Duru, Mimarlık 2 Res. 9. Kuruçay: R. Duru, Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazılarının Sonuçları. Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri (1994) 9 vdd. Lev. 10; Duru, Mimarlık 5 Res. 14; Yakar, Anatolia 166 vdd.

¹⁸ Genel olarak: Naumann, Mimarlık 233 vdd. Res. 291,292; 357 vdd. Res. 457-465,473-476; 368 vdd. Res. 482-543. Ayrıca P. Neve, "Hittit Krallığı'nın Başkenti Hattuşa'da Konut", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1976) 99 vdd. Res. 5 vdd.

¹⁹ Yakar, Anatolia 71 vd. Res. 31.

²⁰ E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 13 Res. 2; ay. Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı (1983) 29 vd. Şek. 14,15 (J).18a, Lev. 20-23; Drerup, Baukunst 31,47 Res. 39.

²¹ Karataş: M.J. Mellink, "Excavations at Karataş-Semayük in Lycia 1967", AJA 72, 1968, 249 vdd. Res. 3 (Ev 3 A.B.C); Werner, Megaron 138 vd. Res. 3 (Karataş C2-C4); Werner, Megaron 127 Res. 18 (C2-C4). Troya'nın en eski yapı katındaki "apsisli ev": (burada Res. 36); Blegen, Troy 47 Lev. 12, "Troya Ia'nın arkasında apsisli ek vardır"; Naumann, Mimarlık 352 Res. 453 (Kat. I,103), "eğer gerçekten bu, yarım çember biçiminde tımlenmiş bir oda ise, apsisli evin Batı Anadolu kıyılarında ilk kez ortaya çıkışını almamadır; ancak belki de yapılan, duvarla çevrili bir avludan öte birşey değildir"; Werner, Megaron 138 Res. 3 (Troy 103), "ikinci bir evre eklemesi olabilir"; bu bölümün "sonradan eklenti olabilecegi" konusunda bk. ayrıca Werner, Megaron 29. Liman Tepe "apsisli evleri": H. Erkanal, "1993 Liman Tepe Kazısı", XVI. KST I, 1995, 266 vdd. ek. 4 Res. 4,5 ise sonraki kazılarda "oval ev"e tımlenmiştir, bk. a.dn. 24. Bu tipin Anadolu'da sanki "yaygınmış" gibi tanıtımının yanısıra, megaronla aynı kümeye sokulması da, H. Erkanal, "Erken Tunç Çağında Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 79 vd., belli ki tartışılabılır.

²² E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 13 Res. 3,5; ay., Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı (1983) Şek. 18b-c; Mansel, Ege 150 Res. 85 sol; Drerup, Baukunst 25,47 Res. 41. Samos'tan pişmiş toprak model, Drerup, Baukunst 74 Lev. 1b; Sinos, Hausformen 109 Res. 250.

²³ E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 9 vdd. Res. 1-5; ay., Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı (1983) 14 vdd. Şek. 3,4,11-14; Mansel, Ege 149, Erken Demir Çağ'ın İyon mimarlığıyla bağlantılı olarak: "Yunan Orta Çağ'ı evleri oval, apsisli ve dört köşeli planlar göstermektedir".

²⁴ H. Erkanal, "1994 Liman Tepe Kazıları", XVII. KST I, 1996, 308 Res. 5, "su ana kadar oval evlerden beş tanesi tespit edilmiştir"; ay., "1995 Yılı Liman Tepe Kazıları", XVIII. KST I, 1997, 238 vd. Res. 3, "daha önceki yıllarda ortaya çıkarılan ve tımla açılamadıkları için tarafımızdan apsidal ev olarak tanımlanan diğer yapıların planı da, bu oval ev sayesinde açıklık kazanmaktadır".

linen en erken evi" olarak varlığı da (Res. 23)²⁵ gelenekten değildir; sayıca yetersiz, zamanca süreksizdir ve dolayısıyla "Hellenistan kökeni" kuşkuludur.

Özlüce çizilen bu genel resimden algılanan şudur: Hellenistan'ın Hellas zamanında konutlar, en azından bir duvari yamuk giden dikdörtgen biçimleriyle Anadolu'nun Tunç Çağ, koridorlu oluşlarıyla da Girit'in Minos dönemi konutlarıyla benzeşirler ve bu iki kültürün yapılarından salt apsisli oluşlarıyla fark edilirler. Çünkü duvari eğik açılı dikdörtgen odalar, İ.O. 8. binyıl sonlarından başlayarak Anadolu'da gelenekselleşmiştir; Girit'in erkenlerinde varolan koridor ise, Akha evlerine ilk geç Hellas döneminin İ.O. 13. yüzyılı ile birlikte girer. İlginçtir ki, yamuk ve koridorlu olma özellikleri sanki geçiş yolu üzerinde Kiklad Adaları'nda harmanlanır ve burada apsisli ev pek yerleşmemiştir gibidir²⁶. Apsisli konutların Anadolu'da da "yok" denebilecek düzeyde azlığı ile özellikle Hellenistan etkisine kapalı Dağlık Milyas'ın Karataş'nda (Res. 20) denenmişliği, varlığında etken olabileceği düşünen "Akha etkisini" zayıflatır. Gerçekten de bir Girit ve ardından Akha yerleşimine yurt olan Milet'te bile bu iki buduna özgü yapı biçimlerinin saptanamayışi olgusu (Res. 24)²⁷, Anadolu toprağında başkaca da hiç kökleşmeyen Minos ve Hellas etkisini dışlar, "aradabir yoresel sapiş" olaslığını güçlendirir. Çünkü apsisli yapı tipinin -Çayönü'ndeki Cilataş Çağ

25 E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 9 Res. 1 Res. 1; ay., Eski İzmir I. Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı (1983) 16 vd. Şek. 3,4,8a; Mansel, Ege 149 Res. 85 sağ; Drerup, Architektur 183 Res. 1; Drerup, Baukunst 29,44 Res. 40; Sinos, Hausformen 110 Res. 254; R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art, From Mycenaean to the Archaic Period (1981) 56 vd. Res. 26; Gruben, Tempel 27 Res. 16,17; Lesbos Adası'nda *Antissa* örneği: Drerup, Architektur 184 vd. Res. 2a; Drerup, Baukunst 26 Res. 22a; Sinos, Hausformen 109 Res. 249; Akurgal, age. 17 Şek. 9a. Tipin Samos'tan pişmiş toprak modeli, Drerup, Baukunst 75 Res. 59 Lev. 1c; Sinos, Hausformen 110 Res. 252,253; Akurgal, age. 17 Şek. 10a-b; Ayrıca Erkanal, age. 238.

Hellenistan'daki "sayıları çok olmasa bile, Cilataş Çağ'dan beri tanınmışlığı" yönünde verilen örnekler, Erkanal, age. 238, ancak bu tip evlerin Ege'nin batı yakasında da doğu yaka gibi geleneksel olmadığını gösterebilir. Sinos'un tanıttığı Orta ve Geç Tunç Çağ oval evleri, Hausformen 83 Res. 199 (Tiryyns); 89 Res. 203,204 (*Thermos*), "kuşkulu" olmasa da, sayıda azlık ve zamanda süreksizlik, Sinos, Hausformen 110, Anadolu'ya etki olasılığını çürüter. Mansel'in, Ege 149 vd., "oval evler bu çağ için karakteristik olup İyonia kiyalarından, adalar üzerinden Yunanistan'a geçmiş, hatta İtalya ve İspanya'ya kadar ulaşmıştır" savı da belgelenemez. Bir geleneğin ürünü olmayan ve kendisi de gelenekselleşmeyen Geometrik Dönem oval evleri için bk. Drerup, Baukunst 29 vd. Res. 26; Sinos, Hausformen 110 Res. 251. Eleusis ve Gonnoi örnekleri de eklense bile Drerup, Baukunst 30 vd. Res. 27, benzer azlığa karşın Hellenistan'ın "erken çağlarında tekil" sayılan, nasıl olur da Geometrik Zamanı'nda "sıklaşmış" sayılır, Sinos, Hausformen 110, inandırmaz.

26 A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 52 vd. Res. 33; Sinos, Hausformen 80 Res. 184,185. Örneğin, Protogeometrik Dönem'den Koukounaries Akropolü üzerinde anitsal boyutta bir apsisli Paros evi için bk. Mazarakis, Temples 113 Res. 12.

27 A. Mallwitz, "Zur mykenischen Befestigung von Milet", IstMitt 9/10, 1959/60, 67 vdd. EkLev. 5; Naumann, Mimarlık, Ek Bölüm 1; Sinos, Hausformen 104 Res. 238; Hiesel, Hausarchitektur 250,255 Nr. 50; Werner, Megaron 80,123,129 Res. 54a-b. Sinos'a göre "Milet'in 3. Miken yapı evresinden olan ve kazı alanının doğusunda konumlanan iki dikdörtgen yapı birimi arasında bir koridor oluşturulmuştur". Hiesel'da bu kanıdadır; Werner de bu yapıları "Miken sömürgesiyle bağlantılı" görür ve iki konutu "koridor"la bütünlettirir. Verilerin yetersizliğinden burada bir "koridor" saptamasına kuşkuyla yaklaşmak isterim, çünkü bu yapılar Anadolu'nun Eski Hitit Dönemi yamuk evleriyle benzeşir; krş. Naumann, Mimarlık 377 vdd. Res. 490-492; P. Neve, "Hitit Krallığı'nın Başkenti Hattuşa'da Konut", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 106 Res. 11. Ve çünkü Milet'in o evre kent surunda da Hitit etkisi yadsınamaz, Mallwitz, age. 75. Onda "Miken hisar döşemleri ile Hitit hisar döşemleri arasında yer" aramak, Naumann, Mimarlık Ek Bölüm 1, örneğin bir Akha Tiryyns kaleşi suruya yapılacak bir karşılaştırma, a.dn. 66, gösterir ki, doğru değildir. Buna karşın Hitit surlarının, Naumann, Mimarlık 260 vdd. Res. 323-325, salt iki duvar kabuğu arası "sandık" biçiminde bölümlenmeyen bir değişigidir. Ayrıca antik kaynaklar "Tiryyns kaleşini yapan ustaların Likya'dan geldiklerini" yazar, a.dn. 35. H. Erkanal'ın "Anadolu'da salt Liman Tepe'de temsil edilmektedir" dediği koridorlu evde, "Erken Tunç Çağında Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 80 Res. 10,11; ay., "1994 Liman Tepe Kazıları", XVII. KST I, 1996, 312 vd. Res. 16-18; ay., "1995 Yılı Liman Tepe Kazıları", XVIII. KST I, 1997, 244 vd. Res. 8, M. Büyükkolancı ile yerinde yaptığı gözlemler de tam inandırmamıştır.

sınamalarının binlerce yıl ardından- Erken Tunç Çağ sonrasında Karataş'ta bir kopuk zaman ve uzak yörede ve de tekil örneklerle yapılmışlığını başkaca yorumlayabilmek zordur²⁸.

Zorluk, Hellas'ın yamuk evlerine Anadolu sürgünü denisin kanıtlarında da vardır; çünkü o tip, tipki Cilalitaş Çağ'ın Filistin'de, Anadolu'da ve Hellenistan'da en erken bilinen yuvarlak evlerinde olduğu gibi²⁹ her mekan ve zamanda kendiliğinden de yaratılmış olabilir. Ancak Cilalitaş'ta ilkin Çayıönü ve Caferhöyük'le, Çağ'ın sonrasında Hacılar'la (Res. 17) başlayan ve Bakır Çağ'ın Canhasan'ında gelişkinleşen, iç duvarları dil destekli dördüle yakın yamuk konutların (Res. 25), o özgün yapısıyla Ege'nin batı yakasına, Sesklo'dan Otzaki-Magoula ve Tsanglı'ye sürgün vermesi (Res. 26)³⁰, benzer etkileşimin diğer yapı tiplerinde de aranabileceğinde yönlendiricidir. Ve Akhalar'ın Geç Tunç Çağ Hitit mimari biçimlerini Hellenistan'a taşıdıkları da bilinir: Dışı "kiklopi" duvarlarla çevrili³¹, içi çok avluya geçitli ve alınması zor bey kaleleri ile olasılıkla bey odası "megaron'un kendisi"³², ayrıca aslanlarla "korunaklı" ana kapilar³³ ve sivri kemerli tonoz örtü³⁴, Geç Hellas Dönemi'nin Anadolu'yla bağlantılı mimari dösemeleridir. "Tiryns Kalesi'ni - Hitit egemenliğindeki - Likyalı duvar ustalarının ördüğü"nu anlatan antik kaynaklar, bu ilişkileri yazıyla da belgeler³⁵.

²⁸ Troya Ia'daki "Ev 103"ün bir "apsisli ev" değil de, "sonraki eklenti" ve belki "duvarlarla çevrili bir avlu" olabileceği yorumu için bk. y.dn. 21; Liman Tepe'deki "apsidal evler"in ise "oval ev" oldukları konusunda bk. y.dn. 23. Ayrıca, apsisli evleri "megaronun yalnızca arka kısımları yuvarlatılmış, yani apsite dönüştürülmüşdür" biçiminde tanımlamak geneliyle doğru olabilir de, bu nedenle o tipi "megaronla bir" tutarak aynı kümeye irdelemek, H. Erkanal, "Erken Tunç Çağ'ında Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 80 "Grup 1", doğru değildir. Benzer yaklaşımlar için bk. ayrıca: Werner, Megaron 138 dn. 13 (lit.); Werner, Megaron 128, "apsidal megara". Bu nedenle Drerup her iki yapı tipini ayırmış, megaronu "dikdörtgen yapılar", Baukunst 5 vdd., apsisleri "kavisli yapılar", Baukunst 25 vdd., anabaşlığı altında işlemiştir; apsisli evin Ege'nin öte yakasında gelenekselleşmesi de, Mansel, Ege 150, bu özde farkı vurgular.

²⁹ M. Özdoğan, "Kulübeden Konuta: Mimaride İlkler", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 25 vdd.

³⁰ Çayıönü: Yakar, Anatolia 54 Res. 22g-h; H. Hauptmann, "Ein Kultgebäude in Nevalı Çori", Alba Palmieri Dedicata (1993) 37 vd. Res. 28. Caferhöyük: Duru, Mimarlık 2 Res. 7. Hacılar: Yakar, Anatolia 157 vdd. Res. 77,78; Naumann, Mimarlık 247 Res. 303,304. Kuruçay: R. Duru, Kuruçay Höyük I. 1978-1988 Kazlarının Sonuçları, Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri (1994) 13 vdd. Lev. 24,30; Yakar, Anatolia 169 Res. 86. Canhasan: Naumann, Mimarlık 372 Res. 483; Yakar, Anatolia 196 vdd. Res. 98; krş. Özellikle Schachermeyr, Orient 17 Res. 32-35; Mansel, Ege 13. Hellen öykümleri için ayrıca, A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 14 vd. Res. 9 (Tsanglı); Sinos, Hausformen 18 Res. 43 (Otzaki-Magoula), Res. 44,45 (Tsanglı).

³¹ Krş. Örneğin Hittitler'in Hattuşa kent suru, A.M. Darga, Hittit Sanatı (1992) 79 Res. 75, ile Akhalar'ın Tiryns kalesi sur duvarı, Marinatos, Crete 84,155 vdd. Res. 153. Benzerlikleri için bk. Naumann, Mimarlık 74.

³² Krş. Örneğin Hattuşa Büyükkale, Naumann, Mimarlık 406 vdd. EkLev. 2; K.Bittel, Hattuschia. Hauptstadt der Hethiter (1986) 93 vdd. Res. 61,62,64; ile Tiryns kalesi, Marinatos, Crete 161 Res. 26; a.dn 66. Akha bey megaronlarının "zaman kopukluğu nedeniyle bir Troya II ya da Kaniş II megaronlarıyla değil, belki de bu sonuncunun etkisinde geliştirilen Hattuşa Hitit tapınakları kültürde/ön mekan çekirdeğinden esinlenmiş olabilecekleri" konusunda bk. F. İşık, "Kaniş/Neşa Tapınakları ve Hitit Tapınaklarının Kökeni" (baskıya hazır); krş. a.dn. 99'la ilişkin metin.

³³ Krş. Hattuşa Aslanlıkapı, Darga, age. 113 Res. 113, ile Mykene Aslanlı kapısı, Marinatos, Crete 155 Lev. 141. Bunalıların içersel ilişkileri için bk. F. İşık, Doğa Ana Kubaba. Tanrıçaların Ege'de Buluşması (baskıda).

³⁴ Krş. Hattuşa poternesi, Darga, age. 84 Res. 73, ile Tiryns kazamatı, Mansel, Ege 71 Res. 43; Marinatos, Crete 161 Lev. 152. Aralarındaki benzerlik için bk. Naumann, Mimarlık 134 vdd. Bu bağlamda, Hattuşa'da yenilerde günüüzüne çıkarılan ve biri olasılıkla "tanrılaşmış Şuppiluliuma'nın ölü kültüyle bağlantılı" olan iki odanın, P. Neve, Hattuşa. Stadt der Götter und Tempel (1993) 69 vdd. Res. 200,204,205; mimari biçimde ve -poternelere göre tonoz örtüye doğru gidişle gelişkin yapı tekniğinde Mykene'den bir oda gömülü, Schachermeyr, Orient 39 Res. 99, benzerliğine değişim isterim. Kuzey Suriye, tipki poternelerde olduğu gibi, Naumann, Mimarlık 130 vdd. Res. 131, bu türde de, Schachermeyr, Orient 39 Res. 96-98, Akhalar gibi Hitit etkisinden sıyrılamamıştır.

³⁵ J. Börker-Klaehn, "Lykien zur Bronzezeit-Eine Skizze-", Akten des II. Internationalen Lykien-Symposiums, Wien 1990 (1993) 62'ye göre: Strabo (VIII 6,11), Pausanias (II 25,8) ve Bakchylides (X 77-81).

Bir de Akha beylerinin, altın çağında egemen oldukları Girit'te, o görkemli Minos uygarlığının egemenliğini tamamen kabullenişleri gerçeği vardır ki³⁶, mimari bu öykünüçülükten soyutlanamaz. Koridorlu evin yanısıra kubbeli gömütler, "tholos"lar³⁷, alta doğru daralan sütunlar³⁸ ve saray odalarını bezeyen duvar resimleri³⁹, akla ilk gelenlerdir. Peloponnes'teki şatoların koridorlarla ulaşılan diktaçılı dörtgen odalarla zengin donanımı da, siyasi egemenliğindeki Girit'in etkisiyledir⁴⁰. Ve bu Girit, belki iç avlulu ve odaktan dışa genişleyen çok odaklı saray tiplemesi yanısıra⁴¹, Geç Minos Dönemi villalarının en önemli mekanını da, "başodayı" da (Res. 27), Anadolu'dan almış, diğer mekanlarla bütünlüğe tırmanarak "kendileşti" olmalıdır: Megaron'u⁴² ...

36 Mansel, Ege 33, 62 vdd.; Marinatos, Crete 81 vdd.; Gruben, Tempel 19 vdd.; G. Hiesel, "Kretische-Mykenische Kunst", W. Orthmann, Der alte Orient (1985) 502; M.P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion I (1992) 331 vd., Minos kültürünün İ.O. 2. binyılın ortalarında birdenbire Hellenistan'a taşınmışlığı olgusunu şu biçimde özetter: "Tüm Alman ve çoğu başka bilimciler göre Akha Hellenleri Geç Hellas Dönemi'ne geçişle birlikte, korsanlık ve ticaretle tanıdıkları görkemli Minos uygarlığını kendileştirdiler...ve Miken kültürü, Minos kültürünün Anakara'daki eşiymi oldu... Ancak Minos dininin ve resimsel anlatım biçimlerinin etkisi Mikenler'de o denli güçlündür ki, İngiliz Evans'in ve yurtaşı bazı bilimcilerin görüşü, Minoslar'ın başlangıçta Hellenistan'ı sömürgeleri ve kültürlerini Akha toprağına kendilerinin aşılıkları görüşü (A. Evans, "The Minoan and Mycenaean Element in Hellenic Life", Journal Hellenic Studies 32, 1912, 277 vdd.), daha geçerli gibidir". Dor Hellenleri'nin de izleyen Erken Demir Çağ'da kültür ve sanatta yaratıcı olamayacakları ve bu kez Anadolu toprağında yeseren İyon kültürünü Anakaraları'nda kendileştirecekleri işgânda ben, ilk kuramdan yanıyorum.

37 Schachermeyr, Orient 37 vd.; Mansel 38 vd. 69 vd.; Sinos, Hausformen 87, "Geç Hellas döneminde Hellenistan'da ortaya çıkan tholos gömütler, Girit'in daha erkeninde bilindikleri için, oradan alınmış olması mümkün değildir". krş. Marinatos, Crete 116 Lev. 3 (Hagia Triada) ile 158 Fig. 22, 23 Lev. 145 (Mykene). Koridor Hiesel'a göre, Hausarchitektur 207, "Girit ve Akha'da farklıdır, aslında bu dösem çok odaklı evlerde gereksinim sonucu kendiliğinden oluşur, bu nedenle de bir dış etki aramak gereksizdir".

38 Örneğin Knossos Sarayı sütunları, Marinatos, Crete, Lev. 35-39; Mansel, Ege 35 vd. Res. 13,14, Mykene Aslanlıkapı sütunu, Marinatos, Crete, Lev. 14; Mansel, Ege 65 Res. 34; ya da Knossos Saray avlusun çizimi, Gruben, Tempel 16 vdd. Res. 5, Tiryns Megaron avlusun çizimi, Gruben, Tempel, Res. 7.

39 Örneğin Knossos Sarayı'ndan bir duvar resmi ile, Marinatos, Crete, RenkliLev. XVI, Lev. 38 alt, Tiryns Sarayı'ndan bir örnek, Marinatos, Crete, RenkliLev. XL, Lev. 226; ya da Hagia Triada ve Knossos Sarayı örnekleri, Mansel, Ege 39 vdd. Res. 16 ve 18, yine Tiryns Sarayı'ndan duvar resmi, Mansel, Ege 74 vdd. Res. 45 alt ve 46.

40 Örneğin Sinos, Hausformen, Res. 161 (Knossos) ile Res. 232 (Pylos).

41 Beycesultan V. katman saray tasarı, S. Lloyd-J. Mellaart, Beycesultan II (1965) 3 vdd. Res. A3,A4,A.13; Naumann, Mimarlık 400 vdd. Res. 528,529; Knossos Sarayı tasarı, Marinatos, Crete 121 vdd. Res. 4; Mansel, Ege 36 vdd. Res. 12. özellikle, O. Pelon, "L'Anatolie a l'origine de l'architecture palatiale du Crète", Tahsin Özgüç'e Armağan (1989) 431 vdd. Res. 1-4. P. Demargne, Die Geburt der griechischen Kunst (1977) 75: "2.binyılın başları tarihiyle, ilk Girit saraylarından erken tarihiyle, Mezopotamya'dan Girit'e etkinin olasılığını" sorar ve Mari Sarayı, Res. 309, ile Mallia Sarayı, Res. 308, karşılaştırmasıyla da "bunun haklılığı vardır" der. Buna karşın yine Demargne'ye göre, age. 62, "Mari Sarayı'nda eksik olan sütun ve destekler, Mallia Sarayı'nın en baş özelliği ve bununla Beycesultan Sarayı (Res. 310) avluları örtüsü kılınır, bunda etkileşim de erken dönemlerde varolan Ege-Anadolu kültürleri nedeniyle beklenmedik değildir"; öyledir ki, örneğin külte yönelik Beycesultan-Girit ilişkileri için bk. Lloyd-Mellaart, age. 45 (ağaç-destek tapınımı); ay. Beycesultan I (1962) 29 (boynuz-sunak), özellikle 31 vd. (genel); W. Lamb, "Some Early Anatolian Shrines", Anatolian Studies 6, 1956, 91 (genel); J. Yakar, "The Twin Shrines of Beycesultan", Anatolian Studies 24, 1974, 156 vd. (boynuz-sunak ve ağaç-destek). Beycesultan Sarayı'ni Mallia Sarayı ile benzeştiren mimari öğelerin varlığının ilkinde "kesin olmayı" nedeniyle karşı görüş için, K. Bittel, Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus (1976) 66 vd. Res. 43.

42 Sinos, Hausformen 54 Res. 125 Nr.3; 56 Res. 131 Nr.2; 61 vd. Res. 149 Nr. 3.150 Nr. C.151; Marinatos, Crete 130 Res. 8; A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 45 vd. Res. 27, 48 Res. 30 (Nirou); Hiesel, Hausarchitektur 238, "Başoda". Akha egemenliğinin son evrelerinde, gücün Girit'te varlığını simgeleyen ender sayıdaki Miken megaronları için bk. Werner, Megaron 118 vd. 124 Res. 75-77.

-II-

Destan'da İthaka'daki Odysseus Sarayı'nın başodasıdır⁴³ megaron. Homeros, belli bir tiplemede bulunmamasına karşın, onu "erkekler evi"⁴⁴ işlevinde görür: girişi "pronaos" benzeri öne açık bir dösemle, ön mekanla, vurgulanmış uzun bir odadır, bir çatıyla örtülüdür, ortasında çatı kalasları arasında boşluğa açılan bir ocağı bulunur, duvara dayalı bir tahtı vardır, diğer odalardan bir koridorla soyutlanır⁴⁵. İşte bu tanım arkeolojide "Homeros'a göre, en eski Hellen evinin oturma odası ve onun Akha ve tarih öncesi çağlardaki öncüsü"⁴⁶ biçiminde genelleştirilir ve de yapı tipi Hellenleştirilir. Tunç Çağ Egesi'nin bu "özel" yapısı, Herodot zamanında geleneğini "Hellen tapınağının kült odası" olarak ve "adyton"la eş anlamında⁴⁷; gerçekte ise bir Demir Çağ Ege tapınağının kült odası anlamında, önemini artırarak sürdürür; tüm yapı tipleri arasında ayıralılığını da sürdürür.

Megaron, yeraltı tanırlarıyla ilişkili belirli tapınakların da adıdır. "Herodot, megaron/adyton özdeşliğinden mağara ya da yeraltı kült odalarını mı kastetti?" sorusu, özellikle Deme ter ve Kore için kurbana yönelik yer yarıkları ve kuyulara da "megaron" denilmesi nedeniyedir⁴⁸. Yine "Herodot'un dinsel kült tanımı, Homer'in dünyasal ev tanımından özde farklıdır"⁴⁹; tartışması işleve yöneliktir, bağlantılı görülemez. Bu nedenle adının niceliği de sorgulanır, başkalaştırılır ve "Homer'inki *meg-agaron* bileşik sözcüğünden türer, Herodot'unki ise Hellence öncesi bir Semitik dilden aktarılmıştır; belki *megaron* değil, *magan-ron*'dur aslı" savı ortaya çıkar⁵⁰. Herkesin üzerinde anlaştığı kesin bir yargıya varabilemeyeşin sonucu olarak, son zamanlarda arkeolojide antik çağların Homer'le ve Herodot'la yazdığı "megaron" sözcüğünün kullanımından bile kaçınılmaz⁵¹; ya da özde "değişken" bir yapı biçimimiş gibi, bu deyimin tek olması gereken kapsamı, farklı yapı biçimlerine genişletilir⁵², ve de çözüm değil, sorun üretilir.

⁴³ Hiesel, Hausarchitektur 237.

⁴⁴ Drerup, Baukunst 129 vdd.; Hroudka, Megaron 1; Hiesel, Hausarchitektur 237: "Homer'in kendisi bile bu mimari kavramı belirli bir ev tipiyle kesinleştirmez; salt bir başodayı tanımlar, günlük yaşamın genellikle geçtiği bir odayı". "Megaron" kavramının E. Pfuhl, U.V. Wilamowitz, W.H. Gross ve H. Büsing tarafından niceliği için: Hiesel, Hausarchitektur 237; M. Klinkott, "Megaron und Bit Hilani", Wohnungbau im Altertum. Bericht über ein Kolloquium in Berlin (1978) 62: "Megaron ve Bit Hilani konusu şimdije dek bazlarının elini yakan bir kızgın demirdi... Buna karşın hep çekicidir ve meydan okuyucudur".

⁴⁵ Drerup, Baukunst 129; Hroudka, Megaron 1; Werner, Megaron 137; Gruben, Tempel 13. Werner'a göre, Megaron 134, Schliemann "Homeros'tan aktardığı megaron deyimini, Hellenistan'ın geç Miken döneminde saray ya da sarayın odak mekanı olarak anlar; ancak bu deyimi uzun odalı ve girişi eyvanlı, bağımsız duran diğer yapılarla daがらşır ve mihraplı yapıları da sayar". "Megaron" kavramı konusunda bk. y.dn. 44.

⁴⁶ RE XV, 1,220 "Megaron" (Ebert).

⁴⁷ Hroudka, Megaron 1; RE XV, 1,220 "Megaron" (Ebert); RE, Suppl VII, 439 vdd. "Megaron" (Ziehen).

⁴⁸ RE, Suppl VII, 439 vdd. "Megaron" (Ziehen). G. Arsebükk, "Biyokültürel Açıdan İnsan ("Şığınağı" ve "Barınağı"), Tarihten Günümüze Anadoluda Konut ve Yerleşme" (1996) 17: "Yerin altına doğru, gizemle karanlığa uzanan mağara türü yerleşim yerleri en eski barınak örnekleri arasında olmanın ötesinde, ilk tapınaklara da örnek oluştururlar"; İ. Yalçınkaya, Alt ve Orta Paleolitik Yontmataş Endüstrileri Biçimsel Tipolojisi ve Karain Mağarası (1989) 81: "Karain Mağarasının daha sonraki devirlerde, belirli noktalarının ilgili çağlara ait veriler vermesi, belki de, mağaranın söz konusu çağlarda tapınak olarak kullanılmasından kaynaklanmaktadır". Demir Çağında Karain alnacına açılmış kaya mihraplarında okunan dinsel işlevin daha eskilerden sürgün sürüsü konusunda bk. F. Işık, "Tempelgräber von Patara und ihre anatolischen Wurzeln", Lykia II, 1995, 165.

⁴⁹ RE, Suppl VII 440 d. "Megaron" (Ziehen): "Kültsel megaronu, Homer'in oturma odasından uyarlamada başarılı olunamadı, olunamayacak gibi de..."

⁵⁰ age. 441.

⁵¹ Örneğin, Drerup, Baukunst 129; Hiesel, Hausarchitektur 5. 239; ayrıca krş. y.dn. 44.

⁵² Özellikle krş. Sinos, Hausformen Res. 47,50 vdd. "Dikdörtgen Yapılar" anabaklısına karşın, Hiesel, Hausarchitektur 13 vdd., krş. Res. 2 vdd.; "belirli bir biçimin adıdır" demesine karşın, Werner, Megaron 127, krş. Res. 1 vdd.; "bağımsız ve dikdörtgen" tanımına karşın, Werner, Megaron 137, krş. Res. 2. Daha da öteye,apsisili yapı tipiyle bir tutanlar bile vardır, y.dn. 28.

B. Hrouda'nın da gördüğü gibi, bir Geç Tunç Çağ Akha bey sarayı başodası (Res. 28) ile bir Erken Demir Çağ Ege tapınağı adytonu (Res. 29) biçimde örtüşüyorlarsa ve geçlerin bir Athena ya da Hera tapınağı, öncelerin bir Mykene ve bir Tiryns başodası üzerine temelleniyorsa⁵³, megaronun tanımını ve işlevini tartışmak fazladandır; çünkü bununla Homer ve Herodot'un aynı yapı biçimine "megaron" dedikleri belgelenir. Aşağıda görülecektir ki, Homer'in megaronu "erkekler evi" olmanın yanısıra dinsel işlevlidir de; en son göksel din İslam'ın başlangıcında bile ilk mescitlerin "meclis" olarak da kullanıldıkları gibi bir çift işlevdedir ve Herodot'un adytonuna bunda da kökenlik ettiğinden kuşku duyulamaz; "farklı işlevle farklı biçim ve adlar arama" da fazladandır. Büylesine önemli bir yapı biçiminin ilk nerede yaratılmış ve ne zaman yaratılmış olduğu da çok tartışırlar. Bilinen "Kuzey Hellenistan" mı, "Kuzeybatı Anadolu" mu seçenekine Hrouda ile Hurriler'in yurdu "Güneydoğu Anadolu" toprakları da katılmıştır⁵⁴:

Tell Tainat'taki "bit-hilani"ye bitişik İ.O. 8. yüzyıl tapınağının (Res. 30) "tekil" olmadığını belgelemeye yönelik araştırmasında Hrouda, bunun yerel Tunç Çağ öncülerini İ.O. 3. binyila geçişten bu yana Tell Chuera, Tepe Gaura, Tell Halaf, Uruk Varka ve Asur örneklemeleriyle ve hem de tapınak işleviyle bulduğuna inanır⁵⁵. Kuzey Almanya "Cilalitaş Çağ" örnekleri işliğinde da⁵⁶ megaronun "ahşap mimarinin gereği olarak her zaman her yerde kendiliğinden" ortaya çıkabileceği sonucuna varır⁵⁷. İnandırıcı değildir; çünkü bu yapılar zamanda süreklilik göstermez ve biçimde çoğulukla megaron tiplimesine uymaz. Tell Açana'da ikibin yıl boyu her katmanda üstüste yeniden temellenen tapınaklar dizisinin megaron geleneğini sürdürmeyiği (Res. 31)⁵⁸, tipin Hurri toprağında yöresel olmadığının da somut bir tanıtıdır; Tell Chuera'daki ante tapınağının (Res. 32) Tunç Çağ'da sürgün veremeyeşinin⁵⁹ ve Tell Tainat'taki megaronun Demir Çağ başlangıcında oralara yabancılığının da⁶⁰.

⁵³ Hrouda, Megaron 2 Res. 1 (İyon tapınağı tasarımı) Res. 2 (Akha sarayı tasarımı). Geç Dor tapınaklarının erken Akha megaronları üzerine temellenisi konusunda bk. M.P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion I (1992) 345 vd. "Resmi amaç ve büyük şölenler içinkiliği yadsınamayan" Akha saray megaronlarının kültSEL işlevinin kuşkulu olduğu konusunda özellikle, Wegner, Megaron 125, 129; gene Wegner'e göre, Megaron 127, Troya II'de kült işlevli megaron "F ve K megaronlarındır", en görkemli olanı değil.

⁵⁴ Hrouda, Megaron 7 vdd.

⁵⁵ Hrouda, Megaron 1. 9 vdd. Res. 14 (Tell Tainat); 7 vdd. Res. 9-11 (Tell Chuera) Res. 12,13 (Tepe Gaura) Res. 15 (Tell Halaf) Res. 16 (Uruk-Warka, Karanında Tapınağı) Res. 17 (Asur, Sin-Samaş Tapınağı).

⁵⁶ Hrouda, Megaron 5 Res. 4 (Zwankau-Hart) Res. 5 (Köln-Lindenthal). K. Goldmann, "Troja und die bronzezeitliche Welt im nordalpinen Europa", Troja. Heinrich Schliemann's Ausgrabungen und Funde, Ausstell.-Kat. Berlin (1982) 77 vdd., Kuzey Avrupa ile Akha kültürleri arasında doğrudan ilişki arar ki, yetersizdir; Troya'yı, E. Akurgal gibi, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 2, "2. binyıl Miken kültüründen" sayması da bilimsel geçerliğini tümden yitirmiştir, bk. y.dn. 100.

⁵⁷ Hrouda, Megaron 14'e göre: "Aslında her yerde, ağaç, yapı malzemesi olarak nerede varsa orada, uzun, dikaklı ve alınlıklı çatılı bir yapı biçimini ortaya çıkabildirdi. Öz, ahşap mimari için özgün olan tek mekandi; geç dönemlerde bu, bir ön mekan ve ön odayla zenginleştirilmiş" ki, bu, K. Bittel'in de düşüncesi idi, IstMitt 5, 1934, 144 vd.

⁵⁸ Naumann, Mimarlık 477 vdd. Res. 601-608.

⁵⁹ "Gene Moortgat'a göre, A. Moortgat, Tell Chuera in Nordost Syrien, Vorl. Ber. 3.Kamp. (1967), 13, bu yerel gelenek Tell Chuera'da varlığını sürdürmemiştir...", Naumann, Mimarlık 476 vd. Res. 600.

⁶⁰ Buna karşın, "her ne kadar Ege Bölgesi megaronlarına olan benzerlik şaşırtıcı ise de, megaronun bu çağda tanınmış olması düşünülemez; yapı (Res. 611) olasılıkla Hurri geleneklerinin bir geç dönem tanıtıdır", Naumann, Mimarlık 477,483; "...Tell Tainat'daki ön avlu, adyton ve cella planıyla Ege bölgesinin Megaron'unu anımsatan uzun dikdörtgen tapınağın bu bölgede İ.O. 2. binyıl içine tarihlenen öncüleri vardır", W. Schirmer, Hitit Mimarlığı (1982) 12 Res. 15a. krş. y.dn. 59. Doğu'nun "tek odalı ve bağımsız" değil, eklentili" yapı geleneği için bk. Gruben, Tempel 13.

Kökeni Hellenistan'ın Geç Cilaltaş Çağ'ında aramak da⁶¹, öncelikle örneklerin tam dik-açılı olmayışıyla olası değildir; bunların tek duvarı az ya da çok eğik birleşir (Res. 33). Tüm-lenmiş görüntüsüyle "tasarın eksiksiz bir dikdörtgen çizdiği" ender yapılardan ünlü Eleusis "Miken tapınağı"nın ilk evrede hakedilmiş megaron tanımı bile, ikincisinin Geç Hellas III evresinde üç odalı eklentisiyle kalıcılığını yitirir (Res. 34)⁶². "Sesklo ve Dimini Cilaltaş Çağ kültürünü yaratınan Anadolu gösterleri olduğu" savını⁶³ şimdilerde İyonya'da ve özellikle Liman Tepe kazılarıyla belgeleyen⁶⁴ örneklerle "megaron" tanımı yakıştırılsa da, özde Hellas yaratması olamazlar; çünkü tek başına Milet, Anadolu toprağında bir "Akha sömürgeSİ" olarak megaronu tanımaz (Res. 24)⁶⁵. Hellen toprağında yapılan arkeolojik kazılar sonucu megaron, Homeros'un "Akha bey sarayı başodası" tanımına uygun biçimde işleviy-le ilk Geç Hellas Dönemi'nde karşımıza çıkar. Peloponnes'te Mykene (Res. 54), Pylos (Res. 28) ve Tiryns'de (Res. 35), Melos Adası'nda Philakopi'de çıkar ki⁶⁶, megaronlara yönelik bu bey kalelerinde yaşanan altın çağın⁶⁷ "belki de Erken ve Orta Hellas Dönemi'nden"⁶⁸ kök sürmediği bellidir. "Olasılıkla Kuzeybatı Anadolu etkisinin, orada Troya'nın, bir ürünü

⁶¹ Marinatos, Crete 88: "Mykene'deki türden megaronlar kendi yerel geleneğinin ürünüdür; kökü, Teselya megaron evleri denli erkenlere, Cilaltaş Çağ'a gider... Homer'in tanımladığı Miken megaronları kesinlikle Miken kökenlidir"; P. Demargne, Die Geburt der griechischen Kunst (1977) 154: Hellenistan'da "megaron, eski Anakara geleneğinden sürgün verir"; Werner, Megaron 147: "Megaron ve apsisli yapı biçimlerinin öncüleri Teselya-Trakya Bölgesi'ndedir. "Hellas dönemi kökeni" için bk. a.dn. 68.

⁶² Sinos, Hausformen 19: "Bu megaron biçimini Teselya'da çok büyük boyutlarda geliştirmiştir...Sesklo Akropolü'nde Cilaltaş Çağ'ın eski evrelerinden bir megarona rastlanır...Geç evresinden büyük bir yapı da ön oda, ana oda ve arkası oda'dan oluşur". Ancak bu örnekler ya yamuk tasarlı ya da bağımlı oluşturıyla "megaron" tanımına biçimde tam uymazlar; belki "başoda" oluşturıyla işlevde uyarlar. Sözde, "Cilaltaş Çağ Hellenistan'ında yaygınlığı" için bk. Sinos, Hausformen 21 Res. 46-55. krş. y.dn. 52; a.dn. 68. *Eleusis Miken Tapınağı*: Sinos, Hausformen 93 Res. 214,215; Demargne, age. 154 Res. 321; R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art, From Mycenaean to the Archaic Period (1981) 51 Res. 10,11; B. Rutkowski, The Cult Places of the Aegean (1986) 191 Res. 277,280 vd.; Gruben, Tempel 221,223 vd. Res. 180; Mazarakis, Temples 115 Res. 11.

⁶³ Schachermeyr, Orient 16 vdd.; Mansel 12 vdd.; özellikle, a.dn. 128; krş. y.dn. 2.

⁶⁴ Kazıları yürüten H. Erkanal'ın bu konuda verdiği sözlü bilgiler, şimdide dek hep suskulukla karşılanan benzer içeri-riki yazılı savırların, y.dn. 63, artık "yok"可以说mayacağ, en azından tartışmaya açılabilceğinin umudunu vermesi yönünden önemlidir.

⁶⁵ A. Mallwitz, 'Zur mykenischen Befestigung von Milet', IstMitt 9/10, 1959/60, 67 vdd. EkLev. 5; Naumann, Mimar-lık, Ekbölüm 1; Sinos, Hausformen 104 Res. 238; Hiesel, Hausarchitektur 255 Res. 50; Werner, Megaron 80,123 Res. 54b. Milet'in 2. Miken evresi evinin ise Werner tarafından, Megaron 123,129 Res. 54a, "megaron" olarak tanımlanmasının ve de "Miken sömürgelesiyle bağlantılı" görülmesi, inandırmaz. Yapının biçimsel niceğinin kesin saptanabilmesi için gerekli bulgu ve veriler, arkeolojik koşullar, tam değildir. "Megaron" olsa bile, tüm Anadolu'da ve Adalar'da olduğu gibi, a.dn. 74,75 Troya etkisi önceliklidir; Akha zamanı Milawanda'sında mimariye ilişkin Hitit etkisi için bk. y.dn. 27.

⁶⁶ A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 69 vdd. Res. 40 Res. 15b,16b (Tiryns); 79 Res. 45 (Phylakopi). Sinos, Ha-usformen 97 vdd. Res. 230 (Mykene), Res. 232 (Pylos), Res. 235 (Tiryns); 104 Res. 239,240 (Phylakopi). P. Demarg-ne, Die Geburt der griechischen Kunst (1977) 117 vdd. Res. 322 (Pylos), Res. 324 (Mykene), Res. 325,326 (Tiryns); R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art, From Mycenaean to the Archaic Period (1981) 12 vdd. Res. 1 Res. 7 (Pylos), Res. 3,4 (Mykene), Res. 5 Res. 2,3 (Tiryns); Hiesel, Hausarchitektur 256 Res. 63 (Mykene), 257 Res. 66 (Pylos), Res. 65 (Tiryns); 212,255 Res. 49 (Phylakopi); Werner, Megaron 125 vd. 129 Res. 66a (Mykene), Res. 71 (Pylos), Res. 67a,b (Tiryns), Res. 74a (Phylakopi); Gruben, Tempel 19 Res. 6 (Tiryns). Göze çarpan Eleusis ve Ha-gios Kosmos'tan Geç Hellas Dönemi megaronları için, Sinos, Hausformen 93 Res. 214,215 ve 217; Hiesel, Hausarc-hitektur 40 vdd. Res. 33 ve Res. 31; Werner, Megaron 120 Res. 58a,b. ve Res. 56b.

⁶⁷ Werner, Megaron 129: "Geç Tunç Çağ, Mikenler için megaronların altın çağıdır"; krş. y.dn. 66.

⁶⁸ Hiesel, Hausarchitektur 244; Werner, Megaron 129. M.P. Nilsson'a göre, Geschichte der griechischen Religion I (1992) 331 vd., "gerçek megaron, Geç Hellas Zamanı'yla birlikte ortaya çıkan Kuzey (Akha) kökenli öğeler arasındadır"; bunun "Cilaltaş Çağ yerli kökeni" için bk. y.dn. 61.

müdür?”⁶⁹; öyleyse eğer “Girit yoluyla mı Hellenistan'a ulaşır”⁷⁰, doğrudan aracısız mıdır Ege'nin batı yakasına varış?, soruları için önce Ege'nin doğusundaki bu yaratıcı topraklarda megaronun irdelenmesi gereklidir:

“Denizlerin ve karaların birleştiği” güçlü Troya kalesi gerçekten de ilk megaronla temellenmiş gibidir. İlk evrede “Ev 102”nin farklılığı, 12.80 x 5.40 m.'lik ön mekan-girişli dikdörtgen boyutıyla, tek başına oluşuya ve kalenin konutları arasında ilk göze çarpışıyla vurguludur (Res. 36); R. Naumann'ın deyişiyile, “kuzey'den gelen etkilerle doğduğunu düşünmek için de hiç bir gerek yoktur”⁷¹. Hem “tanrı evi” hem “bey evi” işleviyle bu farklı ev, bu bir tür “tapınak-saray”, Troya II'nin tüm ara evrelerinde olanca görkemiyle vardır (Res. 37.52)⁷² ve Tunç Çağı boyunca, İ.O. 3000 dolaylarından İ.O. 1200'lere dek, diğer tüm ana katmanlarda ve alt evrelerinde kent mimarisinin belirleyici simgesidir (Res. 38)⁷³. Ve de biçimde Homer tanımına eksiksiz bir uyum başkaca hiçbir yerde bu denli görülmemiş, yapılışında aralıksız bir süreç başkaca hiçbir yerleşimde bu sıklıkta yaşanmamıştır. Trakya'da Kanlıgeçit'ten (Res. 39) güneyde Milyas Ülkesi'ne Karataş'a (Res. 40), batıda Samos'a (Res. 41) yayılış⁷⁴ ve Thermi (Res. 42), Poliochni ve Demircihöyük'ten Beycesultan (Res. 43) bağlantısıyla Doğu Akdeniz'de Tarsus'a (Res. 44) dek uzun “sira evler” yanyanalığında bile iz sü-

⁶⁹ Werner, Megaron 126,129. Daha önce, S. Lloyd-J. Mellaart, Beycesultan II (1965) 61. Sinos'a göre, Hausformen 101,103, salt Tiryns megaronu öncülerini anıtsal ön avlusuya Dimini ve Troya II megaronlarında bulur; diğer iki ünlü Akha megaronunda, Mykene ve Pylos'dakilerde, ise “iki kathı oluşlarıyla Girit etkisi” görmek ister.

⁷⁰ Werner, Megaron 127. Onu Girit'ten Hellenistan'a geçen mimari biçimlerden sayanlar arasında Gruben da vardır, Tempel 19; Sinos'un bu konuda gelişen görüşü için y.dn. 69.

⁷¹ Blegen, Troy 40 vdd. Res. 8; Lawrence, age. 8 Res. 4; Sinos, Hausformen 26 Res. 58,59; Naumann, Mimarlık 352 Res. 453; Werner, Megaron 138 Res. 2 “Troy 102”; G. Saherwala, “Die Ausgrabungen auf Hissarlık-Troja”, Troja. Heinrich Schliemann's Ausgrabungen und Funde, Ausstell.-Kat. Berlin (1982) 23 Res. 17,20; Werner, Megaron 127 vd. Res. 1,7,8; M. Siebler, Troia. Geschichte, Grabungen, Kontroversen (1994) 72 vd. Res. 96; Mansel, Ege 24 Megaron'un Troya'da yerli olduğunu ilişkin, Naumann, Mimarlık 496 vd.: “...En erken çağlardan başlayarak Anadolu'da dikdörtgen evlerin egemen oldukları ve asal yerel biçimini oluşturdukları anlaşılıyor. Troya I c'de gelişmiş olarak karşımıza çıkan megaronun da Kuzey'den gelen etkilerle doğduğunu düşünmek için de hiç bir gerek yoktur. Bu çağda ne küçük buluntularda Kuzey'den yapılmış bir dışalım izine rastlanmış, ne de HellasPont'un kuzeyinde daha eski bir megaron tanıtlanmıştır.”

⁷² Blegen, Troy 64 vdd. Res. 15; Hrouda, Megaron 5 Res. 3; Sinos, Hausformen 26 Res. 60; Naumann, Mimarlık Res. 290,314,454,455; Werner, Megaron 138 Res. 2 “Troy IIA. II.F. IIIH”; Saherwala, age. 25 vdd. Res. 21,28; Werner, Megaron 127 vd. Res. 7-12; Siebler, age. 74 vdd. Res. 101. “Eski Tunç Devri'nde II. Truva kaleleri, büyük megaronları (yani tanrı evleri ve sarayıları) ile tam bir şehir medeniyetini temsil etmektedir”, T. Özgürç, “Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi”, Anadolu 7, 1963, 39; Naumann'a göre de, Mimarlık 448: “Troya'daki büyük Megaron A belki de böyle bir konut ve aynı zamanda bir kült yeriydi”.

⁷³ *Troya VI*: Blegen, Troy 115 vdd. Res. 31; Naumann, Mimarlık 360 vdd. Res. 467; Saherwala, age. 32 vd. Res. 35; Werner, Megaron 129 Res. 53; Siebler, age. 84 vdd. Res. 117. *Troya VII*: Blegen 147 vdd. Res. 36; Siebler, age. 84 Res. 118. *Tüm katmanlar birarada*: Blegen, Troy 28 d. Res. 2; Lawrence, age. 8 vdd. Res. 6; Mansel, Ege 82 Res. 49; Naumann, Mimarlık 256 Res. 311; Gruben, Tempel 12 d. Res. 1; Siebler, age. 73 Res. 95. “Yoksul köyler olmaktan öteye gidemeyen”, Naumann, Mimarlık 356, *Troya III-V*'in yerli Anadolu geleneğindeki bitişik-yamuk evleri için, Blegen, Troy 91 vdd. Res. 20,24,27 ve bunların IIg katmanındaki öncüler için, Naumann, Mimarlık 351 Res. 452 (2-4,6,9,10); 355 Res. 456.

⁷⁴ *Kanlıgeçit*: M. Özdogan-H. Parzinger-N. Karul, “Kırklareli Kazıları. Aşağıpınar ve Kanlıgeçit Höyükleri”, Arkeoloji ve Sanat 77, 1997, 8 vdd. 3 resim. *Karataş*: M.J. Mellink, “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1966”, AJA 71, 1967, 257 vdd. Res. III-V Lev. 79-81; ay., “Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1967”, AJA 72, 1968, 249 vdd. Res. 2,3 Lev. 77; Naumann, Mimarlık 363 Res. 470; Werner, Megaron 137 vd. Res. 2; Werner, Megaron 29 vd. Res. 18. *Samos*: Sinos, Hausformen 27 Res. 61,62; Werner, Megaron 137 Res. 2. Karataş ve Samos'ta Troya etkisi, tipin arkada yan duvarları çıktınlı değişiminin varlığını da yadsınamaz.

rüş⁷⁵, Anadolu'da yerli ve köklü oluşandır. Salt bu topraklarda Demir Çağ'a kesintisiz geçişinde; Tell Tainat'la (Res. 30) ve Tell Halaf'la Yeni Hitit, Gordion (Res. 45) ve Hattuşa⁷⁶ Frig gibi yüzü en son Doğu'ya dönük Anadolu budunlarına bile sızabilişinde bu "yerli" ve "köklü" oluşan payı büyütür. Bu kök, Gordion gibi ucu içe kıvrık değiştiğiyle ve de sanlı Demeter ve Kore'nin Kybele'den aşılanan "khitonik" gizemiyle birarada, Sicilya tapınaklarına sürer ki (Res. 46)⁷⁷; Anadolu'da Efes Artemis Tapınağı'nın Geometrik Evre'si de böyledir (Res. 47)⁷⁸, Hellenistan uygulamaları Perachora ve Asine ile Kikladlar'ın Delos ve Zagara'sındadır (Res. 72), Girit'in Kavousi ve Vrokastro'sunda (Res. 11)⁷⁹ ve uzantısı Metopont İyon Tapınağı⁸⁰ ile Güney İtalyada'dır. Çünkü H. Drerup, Rhodos'un Vlouria yerleşimi sırada ev dizimini (Res. 48) bile Frig Gordion'u (Res. 45) öncülüüğünde yorumlamak isterde, "Doğulu kökünü" bulamaz⁸¹.

⁷⁵ *Lesbos/Thermi*: Naumann, Mimarlık 227 vdd. Res. 286-288; 346 vdd. Res. 450,451; Sinos, Hausformen 27 vdd. Res. 65-67; Werner, Megaron 30 Res. 6; *Lemnos/Poliochni*: Naumann, Mimarlık 231 vd. Res. 289; Sinos, Hausformen 28 vdd. Res. 68-71; Werner, Megaron 29 vd. Res. 4a,5d. *Demirciböyük*: Werner, Megaron 127 Res. 3; *Beycesultan*: S. Lloyd-J. Mellaart, Beycesultan I (1962) 58 vdd. Res. 22, "Anadolu'da erken dönemde gözüküş salt Troya'yla sınırlı değildir"; Naumann, Mimarlık 360 Res. 462,464; Hrouda, Megaron 5 vd. Res. 6; Werner, Megaron 127 Res. 16a-17,41b; *Tarsus*: Naumann 365 vdd. Res. 474,475. Uzun-sıra evlerin Troja I başlangıcı için, Werner, Megaron 30 Res. 1 ve krş. Res. 2 (Beşik-Yassitepe); A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 7 Res. 3 "Troya kültürü başlangıcından, Thermi I ev tasarı". Troya, Thermi ve Poliochni'nin biribirleriyle ayırt edilemeyecek denli benzer, çok odalı ev tasarıları için, Naumann, Mimarlık 351 Res. 452.

⁷⁶ K. Bittel, Hattuscha. Hauptstadt der Hethiter, Geschichte und Kultur einer altorientalischen Grossmacht (1983) 189 Res. 91; P. Neve, "Hitit Krallığı'nın Başkenti Hattusa'da Konut", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşim (1996) 113 Res. 28,29.

⁷⁷ *Gordion*: R. S. Young, "The Gordion Campaign of 1967", AJA 72, 1968, 233 Lev. 72,9; K. Bittel, Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1.Jahrtausends vor Christus (1976) 295 Res. 338; K. De Vries, "Greek and Phrygians in the Early Iron Age.", From Athens to Gordion. The Papers of a Memorial Symposium for Rodney S. Young (1980) 34 Res. 1; ay., "The Gordion Excavation Seasons of 1969-1973 and Subsequent Research", AJA 94, 1990, 374 vdd. Res. 4,7; E. Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey, From Prehistoric Times Until the End of the Roman Empire (1983) 280 Res. 117. *Selinus*: Knell, Architektur 84 vdd. Res. 37,39; Gruben, Tempel 274 vdd. Res. 218,224,232. Konutlarda ucun içe kıvrılığının kuşkusuz, kapalı mekan kazanmanın bir gereğidir ve öncülerı daha Tunç Çağ'da Ege'nin her iki yakasında da sayıca az değildir, bk. Werner, Megaron 135 vd. sek. 2,3.

Gordion megaronlarının Troya etkisinde oluşumu ve gelişimi konusunda özellikle, K. De Vries, "Phrygian Gordion Before Midas", Anadolu Demir Çağları (1987) 8 vdd. Res. 3,8; Young, age. 239 Lev. 75,29; ay., Gordion, A Guide to the Excavations and Museum (1968) 20: "Hepsi de eski Anadolu tipindedir..Öncüler, Troya II ve Karataş/Semayük örnekleriyle Erken Tunç Çağ'a dek gider"; F. Işık, "Das Felsgrab von Köseoglu und Totentempel Urartus" AMI 28, 1995-1996, 227 dn. 99. Demeter ve Kore'nin özde Kybele'den türeyen Tanrıçalar oldukları konusunda, F. Işık, Doğa Ana Kubaba, Tanrıçaların Ege'de Buluşması (baskıda); ay., Die Statuetten vom Tumulus D bei Elmali. Ionisierung der neuheithitischen und phrygischen Bildformen (Lykia 3, 1996 olarak baskıda).

⁷⁸ a.dn. 118.

⁷⁹ *Perachora Hera Limenia Tapınağı*: Drerup, Baukunst 8 vd. Res. 5; R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art, From Mycenaean to the Archaic Period (1981) 52 Res. 12; B. Rutkowski, The Cult Places of the Aegean (1986) 197 Res. 281c. *Asine Apollon Pytheos Tapınağı*: Drerup, Baukunst 9 vd. Res. 7; Hampe-Simon, age. 52 vd. Res. 14; Rutkowski, age. 197 Res. 281e. *Delos*: Drerup, Baukunst 23 vd. Res. 20 (Hera Tapınağı), Res. 21 (Eski Artemis Tapınağı). *Andros/Zagora Belde Tapınağı*: Drerup, Baukunst 55 vd. Res. 47; Sinos, Hausformen 112 vd. Res. 271; Rutkowski, age. 197 Res. 281 vd. *Kavousi*: Drerup, Baukunst 8 Res. 4; Rutkowski, age. 103 Res. 140; Mazarakis, Temples 116 Res. 15. *Vrokastro*: Drerup, Baukunst 9 Res. 6; Rutkowski, age. 103 Res. 141; *Dreros Apollon Tapınağı*, a.dn. 85.

⁸⁰ Knell, Architektur 128 vd. Res. 60; W. Hoepfner, "Bauten und Bedeutung des Hermogenes", Hermogenes und die hochhellenistische Architektur. Internat. Kolloq. in Berlin (1990) 2 Res. 1 sağ.

⁸¹ Drerup, Baukunst 99. *Rhodos/Vroulia*: Drerup, Baukunst 51 vd. Res. 44; Drerup, Architektur 213 vdd. Res. 14; Sinos, Hausformen 113 Res. 274,275. *Gordion*: Young, age. 233 vdd. Lev. 72,9; 73,3. 11; Akurgal, age. 280 Res. 117; Bittel, age. 295 Res. 338. Drerup'un aradığı "Doğulu kökenin" Urartu'da varlığı konusunda bk. Işık, age. 227 dn. 99.

Deroy'a göre "Sanskritçe köklü bir sözcüktür megaron" ve "ocak ateşi yanın oda" anlamındadır⁸². Ocak, her biçim odada yanmasına rağmen⁸³, megaronun "ocak"la içerdigi anlam yadsinamaz. Çünkü megaron bir "ocak ev"dir; bununla onun hem dünyasal hem de dinsel işlevi çizilir. Yine hem Homeros'un Geç Tunç Çağı "başodası"nda ve hem de Herodot'un Erken Demir Çağı "kült odası"nda ortada ocak, megaron resmini bütünləyici önemdedir.

Drerup'a göre: İ.O. 1100-900 arası "Protopgeometrik Dönem uzun evi Thermos B altında kemik kalıntıları ve çömlek parçalarıyla karışmış bir yanık katmanı vardır; bu bir açık-hava kurban sunusu alanıdır. Sunulan kemik kalıntıları ve kül orada toplanarak yiğilmiş ve zamanla kalın bir katmana dönüşmüştür... Bu örnek önemlidir; çünkü bir açık-hava tapınağının üzerine bir görkemli uzun ev, Thermos B (Res. 13a), oturtulmuştur ve odasının çamurdan tabanı üzerinde de, 0,35 m.'ye yükselen bir kül yığınına karışmış kemik kalıntıları ve çömlek parçaları saptanmıştır. Belli ki Thermos B, kökende açık-havada toplanan kurban ve yemek cemaatinin "evleşmesi"nin adıdır. Bu uzun evin yerine de İ.O. 7. yüzyılda Apollon Tapınağı (Res. 13b) temellenmiştir ki, Tapınak öncesi o ev de – tipki açık-havada ki ilki gibi – kült ve yemek cemaatini barındırırı... Bu türden çok sayıda evlerin ortak özelliği ocaktır, Eschara; bu da önemi nedeniyle odanın ortasında konumlanır. Erken Demir Çağ'ın Emporio (Res. 10) ve Dreros (Res. 3) örneklerinde ocağın önünde ve arkasında damı taşıma işlevli direkler bulunur ki, bunların öncüleri Mykene ile Hellas mimarisine dek iner..."⁸⁴

Ocak, İ.O. 8. yüzyılın Geç Geometrik Dönemi'nde ve her biçimden yapıda hep vardır. Girit'in Dreros Apollon'u (Res. 49) ve Chios'un Emporio "aşağı megaron"undaki gibi, Perachora'nın Hera Limenia'sı (Res. 72) ile Andros Adası'ndaki Zagora bey sarayı başodasında da dikdörtgen evlerdedir (Res. 50)⁸⁵; Lesbos Adası'nda Antissa (Res. 51) ile Euboea Adası'nda Lefkandi'de (Res. 57) apsisli⁸⁶, Atina'da ise oval ve de gene Attika'da Lathouresa'da yuvarlak⁸⁷ biçimli evlerde vardır. Ocak izleri silinmiş tapınak odalarında kül ve yiyecek iz-

⁸² Hiesel, Hausarchitektur 239'a göre: L. Deroy, "Le mégaron homerique. Recherches d'étymologie grecque", R. Belge Phil. Hist. 26, 1948, 525 vdd. Gene Hiesel, Hausarchitektur 239 dn. 417'ye göre: F. Oelmann da, "Homerische Tempel und nordeurasische Opfermalhäuser", Bjb 157, 1957, 11 vdd., ocaklı odanın anlamını irdeler.

⁸³ Hiesel, Hausarchitektur 239.

⁸⁴ Drerup, Baukunst 123 vdd., "Geometrik Dönem Ocak Evi". Ayrıca, Mallwitz, Architektur 613; Gruben, Tempel 3, ve özellikle Mazarakis, Temples 105 vdd.; Karşı görüş için, B. Schmaltz, "Bemerkungen zu Thermos B", AA 1980, 334 vd.

⁸⁵ Dreros Apollon Tapınağı: Drerup, Baukunst 5 vdd. Res. 3; P. Demargne, Die Geburt der griechischen Kunst (1977) 249 Res. 330; Mallwitz, Architektur 613 Res. 12,13; R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art, From Mycenaean to the Archaic Period (1981) 52 Res. 13; B. Rutkowski, The Cult Places of the Aegean (1986) 197 Res. 281b; B. Alroth, "The Positioning of Greek Votive Figurines", Early Greek Cult Practice. Proceedings of the Fifth Int. Symp. at the Swedish Inst. at Athen 1986 (1988) 200 Res. 6-8, Nr.6. Emporio Aşağı Megaron: Drerup, Baukunst 13 Res. 10; Sinos, Hausformen 111 Res. 263. Perachora Hera Limenia Tapınağı: y.dn. 79; Drerup, Architektur 198,201 Res. 9. Zagora Bey Sarayı: y.dn. 79 (Rutkowski dışında); Mazarakis, Temples 110 Res. 9 vd. ve de örneğin Smari ve Kommos'a Giritt'e: Mazarakis, Temples 109 Res. 6a,b; 116 Res. 18a,b.

⁸⁶ Antissa: Drerup, Architektur 184 vd. Res. 2a; Drerup, Baukunst 25 vd. Res. 22a. Lefkandi: M. Popham-E. Toulopoulos-H. Sackett, "The Hero of Lefkandi", Antiquity 56, 1982, 169 vd. Res. 2; P.G. Calligas, "Hero-cult in Early Iron Age. Greece", Early Greek Cult Practice. Proceedings of the Fifth Int.Symp. at the Swedish Inst. at Athens 1986 (1988) 230 vdd. Res. 1; karş. a.dn. 106. Uygulaması ayrıca Messenia'da Nichoria ile Attika'da Lathouresa'da da vardır: Mazarakis, Temples 106 Res. 1; 112 Res. 10 Nr.II.

⁸⁷ Atina: Drerup, Baukunst 29 vd. Res. 26; Sinos, Hausformen 110 Res. 251. Lathouresa: Mazarakis, Temples 112 Res. 10 Nr.VIII.

lerine rastlanışı olgusu; mimari kalıntıdan öte, kurban ve yemek cemaatinden artıkların da ele geçmediği tapınaklarda bile ocağın varolabileceğini düşündürür. "Yok gibi" gözüküşle ri, uğradıkları tahrifat nedeniyelerdir. Ya da yine Drerup'a göre⁸⁸, ocak cemaatinden iz vermesi beklenen sunular ayrı bir sepette ve ayrı bir mekanda depolanmış olabilirler; çünkü antik çağlar boyu diri kalan bir uygulama, tanrıya kesilen kurban başlarının tapınak dışına asılması töresi, ocak cemaati geleneğinin bir ürünüdür. Belli ki "ocak ev, Geometrik Dönem boyunca ve örneğin Prinias ile (Res. 49) İ.O. 7. yüzyıl içlerine dek inen uzunca bir süreçte, en belirleyici rolü oynamıştır"⁸⁹. Ocağın, Ege'nin her iki yakasında Erken Demir Çağ tapınak mimarisinin özü olması nedeniyle, "Samos'ta Hera kültürünün kökü bir hayat ağacı ve bir de açıkhava kül sunağıdır. İ.O. 8. yüzyıla geçişle ilk Hera Tapınağı temellen diğinde kül sunağı işlevini yitirmez; tanrıçanın en eski kült yontusu bir altilık üzerinde ve onun içindedir. Troya Athena Tapınağı da, Homeros'a göre, hem kült yontusunun, hem de boğa kurban sunağının eviydi..."⁹⁰

"Ocak-cemaati" Homeros'ta öylesine önemliydi ki, ondan biri olmayan "yitik bir insan" sayılındır⁹¹. Bunun anlamı, ocak evin salt dinsel değil, politik bir işlevinin de olduğunu du...⁹². Ve bu işlevi Dorlar, belki de Akha beylerinin Mykene (Res. 54), Pylos (Res. 28) ve Tiryns (Res. 35) kaleleri odağındaki megaronlardan⁹³ miras almış olabilirlerdi; Akhalar da Troya'dan (Res. 37. 52). Çünkü etki edebilecek Girit megaronlarında ocak yoktur (Res. 27)⁹⁴; ve çünkü Troya VI'da, savaş öncesi, Akhalar'la ticari ilişki o denli güslüdür ki⁹⁵, kazılarla günüüzüne çıkan Miken çömleklerinin yerliye egemen yoğunluğuna kanarak bu katman arkeolojide "Akha sömürge yerleşimi" bile sayılmıştır⁹⁶. Yine Kültepe'de Tunç Çağı'nın 3. binyıl sonlarına verilen "megaron" (Res. 53)⁹⁷, Troya etkisinin doğuya, bir çok önemli Hatti kentine dek uzandığını belgeler. Bunların ana tasarıları, ortada dört direk arasında yanan ocaıyla birarada, daha geçerde yine aynı kaynaktan, Troya'dan, beslenen Akha bey sarayları başdası ortasındaki de (Res. 54) anımsatır⁹⁸. Ocaklı Troya II megaronları ile

⁸⁸ Drerup, Baukunst 124.

⁸⁹ Örneğin tanınmış Prinias "Toplantı Tapınağı"yla Girit'e, A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 96 Res. 50; Mallwitz, Architektur 619 vdd. Res. 17; B. Alroth, "The Positioning of Greek Votive Figurines", Early Greek Cult Practice. Proceedings of the Fifth Int. Symp. at the Swedish Inst. at Athens 1986 (1988) 200 Res. 8 Nr.7; Gruben, Tempel 30.

⁹⁰ Drerup, Baukunst 124 vd.

⁹¹ Drerup, Baukunst 126'ya göre: Homeros, İlias XXII 498.

⁹² Drerup, Baukunst 126; ay., "Zur Entstehung der griechischen Tempelringhalle", Festschrift F. Matz (1962) 37; ve bu yayına göre: F. Oelmann, "Homerische Tempel und nordeurasische Opfermahlhäuser", Bjb 157, 1957, 11 vdd.

⁹³ y.dn. 66.

⁹⁴ y.dn. 42.

⁹⁵ G. Saherwala, "Die Ausgrabungen auf Hisarlik-Troja", Troja. Heinrich Schliemann's Ausgrabungen und Funde, Auss tell. Kat. Berlin (1982) 32; a.dn. 96.

⁹⁶ Troya VI'da Akha çömlek buluntularının yoğunluğu için öncelikle, C. Özgünel, Mykenische Keramik in Anatolien, Asia Minor Studien 23 (1996) genel. Özellikle bu verİYE dayanarak bu katmanın Akha sömürge yerleşimi olduğu konusunda, Blegen, Troy 145 vd.: "Eğer gözlemlerimiz doğruysa, Troya VI kurucularının Hellenler de olduğunu kabul edebiliriz; onların o ırkın Anadolu toprağına en ilk ayak basanları olduğunu"; E. Akurgal, Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander (1961) 2: "Troya VI halkı olasılıkla tümüyle batıdan göçenlerdi ve bunlar Hellenler'in akrabasıydı"; krş. a.dn. 100 ile ilişkin metin.

⁹⁷ T. Özgürç, "Yeni Araştırmalar Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi", Anadolu 7, 1963, 32 Plan 1 Şek. 1; Naumann, Mimarlık 447 vd. Res. 577; Hrouda, Megaron 6 vd. Res. 8.

⁹⁸ krş. y.dn. 66. Bu konuda bk. S. Lloyd-J. Mellaart, Beycesultan II (1965) 61.

olan aradaki geniş zaman aralığı yüzünden Troya VI'da beklenen "halkaların" saptanaması nedeniyle çok daha çarpıcı olanı, belki de, Akhalar'ın bu etkiyi çağdaşı Hititler aracılığıyla almış olmaları olasılığıdır. Bu olgu tipin, önündeki "hilammar" ile birarada sanki "ön mekanlı ve başodalı" bir megaron oluşturan ve de bunların açıldığı iç avlusuna revaklı olan bir Hattuşa tapınağı kült odasıyla (Res. 55) ve ortasındaki ocağıyla benzerliği⁹⁹, belirli bir inancın belirli bir mimari biçimle birarada Tunç Çağ'ın geçerlerinde, İ.O. 14. ve 13. yüzyılarda, artık kökleşmişliğini percinler. Bir Larissa örneğiyle de (Res. 56) yaratıldığı topraklarda vazgeçilmezliğini ve de o odaktan herbir yana sürgün sürdürüşüğünü.

Cünkü Troya 1995 yılı kazlarında günüüzüne çıkan, İ.O. 1100 den hemen önce Luwi dilinde yazılmış hiyeroglifle, "şimdi artık Troia/Ilion'un Anadolu'daki kent devletleri arasında önemli bir kent olduğunu düşünmek için daha çok nedenimiz var. Hatta bazı bilimadamlarının ortaya atmış olduğu gibi, Hittit kaynaklarında adı geçen Luwi başkenti 'Wilusa kenti' bile olabilir... Bölgede yazılı kaynakların 'Karanlık çağlar'dan beri varlığının saptanmış olması, Homeros ya da ona bilgi verenlerin sözlü aktarım geleneğinin yanısıra yazılı kaynakları da kullanmış olabileceklerini düşündürmektedir. Eğer İlias Destanı gerçekten İzmir yöresiyle ilgiliyse ya da (İ.O. 730 dolaylarında) orada yazıldıysa, Homeros'un yerel dil Luwice'ye aşina olduğunu ya da en azından ondan kolaylıkla yararlanabildiğini varsayıbiliriz. Belki de artık, yüzyıllar boyu "Batılı" bakış açısından yorumlanan İlyada'nın sanılan dan daha fazla 'Doğulu öge' içeriğini düşünmeliyiz"¹⁰⁰. Troya kazıcısı M. Korfmann'ın bu yorumu doğrudur ve bir megaron, bir 'Doğulu mimari biçim' olarak ancak bu topraklarda yaratılmış olabilir. Ve G. Gruben de doğrudur ki, "...Troya'da 1. binyıl içlerine dek kalıcılaşan bağımsız megaron, İ.O. 2500'den hemen sonra Ege'nin Batı kültürlerine kök sürdürmiş tür"¹⁰¹.

Bu yaratıcılık, İ.O. 7. yüzyılda bir Arkaik Dönem Dor tapınağının megaron özünün (Res. 67) de nedenidir¹⁰². Çünkü megaron bu dönemlerde salt "adyton'a addır; Herodot, yaşadığı İ.O. 5. yüzyıl Klasik evresinde onu böyle tanımlar¹⁰³, tapınağın en kutsal odasına ad olarak. O'nun Tunç Çağ'dan ve özellikle Frigya ile belki de Erken Demir Çağ'dan bildiğimiz dünyasal politik işlevi, dinsel megaronun, tapınağın, dışına taşınmıştır: en somutuyla ilk İyonya'da ve ilk İ.O. 7. yüzyıl ortalarında Samos Heraion'u ve Didyma Apollon'u yanında ki, Ege'nin Frigya'dan sürgün süren bir yeni ve gelecek yüklü biçimine,

⁹⁹ Naumann, Mimarlık 464 vdd. Res. 590-594; K. Bittel, Die Hethiter. Die Kunst Anatoliens vom Ende des 3. bis zum Anfang des 1. Jahrtausends vor Christus (1976) 122 vdd. Res. 120,127-130; ay., Hattuschia. Hauptstadt der Hethiter (1986) 72 vdd. Res. 41-45; E. Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey. From Prehistoric Times Until the End of the Roman Empire (1983) 302 vdd. Res. 140,142. Beycesultan ocaklı tapınakları için, S. Lloyd-J. Mellaart, Beycesultan II (1965) 39 vdd. Res. A17,A19; Naumann, Mimarlık 360,474 Res. 598. Hitit tapınağı kült odaları ile Akha bey sarayı megaronları arasındaki olası biçimsel ilişki konusunda bk. y.dn. 32.

¹⁰⁰ M. Korfmann, "Çanakkale Boğazı'nda Troia Kalesi ve Aşağı Kenti", Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme (1996) 91.

¹⁰¹ Gruben, Tempel 13; buna karşın gene de "...Teselya'da ilk megaronlar Dimini'nin Subneolitik yerleşiminde, yaklaşıklık Troya ile aynı zamanda ortaya çıkar" der.

¹⁰² Marinatos, Crete 88; Hiesel, Hausarchitektur 238. krş. Gruben, Tempel 29 Res. 18-22 "yalın tapınak biçimleri". İlk başta H. Schliemann, Troja. Ergebnisse meiner neuesten Ausgrabungen (1884) 87, Troya IIIC'nin tasarında bir Dor tapınağının çekirdeğini görür; bu görüş için ayrıca, S. Lloyd-J. Mellaart, Beycesultan II (1965) 62; krş. y.dn. 53.

¹⁰³ y.dn. 47.

"stoa"ya¹⁰⁴. "Erken Hellen tapınaklarının üç asal işlevi yavaş yavaş biribirlerinden ayrılrken ve tapınak salt tanrıının evi olurken"¹⁰⁵, insan da inancıyla dışarı taşınmış; ve "ocağı" tapınak önünde sunaklaşmıştır. Ve de megaronun kendisinin, adytonun, tanrıya sahipliği, içindeki kült yontusuyla somutlaşmıştır...

-III-

Bir Ege tapınağını Arkaik Dönem'den başlayarak dıştan somutlaşuran ise sütunlardır; megaronun dörtbir yanını genelde tek sıra kuşatan sütunlar. Ancak Ege'nin Dor yakasında ilk büyük tapınaklar ne bir megarondur ve ne de sütunlarla kuşatılmış bir peripteros. "Hellenistan'ın Geometrik Dönem'inden bir bağımsız duran megaron bilinmezken", Lefkandi "heroonu" (Res. 57) ile Eretria (Res. 58) ve Thermos'da (Res. 60) Apollon'a adanmış tapınakların Geometrik Dönem evreleri apsislidir. Bir de örneğin Paros Adası'nda Koukounaries akropolünde böyledir¹⁰⁶; ve yukarıda görüldü ki, apsisli olma Hellenistan'ın İ.O. 2. bin yıl Hellas dönemi geleneğindendir¹⁰⁷. Apollon tapınaklarının o arkası yuvarlak geleneksel tasarı İ.O. 7. yüzyıl içlerinde köktenci bir değişime uğrar; önü açık bir dikdörtgene, ön avlusuz bir megarona, dönüsür. Bu değişimle de kalmaz, ikisinin de dörtbir yanı tek sıra sütunlarla taçlanır ve bir "Dor Tapınağı" olur (Res. 59,61,74)¹⁰⁸. Hellen tapınak mimarisi böy-

¹⁰⁴ Samos: E. Buschor-H. Schleif, "Heraion von Samos: Der Altarplatz der Frühzeit", AM 58, 1933,

150 vdd. EkLev. 48-50; A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 92 Res. 49; J.J. Coulton, The Architectural Development of the Greek Stoa (1976) 21, "en erken peripteral tapınakla birlikte en erken stoa vardır"; 279 vd. Res. 5. 105; P. Demargne, Die Geburt der griechischen Kunst (1977) Res. 328; Mallwitz, Architektur 617 Res. 16; Gruben, Tempel 329 Res. 277. Didyma: Coulton, age. 26,236 Res. 62; Akurgal, age. 224 Res. 83; Gruben, Tempel 360 Res. 300; K. Tuchelt, Branchidai-Didyma. Geschichte, Ausgrabungen und Wiederentdeckung eines antiken Heiligtums 1765 bis 1990, AW 22 Sondernr. (1990) 18 vdd. Res. 27. Tapınakla ilişkin "başka binalar tapınağın yakınına yapıılır", Mazarakis, Temples 118. Stoa'nın kökeni konusunda bk. F. Işık, "Zur Entstehung phrygischer Felsdenkmäler", Anatolian Studies 37, 1987, 169 dn. 50; ay., "Batı Uygarlığının Kökeni. Erken Demirçağ Doğu-Batı Kültür ve Sanat İlişkilerinde Anadolu", TürkAD 28, 1989, 16 vd.

¹⁰⁵ Mazarakis, Temples 118. Tapınaklarda giriş eksenine çekilen sunağın, Geometrik dönemde dinsel işlevli bey başı şödaları önünde varlığı ve konumlanması için bk. Mazarakis, Temples 109 vd. Res. 9a (Emporio), Res. 9c (Eretria), Res. 9d (Zagora); 113 d. Res. 9b (Tiryns).

¹⁰⁶ Sinos, Hausformen 111. Lefkandi: y.dn. 86. H. Drerup, bu makalenin yazılmasında temel de oluşturan bilimsel konușmalarımız sırasında hep, 45x10 m. boyutıyla bu görkemli "heroon"un, adak çömlekleré göre saptanın "İ.O. 1000-950 arası tarihinin, inanmadığı "peripteros" için de öngörülüşünün mümkünksüzlüğüne deðinirdi; bu çok değerli İnsan'ı ve Bilimci'yi burada rahmetle anıyorum. Bu sorun için ayrıca, Mazarakis, Temples 116; Calligas, y.dn. 86. Eretria Apollon Tapınağı: K. Schefold, "Grabungen in Eretria 1973", AntK 17, 1974, 69 vd. Res. 1; R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art. From the Mycenaean to the Archaic Period (1981) 55 Res. 20 "Hekatompedos"; Mazarakis, Temples 110 Res. 8. Thermos Apollon B: Drerup, Architektur 187 vdd. Res. 3; ay. Baukunst 14 dd. Res. 13; Mansel, Ege 147 Res. 83 sol; Knell, Architektur 20 vdd. Res. 7; B. Schmaltz, "Bemerkungen zu Thermos B", AA 1980, 318 vdd. Res. 1a; Hampe-Simon, age. 53 d. Res. 16; Mallwitz, Architektur 601 vdd. Res. 5; B. Wesenberg, "Thermos B1", AA 1982, 149 vdd. Res. 4; B. Rutkowski, The Cult Places of the Aegean (1986) 197 Res. 283b; Mazarakis, Temples 115 Res. 14; Paros/Koukounaries: Mazarakis, Temples 113 Res. 12, apsisli A evresi "İ.O. 10. yüzyılın sonlarından"dir; üzerindeki B evresiyle dikdörtgen biçimde değişimi ise "İ.O. 8. yüzyılın sonlarına doğru" gerçekleşmiş olmalıdır.

¹⁰⁷ Çarpıcı bir örnek olarak özellikle krş. Thermos Apollon Tapınağı A evresi, Sinos, Hausformen 89 Res. 205; Demargne, age. 209 Res. 327; Mallwitz, Architektur 621 vdd. Res. 20; Gruben, Tempel 33 Res. 25; Mazarakis, Temples 115 Res. 14, ile apsisli Hellas dönemi yapıları, y.dn. 5; Hellen tapınağının oluşumuyla da bağlantılı olarak, M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion I (1992) 360 dn. 1.

¹⁰⁸ Krs. Geometrik Dönem Eretria Apollon Tapınağı, y.dn. 106, ile onun Arkaik Dönem evresi, Knell, Architektur 113 vd. Res. 53; Mallwitz 633 vd. Res. 28, ya da Geometrik Dönem Thermos Apollon B Tapınağı, y.dn. 106, ile onun Arkaik Dönem evresi, Lawrence, age. 97 Res. 51; Knell, Architektur 24 vd. Res. 9; y.dn. 107; Mansel, Ege 147 vd. Res. 83 sağ : "Yunan Orta Çağı mimarlığının asıl önemi Yunan tapınağını ortaya koymuş olmasındadır. Aitolya'nın merkezi Thermos'da A evresi Akha çağında bir aristokrat evidentir; B evresinde beyin özel evi olmaktan çok bir tanrı evi haline geldiğini çıkartmak mümkün olmuştur"; bu konuda ayrıca, Mazarakis, Temples 115; apsisli yapının zamanla düzleşerek evrimini peripteral bir tapınaktı Hellenistan'da tamamladığı görüşü ve buna karşı görüşler için bk. ayrıntılıca Schmaltz, age. 319. Thermos C'nin "Arkaik değil de Hellenistik dönem yapısı olabilecegi" konusunda, Mazarakis, Temples 115.

le biçimlenir ve onu çizer öğeler kendi toprağının ve insanının değil, Ege'nin İyon toprağının ve Anadolu insanının yaratmasıdır: çünkü Samos Heraion'unun apsisli bir geçmişi hiç olmamıştır (Res. 66). Daha ilk evresinde, İ.O. 9. yüzyılın sonlarında, hem de 32.80 x 6.50 boyutunda, önü açık bir megarondur (Res. 62)¹⁰⁹. İzleyen 8. yüzyıl içlerinde, tapınağın IB evresinde, bu dikdörtgen çekirdeğin çevresi tek sıra sütunla kuşatılır (Res. 63)¹¹⁰. Megaron olma (Res. 29), Anadolu'nun kendi geleneğinde (Res. 37,38,52) vardır; peripteros olma (Res. 47,63,64), onun yaratıcılığının ürünüdür. Çünkü sütunlarla kuşatılmış yapı, "çok erkenlerden beri yerin ve gögün gücü ve de ululuğun simgesi olarak anıtsal bir çatı diye bilinen çardaktan uyarlama" (Res. 65), bir Doğu düşünçünün ürünüdür¹¹¹.

Özlücesi Hellen toprağında bir Dor tapınağı megarona dönüşümünü, hem de ilkin İyonya'daki gibi önü açık biçimile dönüşümünü¹¹² ve de bir peripteros oluşunu, bir başka yaratıcı toprağa ve bir başka yaratıcı düşünçeye borçludur. Anadolu'da İyonlar yaratmış, Hellenistan'da Dorlar almıştır yine¹¹³ ve adına – haksızca – "Hellen Tapınağı" denmiştir ki; düşünce farkının "İyon Tapınağı" (Res. 73) ve "Dor Tapınağı" (Res. 74) farklıyla üst yapıda bile okunduğu bu Doğu ürününe ben gene de "Ege Tapınağı" demekteyim¹¹⁴...

Mimaride bu yaratıcılık öylesine önemlidir ki, Thermos Apollon Tapınağı'nın arka duvarı apsisli, yan duvarları az dışbükey olan bir önceki B evresi (Res. 60); yanlarda ve salt arkasında farklı aralıklarla saptanan "sütun althıkları"na dayanılarak "Ege'nin ilk periptero-

¹⁰⁹ E. Buschor-H. Schleif, "Heraion von Samos: Der Altarplatz der Frühzeit", AM 58, 1933, 150 vdd. Res. 13; Drerup, Architektur 196 vd. Res. 8; Drerup, Baukunst 13 d. Res. 11; Knell, Architektur 112 vd. Res. 52; H. Kyrieleis, Führer durch das Heraion von Samos (1981) 78 vd. Res. 55,56 (1); Hampe-Simon, age. 53 Res. 15; Mansel, Ege 148 vd. Res. 84 üst; Gruben, Tempel 326 vd. Res. 273; Mazarakis, Temples 117 Res. 20; Mallwitz, Architektur 624 vdd. M.P. Nilsson'a göre, Geschichte der griechischen Religion I (1992) 346 dn. 2, "en eski tapınağın megaron değil, ince-uzun bir biçim içeriği gerçekine dayanan G. Rodenwaldt, Archaeologisches Jahrbuch 34, 1919, 95 dn. 2; a.y., AM 44, 1919, 180, geleneksel görüşe aykırı olarak Hellen tapınağının ortaya çıkışını Miken megaronu kökenine bağlamak istemez"; krş. Nilsson, age. 360 dn. 1.

¹¹⁰ Buschor-Schleif, age. 150 vdd. Res. 14,15; A.W. Lawrence, Greek Architecture (1957) 91 vd. Res. 48; P. Demargne, Die Geburt der griechischen Kunst (1977) 209 Res. 329; Mallwitz, Architektur 629 vdd. Res. 27. Ayrıca: Drerup, Baukunst 14; Knell, Architektur 113 vd.; Kyrieleis, age. 80; Gruben, Tempel 327.

¹¹¹ H. Drerup, "Zur Entstehung der griechischen Tempelringhalle", Festschrift F. Matz (1962) 32 vdd.

¹¹² Krş. Arkaik Eretria *Apollon Tapınağı* ve *Thermos Apollon C Tapınağı*, y.dn. 108, ile Geometrik Dönem'in *Samos Heraion Ia,b*, y.dn. 109,110, evrelerini; ya da bu Hellen Dor tapınaklarından gene erken olan *Heraion II* evresinin, Buschor-Schleif, age. 164 Res. 16 EkLev. 48-50; Lawrence, age. 92 vd. Res. 49; Knell, Architektur 114 vd. Res. 54; Kyrieleis, age. 79 vd. Res. 56 (3); Mansel, Ege 149 Res. 84 alt; Gruben, Tempel 327 vd. Res. 274, salt önün ikinci bir sira sütun eklektiğiyle vurgulanmış tasarını ve de *Thermos C*'nin ilkin bir "pronaos" değil de bir "opisthodomos" oluşturmuş çarıklılığı da, önü açık İyon biçimine bağımlılıktan olmalıdır. *Sparta Artemis Orthia Tapınağı*'nda, Drerup, Baukunst 19 vd. Res. 16; Gruben, Tempel 29 Res. 24, tipki *Heraion Ia* evresi gibi, y.dn. 109, önü açık ve ortasında sütunlarla desteklenen bir uzun ev oluşu, İyon etkisinin Hellenistan'a kök salmışlığını perçinler. Çünkü *Didyma Apollon Tapınağı*'nın ilk evresi de, K. Tuchelt, Branchidai-Didyma. Geschichte, Ausgrabung und Wiederentdeckung eines antiken Heiligtums 1765 bis 1990, AW 22 Sondernr (1991) 12 vdd. Res. 27; E. Akurgal, Ancient Civilizations and Ruins of Turkey. From Prehistoric Times Until the End of the Roman Empire (1983) 222 vdd. Res. 83; Gruben, Tempel 360 Res. 300, yerel geleneğin bir ürünüdür. *Efes Artemis B Tapınağı*'nda, a.dn. 118, Geometrik Dönem'de bir pronaos yoktur; az içe kıvrılıklı olasılıkla Kybele bağlantılıdır. Krş. *Pessinus Kybele*, Akurgal, age. 277 Res. 116; ayrıca, y.dn. 77-80.

¹¹³ Yontu sanatına değgin olarak, F. Işık, Die Statuetten vom Tümülü D aus Elmalı. Ionisierung der neuhethitischen und phrygischen Bildformen, Lykia 3, 1996 (Baskıda). Düşünçeye değgin olarak bk. Adalya'nın gelecek sayılarında, H. İşkan, "Batı Biliminin Doğuşunda Anadolu İşığı".

¹¹⁴ Yaratıcısının adıyla "İyon Tapınağı" demek en doğrusudur. Ancak bu deyim, yine tapınak mimarisile ilişkin olarak arkeolojiye yerleşen "İyon Düzeni" ve "Dor Düzeni" tanımlamalarıyla karışacak ve sonuçta bir kavram karmaşasına neden olabilecektir.

su" sanılmıştır, bu yanlıştan da tam dönülmüş değildir¹¹⁵. Drerup'un keskin gözlemlerine göre o ahşap direkler bir peripteros oluşturmazlar, çünkü diklemesine çatıyi değil, çaprızına duvari desteklemek için oradadırlar¹¹⁶. Bir peripteros için ana koşul olan "bakışlılık", öünün "sütunsuz" oluşuogeneityle ve salt üç yönün kuşatılmışlığıyla da çelişmektedir. Benzer olgu apsisli Leukandi "Heroon"u için de geçerlidir (Res. 57,58,60); yine Eretria Apollon Tapınağı'nın apsisli ilk tiplemesinde duvar desteği bile yoktur (Res. 58). Ve özde tek başına bir olgu; İyonya'da Geometrik tapınak kendi Tunç Çağ'ı yapı geleneğinde bir megaron iken, biçimsel değişikliğe uğramaz iken (Res. 66); Dor Ülkesi'ndeki büyük Geometrik tapınakların Arkaik Dönem'le birlikte kendi yapı geleneği olan mihraplı biçimden (Res. 57-59) vazgeçerek Anadolu'nun megaronuna dönüşmesi (Res. 59,61) olgusu¹¹⁷, "veren" ve "alan"ın kimliğini göstermede yeterlidir.

Efes'te Artemision'un odağında yenilerde saptanan "Geometrik peripteros" (Res. 47), tapınağın İ.O. 8. yüzyıl 2. yarısından B evresi ürünüdür¹¹⁸ ve Samos Heraionu "IB peripterosu"yla (Res. 63) çağdaştır. Peripterosun bir başka yaratıcı İyon kentindeki bu erken varlığı, bir Ege tapınağının ilk İyonya'da doğuşuna yönelik tüm kuşkuları siler. Ve de, Thermos B (Res. 60) ile Lefkandi (Res. 57) "peripterosları"nın Protogeometrik Evre'den olamayacakları savıyla birarada, Drerup'un, Efes "Geometrik peripterosu" günüüzüne çıkmadan çok önce dediği, "peripteral tapınak Geometrik Dönem'de kesinlikle salt bir kez ve o da Samos'ta belgelenmiştir"¹¹⁹, savını perçinler.

Nasıl ki ilk megaron Homeros ve Herodot'un tanımladığı biçim ve işleviyle Anadolu toprağında doğmuş, orada gelenekselleşmişse; megaron bir Ege tapınağının çekirdeği (Res. 67), sütunlar kabuğuysa; ilk peripteral tapınağın da o yaratıcı topraklardan kök sürmesi şartsızdır, beklenir. Çünkü insanlığın mimari biçimlere yönelik önemli ilkleri de Anadolu eki-

¹¹⁵ Bu konuda ilgili tüm literatürle birlikte bk. B. Schmaltz, "Bemerkungen zu Thermos B", AA 1980, 318 vdd. Ek olarak, Knell, Architektur 21; Gruben, Tempel 33.

¹¹⁶ Drerup, Architektur 194 vd. krş. Res. 7; Drerup, Baukunst 17,85 vd. krş. Lev. VIIa; Mallwitz, Architektur 601 vdd. Res. 2-4; B. Wesenberg, "Thermos B1", AA 1982, 154. Mallwitz, Architektur 623 vd., "duvar desteği" savına karşıdır; ancak yapının "peripteral olmadığını" görüşündedir.

¹¹⁷ Hellenistan'da "apsisli ev Geometrik Dönem sonrası önemini yitirirken ve de tümden unutulmazken; gelecek dikdörtgen evindir", Mallwitz, Architektur 610. Wesenberg'e göre, age. 156 vd. "Erken Arkaik Çağ peripteral tapınağı, doğrudan Geç Geometrik Dönem apsisli olanının yerini almış; Thermos'da apsisli yapı, bir dikdörtgen olıyla değiştmiştir. Eretria apsisli evresinde de tapınak, Thermos gibi, zamanın salt dikdörtgen biçimli ante-yapılarında karşılaşılan anıtsal boyutlarıyla dikkati çekerler. Bu da apsisli yapının Hellen tapınaklarının erken tarihindeki büyük önemini tanıtır"; krş. Schmaltz'a göre de, age. 318 vdd., Thermos B, Protogeometrik değil Geç Geometrik Dönem yapısı oluşan yanısıra, apsisli geleneği kıramayı nedeniyle de Hellen tapınaklarının öncüsü sayılabilirmez". Mazarakis'e göre de, Temples 115, "Thermos B, A evresine çok yakın zamandandır, İ.O. 2. binyıldan 1. binıyla geçiş sürecinden; bir bey konağından bir peristilli tapınağa dönüştürültüsü ise İ.O. 7. yüzyıl içlerindedir".

¹¹⁸ A. Bammer-U. Muss, Das Artemision von Ephesos. Das Weltwunder Ioniens in archaischer und klassischer Zeit (1996) 33 vdd. Res. 31; G.Wiplinger-G.Wlach, Ephesos. Der neue Führer, 100 Jahre österreichischen Ausgrabungen 1895-1995 (1996) 48 Res. 1.

¹¹⁹ Drerup, Baukunst 113. A.W. Lawrence'a göre de, Greek Architecture (1957) 92, "...Heraion'un, çevresini kuşatan sütunlarıyla en erken peripteral tapınak olduğunda kuşku yoktur. Bu dış sütun sırasının, salt içte sellanın desteklendiği yapıya sonraları eklentiği gözükür; ancak bu süreç, elli yıldan fazla olamaz". Mansel, Ege 149, Heraion IA ve IB arası bu "elli yıllık" süreci, yanlışlıkla IB ile II. evreler arası olarak yazmıştır; çünkü sütun sayılarından anlaşılır ki, tanımladığı IB'dir ve bu yapıyla da "...binanın etrafı kısa taraflarda 7 ser, uzun taraflarda 17 ser (?) tahta sütunla çevrilmiş, bu suretle halen bildiğimiz en eski peripteros meydana getirilmiştir". Thermos Apollon'un İ.O. 8. yüzyıl tarihi için, Schmaltz, y.dn. 117; R. Hampe-E. Simon, The Birth of Greek Art, From Mycenaean to the Archaic Period (1981) 54: "...Çömleklerin değerlendirildiği zamanda Protogeometrik Dönem konusundaki bilgilerimiz doğru değildir; şimdi görülüyor ki, bunların Protogeometrik'ten çok İ.O. 8. yüzyıl yapımı olmaları daha uygundur"; ayrıca Mazarakis, y.dn. 117. Lefkandi "Peripterosu"nun geç tarihi için, y.dn. 106.

ninin ürünüdür ki, bugüne dek bilebildiği ilk görkemli ölü tapınağı İ.O. 8. binyıl Çayönü'ndedir (Res. 19)¹²⁰. İlk boyutlu tapınak yine aynı binyıl yaratması olarak ve yine bu topakların güneydoğusunda Nevalı Çori'de temellenmiştir; hem de kültür yontusu koyma amaçlı mihrabıyla birarada (Res. 68)¹²¹. Bir Ege tapınağının da ilk Ege'nin doğu yakasında biçimlenmesi beklenmelidir; çünkü insanlığın ilk organize kenti de Anadolu'dadır, Çatalhöyük'te (Res. 69) ve ilk kent planı orada bir oda tapınak duvarındadır (Res. 70)¹²². Gördük ki, ev biçimlerinin her türlü, yuvarlağı, apsisli, dördülü, dikdörtgeni ve yamuğu Anadolu Cilalıtاش Çağ yerleşimlerinde bir arayışın ürünü olarak denenmiştir (Res. 12-16,19). Arayış, yaratmış; yaratıcılık, miraslaşmıştır...

Ege'nin batı yakasında ise, en son B. Rutkowski'nın "kuşkusuz Hellenistan'ın Tunç Çağ'ı geleneğindedir" dediği Erken Demir Çağ'ın küçük boyutlu, sütunsuz yalın tapınak biçimleri bile (Res. 11,49), bir yerli mirasın ürünü olamamışlardır. Çünkü orada "Geometrik ve Arkaik mimarinin eşitleri" olarak örneklenen "Girit ve Akha tapınak tipleri"nin hiçbirini, "Erken Hellen tapınakları"nın hiçbirine benzemez: Geometrik Dönem tapınaklarının tümü, Delos, Dreros, Perachora, Zagora, Asine ve Tiryns'tekiler (Res. 72), tam bir dikdörtgendir, bağımsızdır ve bazen bir ön odayla zenginleştirilmiş de olsa, hep yalındır; tam bir megarondur. Bu belirleyici biçim birliğine karşın "Tunç Çağ öncüleri" karmaşık ve özde farklı bir görüntü sergiler (Res. 71): onlar ya Keos ve Mallia tapınakları gibi yamuktur ve de düzensiz bölümlerle çok odalıdır, ya Gournia tapınağı gibi uzun yüzden girilir, ya da Eleusis tapınağı gibi Tunç Çağ'ın geçlerindeki son evrede başka eklentilerle bir "megaron" olmaktan çıkmış, başkalaşmıştır (Res. 34)¹²³. Ve de dahası "Hellenistan'da tapınak, Tunç Çağ'ında çağdaşı diğer yapılardan, evlerden, ayırt edilemez"ken, Geç Geometrik Evre'yle birlikte farklılaşmaya başlamıştır; "özel"leşmiştir. Belli ki mirasın kaynağı, kendi öz topraktan değil, el toprağından gözelenir; Anadolu'dan...

"İ.O. 12. yüzyıl Akha dönemi sonu ile İ.O. 8. yüzyıl rönesansı arasında geçen uzun zaman aralığı nedeniyle, Hellen tapınağının kaynağına inebilmenin zorluğu"na karşın A.J. Mazarakis Ainian¹²⁴ da o mirası "ocak ev"de arar; ve de karanlık dönemin, içinde ocağı ve sekisi ya da önünde sunağı olan, toplumsal kültür işlevli Hellenistan bey odasında bulur. Sav, yukarıda gördük ki, özellikle Drerup'tan bu yana bilinir. Ancak bunun bir tanrı evinin yaradılışındaki etkisi düşünseldir, biçimsel değil. Biçimsel olmadığından, ocak ev Hellenistan'da her biçimden Geometrik ev tasarında vardır. Gene gördük ki, ocak-ante yapı birlikte, düşüncesiyle ve biçimle birarada, salt Anadolu'da vardır. Önce arkeoloji yazısında büyük olasılıkla hem "tanrı evi" hem "bey evi" bilinen Troya II baş megaronunda (Res. 37,52), sonra doğuda Hatti'nin Kültepe'sinde (Res. 53) ve olasılıkla Hattuşa Hitit tapınakları (Res. 55) aracılığıyla gittiği batıda Akha'nın Pelopones bey kalelerinde (Res. 28,35,54) vardır. Mazarakis'in deyişiyle, "karantik dönemde de tanrılarının evi ile beyin evi aynı ev"diye eğer, o, çağdaşı Yeni Hitit örnekleri gibi, bir "tapınak-saray"dır özde ve kökü Doğu'dan

¹²⁰ F. Işık, "Tempelgräber von Patara und ihre anatolischen Wurzeln", Lykia 2, 1995, 164 d. Bu "Kafatası Yapıları" için bk. Yakar, Anatolia 49 vdd. Res. 21,22d-f.

¹²¹ H. Hauptmann, "Ein Kultgebäude in Nevalı Çori", Alba Palmieri Dedicata (1993) 41 vdd. Res. 4 vdd.; Duru, Mimarlık 1 Res. 6.

¹²² J. Mellaart, Çatal Hüyük. A Neolithic Town in Anatolia (1967) 133. 176 vd. Res. 59,60; E. Akurgal, Anadolu Uygarlıklar (1989) 22 Şek: 4.

¹²³ B. Rutkowski, The Cult Places of the Aegean (1986) 197,233; krş. Res. 280a-d (Minos ve Miken tapınak tipleri) ile Res. 281 a-f (Erken Hellen tapınakları).

¹²⁴ Mazarakis, Temples 105 vdd., özellikle 118.

öte başka düşüncede aramak ve başka topraktan sürmek inandırmaz. Çünkü ilk peristasis, "Hellen tapınağı"nın en belirleyici ögesi de, gene ilk Anadolu'da vardır. Hem de Mazarakis'e göre, "içte yan duvar diplerinde uzanan oturma sekileriyle bir ocak evden tapınağa dönüßen"¹²⁵ Heraion IB ile Samos'ta (Res. 63). "Ocak ev"i Homerik beylerin "yönetsel ve askeri güç yanında dinsel gücü"nden soyutlamadan mümkün yoktur; "tanrı-kral" olmasa da, onların tanrısallığa yakınlığı tek başına, Doğulu düşüncenin bir ürünüdür¹²⁶. Ve de Anadolu o çağların Hellen insanı için Ege'ye ilk açılan "Doğu Kapısı"dır, kültür kapısı; ve en son Ege göçleriyle onlara ikinci bir "yurt" olmaya açılmıştır¹²⁷... Tarih bu kez ters yönde "tekerrür" etmektedir:..

Çünkü ilk İ.O. 6. ve 4. binyillarda göç, Ege'nin doğu yakasından batıya olmuştur; Bereket Tanrıçası Ege'nin batı yakasına Anadolu çiftçisiyle birlikte göçmüştür. O göçlerle Anatarıça, resminin aynısıyla Hellenistan'ın Hellen öncesi Sesklo kültürüne dek girmiştir. Ve bu "kültür buluşması", biçimde ve bezemedi tamtamına benzeşen çomleklerde sürgün vermiş; iç duvarı destekli dördül odalardan belli ki (Res. 25, 26), o aynılıktan mimari de payını almıştır. Anadolu insanının bu erken göçü, köyünün adıyla, inancıyla, çomleğiyle ve eviyle birlikte olmuştur Ege'nin ötesine¹²⁸... Göç, kültürüyle ve sanatıyla birlikteyse eğer, İ.O. 2. binyıl sonlarında bu kez batı yakadan doğuya, Anadolu'ya göçen Hellenler'in özgün mimari biçimlerini de taşımaları beklenir. Ve yukarıda gördük ki, Akha'dan Dor'a miras kalan ve orada ilk anıtsal tapınakların da biçimini olan apsisli ev, Anadolu'nun Tunç Çağ gibi Demir Çağ'ına da kalıcı izler sürememiş, yabancı kalmıştır. Sanki onlar göçmen gelmemiş, bu toprakta doğmuşlardır...

Çünkü onlar Anadolulularmışlardır ki, göçükleri el yurdunda hazır buldukları mimari değerleri de geldikleri ata yurduna taşımışlardır. Bu nedenle, "megaron" gibi "peripteral tapınak" gibi en baş biçimler oranın değil, buranın yaratması olmuşlardır. Mimarlık tarihinde bu öylesine önemlidir ki, "İ.O. 7. yüzyılın bir peripteral tapınağı, geleceğin Avrupa mimarisini belirleyecek biçim olmuştur"¹²⁹. Uygarlık tarihinde yaşanmadık olan ve yaşanması zor olan bir gariplikle, anayurdun değil, bir "sömürge"nin toprağında atılmıştır ilk temel; Hellenistan değil Anadolu toprağında atılmıştır. Ve de bir başka gariplikle adına "Hellen Tapınağı" denmiştir...

¹²⁵ Mazarakis, Temples 117 Res. 20. "Sella ortasında bir ocağın varlığı yönünde bulguların yetersizliği" için bk. Drerup, Baukunst 14; buna göre: F. Oelmann, "Homerische Tempel und nordeurasische Opfermahlhäuser", Bonner Jahrbücher 157, 1957, 26.

¹²⁶ P.G. Calligas, "Hero-cult in Early Iron Age. Greece", Early Greek Cult Practice. Proceedings of the Fifth Int.Symp. at the Swedish Inst. at Athens 1986 (1988) 229 vdd., "Lefkandi Dönemi" soylu ailelerin ve 8. yüzyıl şairinin gözünde "heroslar dönemi"ydi; bu konuda ayrıca, Mazarakis, Temples 118. Doğu'ya, Anadolu'ya, ilişkin olarak: "...Ancak yapı dösemelerinin yorumlanması her zaman kesin sonuçlar vermeyeceğini de göz önünde tutmamız gerekmektedir, çünkü saray ve tapınak dösemeleri benzer görünümde olabilirler...Eğemenler tanrılarla gösterilen saygılarından yararlanmasalar bile, din baş görevlisi yetkilerini taşıyorlardı", Naumann, Mimarlık 398; ya da: "...Tanrı evinin, daha geç dönemde tapınak ile sarayların birbirlerine benzerliğinde yansığı gibi, konut yapısından türediği ve bu iki yapı arasında zaman zaman yapılacak bir ayırmayı zor olduğu bir gerçektir", Naumann, Mimarlık 450; ve de Hitit 'in Hattuşa'daki beş anıtsal tapınağının arkeolojide uzun süre "saray" olarak yorumu ise, bunların "...bir çok yönden saray nitelikleri taşımaları ve sarayların kuruluş amaçlarının eşit olmaları, daha doğrusu, tapınağın tanrı sarayı olması gerçeğiyile" açıklanır, Naumann, Mimarlık 464.

¹²⁷ Mansel, Ege 89 vdd. Res. 52.

¹²⁸ Schachermeyr, Orient 12 dd. bk. kent adları (Res. 1-6), inancı (Res. 1-15. 26-31), çomleği (Res. 16-25,42-49), evi (Res. 32-35,50). Anadolu'dan Hellenistan'a olan İ.O. 3. binyıl kültür göçü için ayrıca, Mansel, Ege 18 dd.; Sinos, Hausformen 25 d.; S. Alexiou, Minos Uygarlığı (1991) 19.

¹²⁹ Mallwitz, Architektur 600.

Kısaltmalar:

- Blegen, Troy : C. W. Blegen, *Troy and the Trojans* (1963).
- Drerup, Architektur : H. Drerup, "Griechische Architektur zur Zeit Homers", AA 1964, 180-219.
- Drerup, Baukunst : H. Drerup, *Griechische Baukunst in geometrischer Zeit*, Archaeologica Homerica II (1969).
- Duru, Mimarlık : R. Duru, "Burdur Bölgesi Neolitik Çağ Mimarlığı ve Anadolu'daki Çağdaşları Arasındaki Konumu Hakkında", Adalya I, 1996, 1-22.
- Gruben, Tempel : G. Gruben, *Die Tempel der Griechen* (1986).
- Hiesel, Hausarchitektur : G. Hiesel, *Späthelladische Hausarchitektur. Studien zur Architekturgeschichte des griechischen Festlandes in der späten Bronzezeit* (1989).
- Hrouda, Megaron : B. Hrouda, "Die Megaron-Bauten in Vorderasien", Anadolu 14, 1970, 1-14.
- Knell, Architektur : H. Knell, *Grundzüge der griechischen Architektur* (1980).
- KST : Kazı Sonuçları Toplantısı.
- Mallwitz, Architektur : A. Mallwitz, "Kritisches zur Architektur Griechenlands im 8. und 7. Jahrhundert", AA 1981, 599-642.
- Mansel, Ege : A.M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi* (1988).
- Marinatos, Crete : S. Marinatos, *Crete and Mycenae* (1960).
- Mazarakis, Temples : A.J. Mazarakis Ainian, "Early Greek Temples: Their Origin and Function", Early Greek Cult Practice. Proceedings of the Fifth International Symposium at the Swedish Institute at Athens, 1986 (1988) 105-119.
- Naumann, Mimarlık : R. Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı* (1975).
- Schachermeyr, Orient : F. Schachermeyr, *Ägäis und Orient. Die überseeischen Kulturbeziehungen von Kreta und Mykenai mit Ägypten, der Levante und Kleinasiens* (1967).
- Sinos, Hausformen : St. Sinos, *Die vorklassischen Hausformen in der Ägäis* (1971).
- Warner, Megaron : J. Warner, "The Megaron and Apsidal House in Early Bronze Age Western Anatolia: New Evidence from Karataş", AJA 83, 1979, 133-147.
- Werner, Megaron : K. Werner, *The Megaron During the Aegean and Anatolian Bronze Age. A Study of Occurrence, Shape, Architectural Adaption and Function*, Studies in Mediterranean Archaeology CVIII (1993).
- Yakar, Anatolia : J. Yakar, *Prehistoric Anatolia. The Neolithic Transformation and the Early Chalcolithic Period* (1991).

Summary

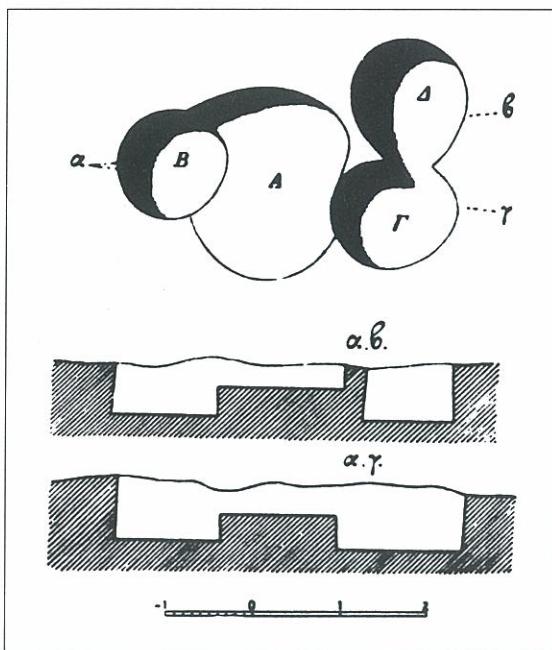
The "Megaron"

In Hellenic land on the west coast of the Aegean Sea, the forms of Neolithic and Bronze Age habitations were trapezoid or with an apse, whereas in Anatolia on east coast of the Aegean Sea, they were trapezoid and rectangular. In the course of time, the habitation type with an apse became peculiar to Hellenic land, and that with a rectangular form, also called "Megaron" to Anatolia. And while the Anatolians did not adopt the building type with an apse, the Hellenes used, towards the end of the Bronze Age, the megaron type, especially in the main rooms of the palaces built for their Achaean lords, a practice which leaves no doubt about the direction of influence, since the Cretean "megaron" is merged into the other spaces of villa; and unlike the Achaean, it is not isolated and does not contain a hearth.

These two important facts are also the determining characteristics of Trojan megarons, dating back to the 3rd millennium B.C., and the tradition of this building type is sustained until the end of the Bronze Age without any interruption, so much so that, coming together with its ante-room, as seen only in the Castle of Troy, and through her influence, on the west coast of Anatolia: This continuation of tradition and practice in building have not yet come to light in another settlement or area. The "megarons" observed in Poliochni on the west coast of Anatolia and, further to the east, in Kültepe, in the last phase of the Early Bronze Age, identical to those with multiple rooms in Troy in that they have the appearance and function of a "main room" in the center of habitation and this should be considered with the influence of Troy in mind. If "the houses with main rooms" excavated in the Hittite capitol, as well as the hillamars in front of the cult rooms of temples of the Imperial Period of Hattusas, were also products of this influence, their being associated with the Trojan "Megaron having an ante-room" should not be surprising.

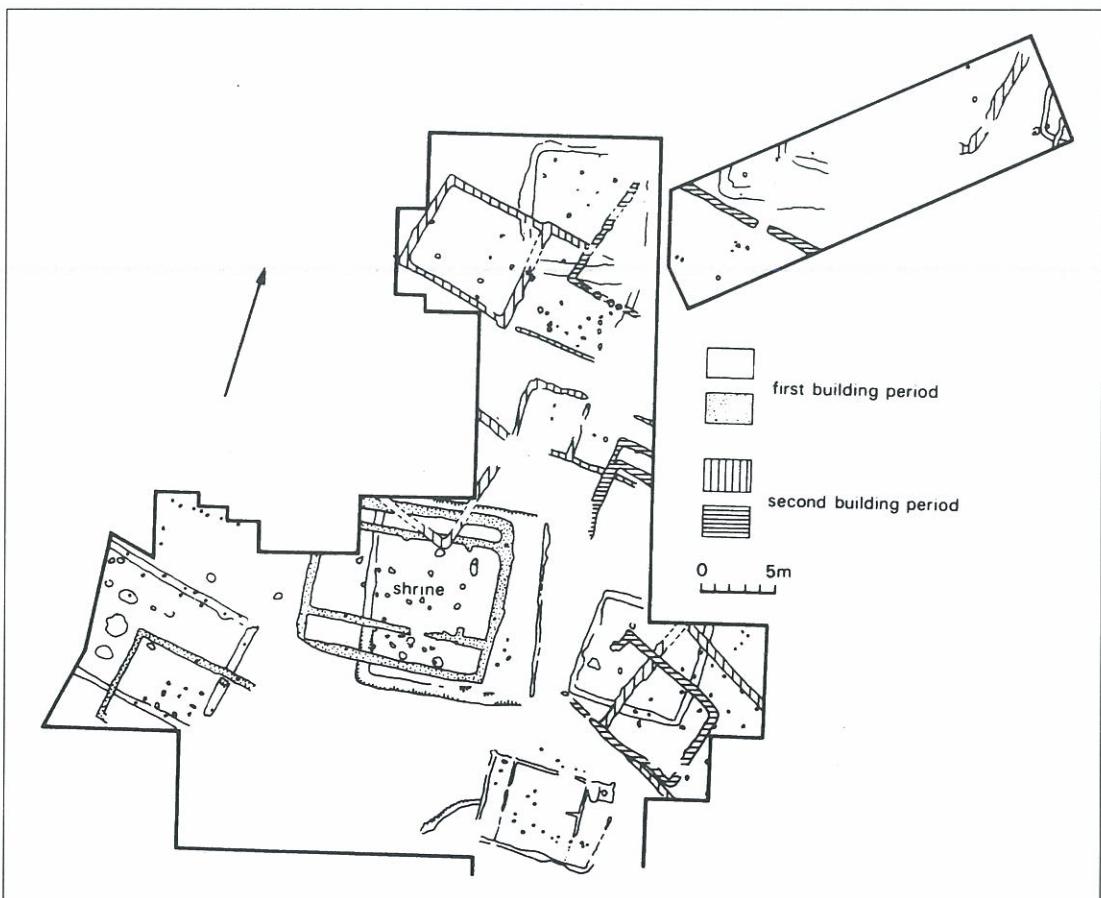
The examples to solve this riddle are excepted to come from the sixth layer of Troy, which is contemporaneous with the Achaean-Hellens and the Hittites. However, complete destruction of the castle complex, where the Great Megaron was situated, by the later settlements as Troy is likely to foil this expectation.

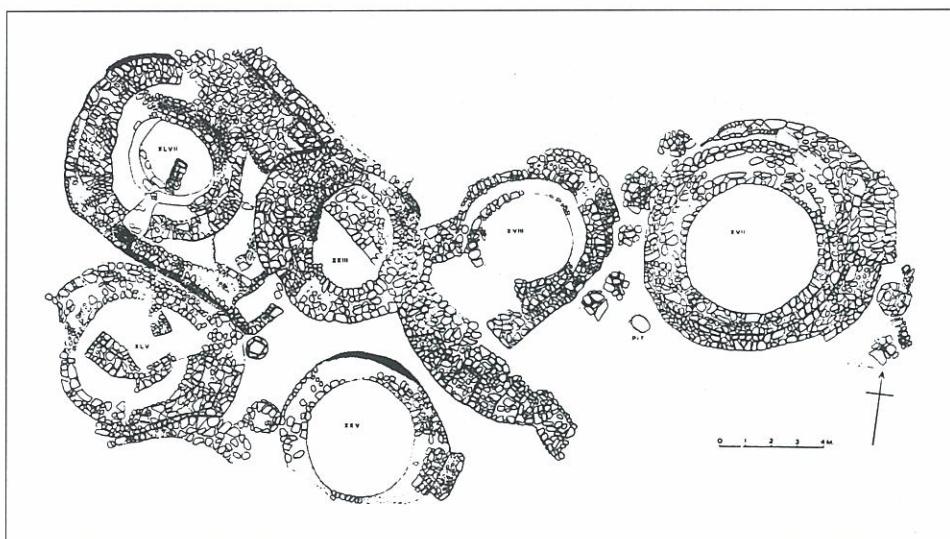
The importance of the Trojan megaron stems from its role in constituting the nucleus of "Hellenic Temples" which started to take shape in the 7th century B.C. It is not possible to correlate the essential elements in the plan of these temples, which are basically composed of a rectangle with an ante-room, with the Hellens own tradition of building; since the Hellenic temples of the Geometric Period are the works of their own Bronze Age tradition, notable by their use of circular forms in the rear with its apse. By the mid-7th century B.C., their sudden transformation into rectangular shapes, together with all of them having one row of columns around their periphery in imitation of the second phase of the Temple of Hera, Samos, is only made possible through Anatolian-Ionic influence. Besides, it is not possible to explain why the temples of Eretria and Thermos in Hellenic land are composed of a "Long House" without an ante-room, exactly like the Ionian temple at Samos in Anatolia, by any means other than the result of this influence from the Anatolian-Ionic. The temple of Artemis, Ephesus, an example from the 8th century Geometric Period, forming a peristeros with a row of columns, also confirms this influence. Moreover, it confirms that the so-called "Hellenic temple architecture" was actually created on the Anatolian coasts of the Aegean Sea and in Ionia, as well as the fact that the foundations of the western civilization's style of architecture, were established not in Hellenic land but on the soil of Anatolia, and that their creators were earlier Anatolian people not the Hellens.

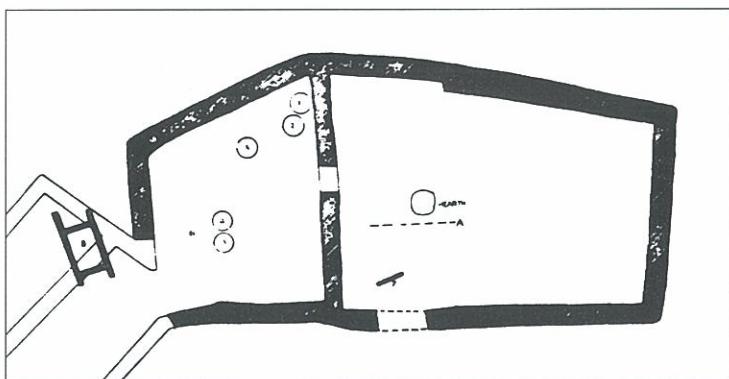
Resim 1
Sesklo, Çukur ev
(Sinos, Hausformen
Res. 3.)

Resim 2
Nea Nikomedia,
Direkli ev (Rutkowski,
Cult Places Res. 206)

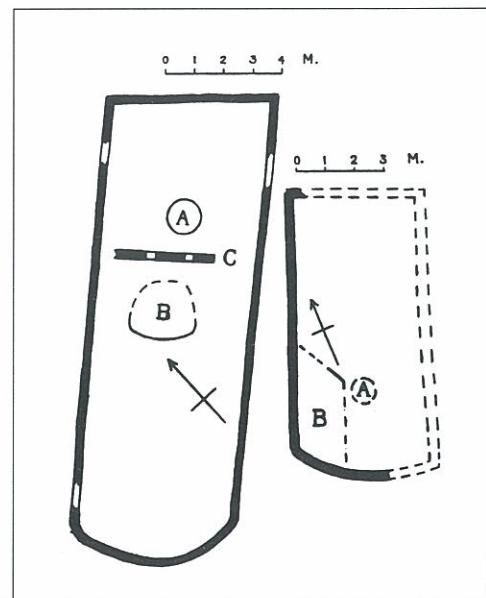

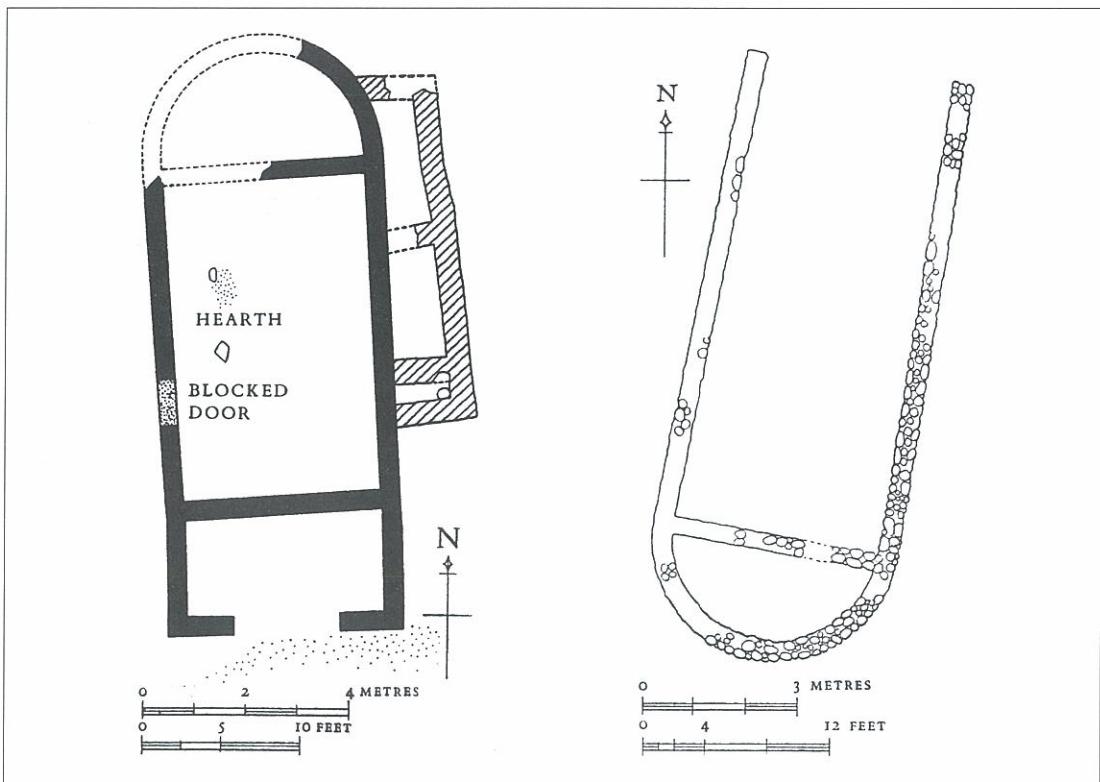
Resim 3
Krokitia, Yuvarlak ev
(Sinos, Hausformen
Res. 30)

Resim 4
Lianokladi, Yamuk ev
(Sinos, Hausformen Res. 54)

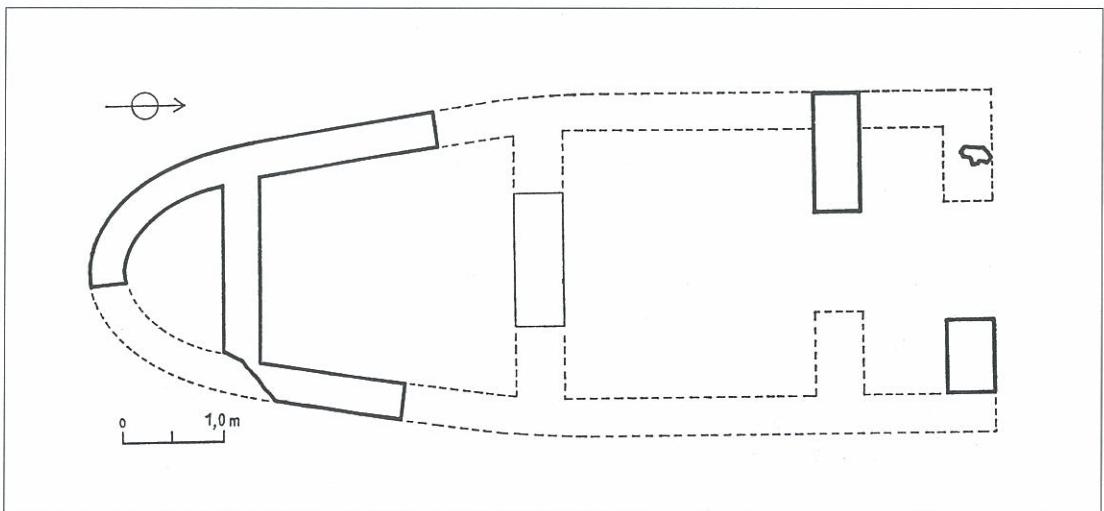

Resim 5
Rachmani, Apsisli ev
(Sinos, Hausformen Res. 57)

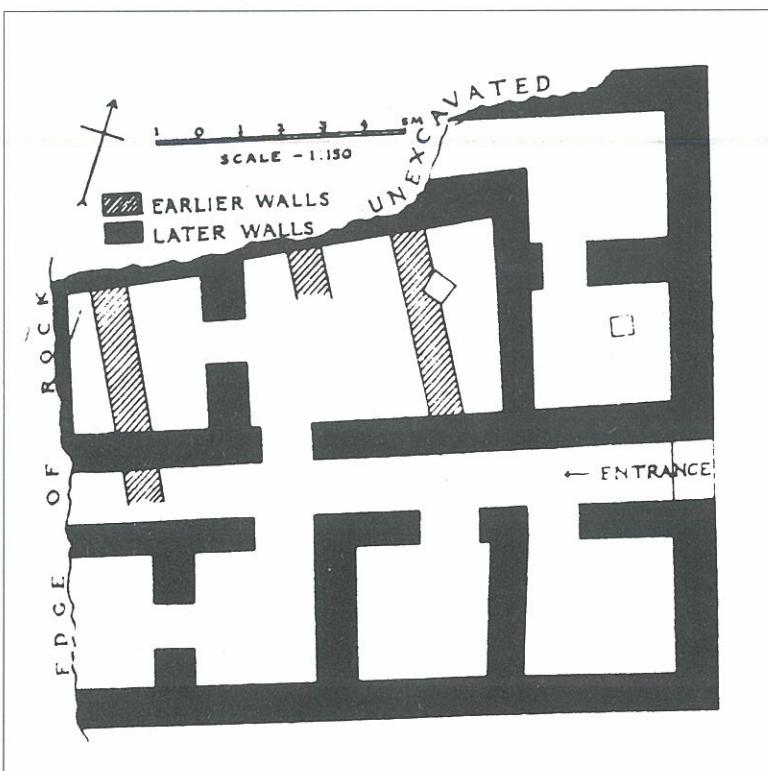
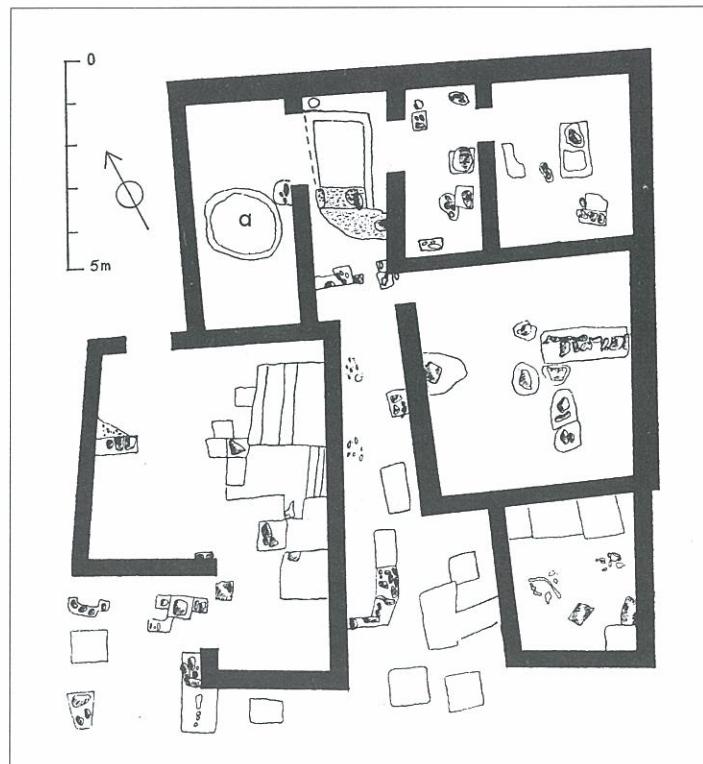

Resim 6 Korakou-Olympia, Apsisli ev (Lawrence, Greek Architecture Res. 34,35)

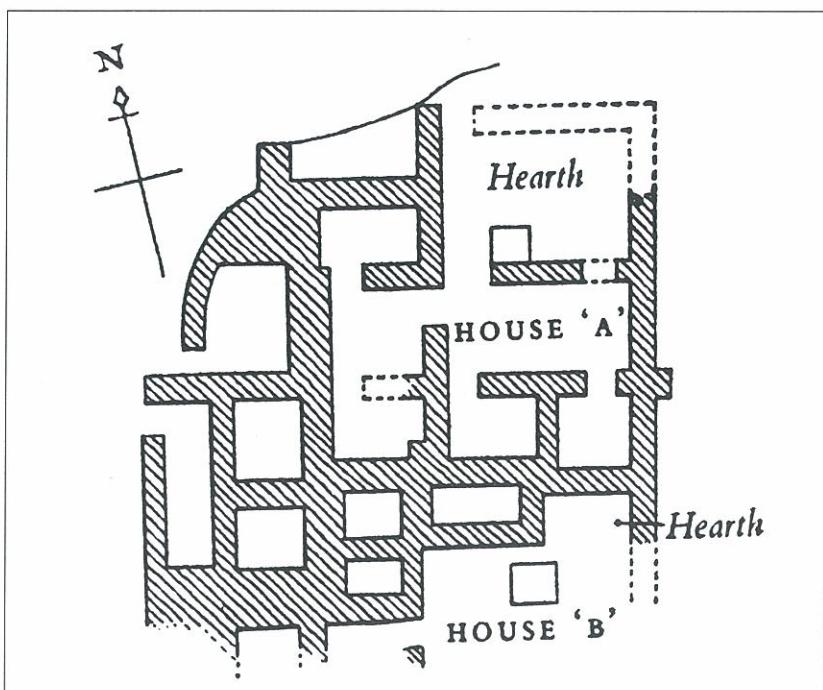
Resim 7 Mykene, Apsisli ev (Drerup, Baukunst Res. 23)

Resim 8
Atina, Yamuk ev
(Drerup, Baukunst
Res. 28)

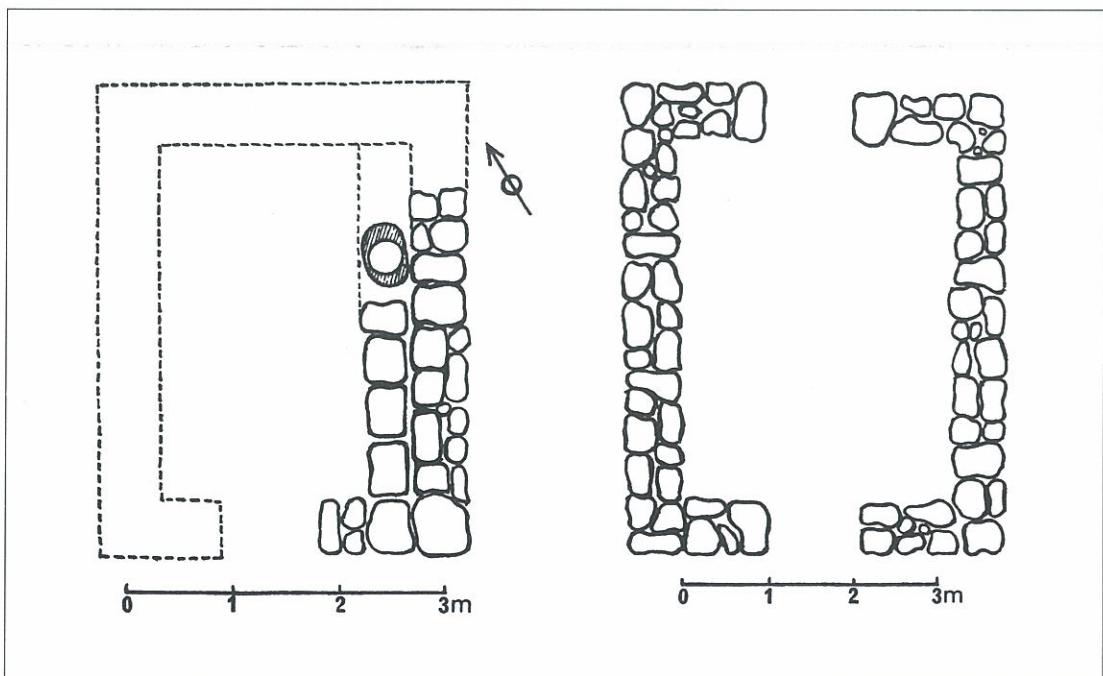

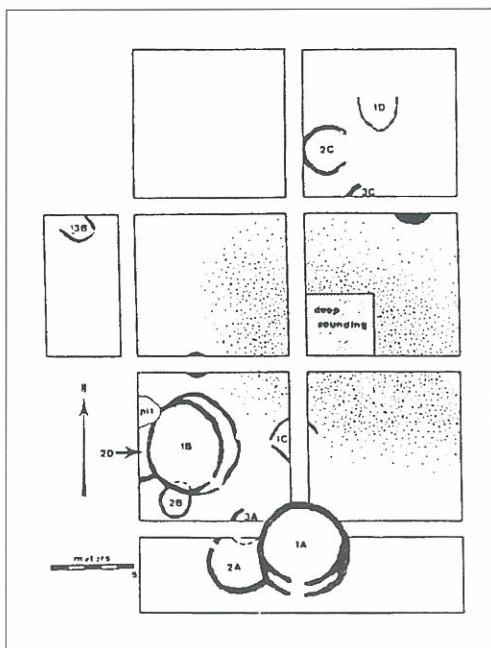
Resim 9
Menelaion,
Geçenekli ev
(Sinos, Hausformen
Res. 222)

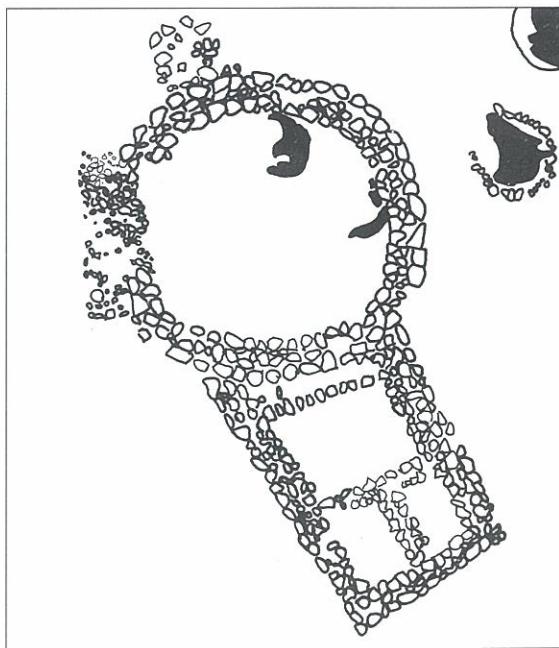
Resim 10 Knossos, Labirent ev (Lawrence, Greek Architecture Res. 13)

Resim 11 Vrokastro-Kavousi, Megaron (Drerup, Baukunst Res. 4,6)

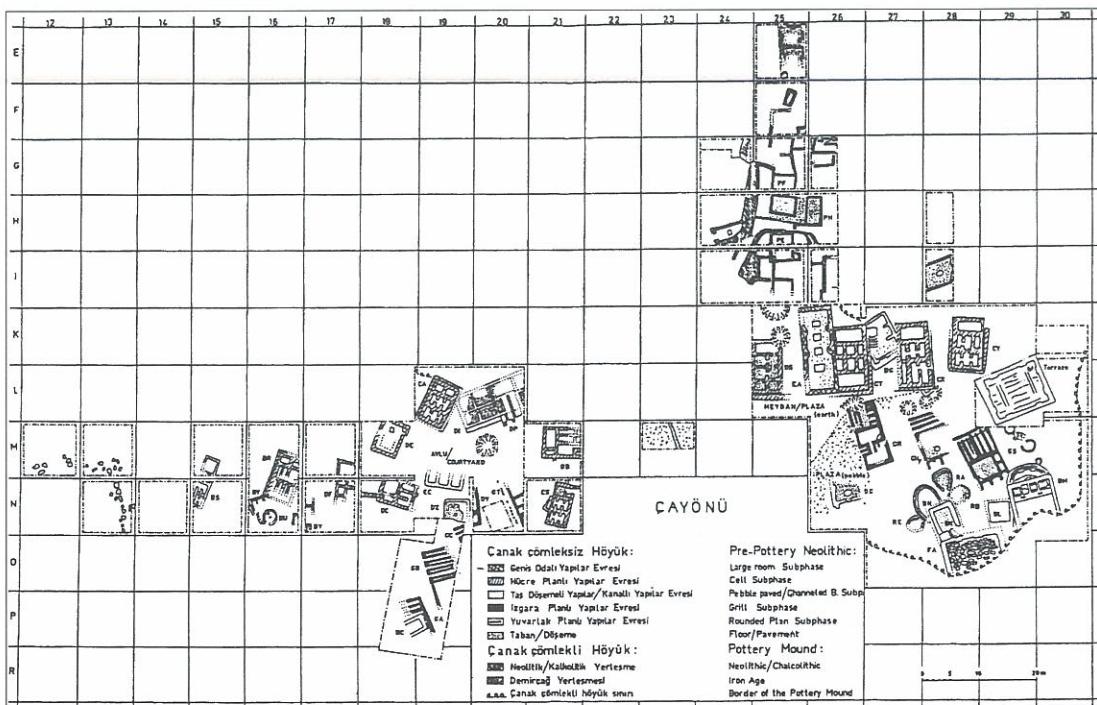

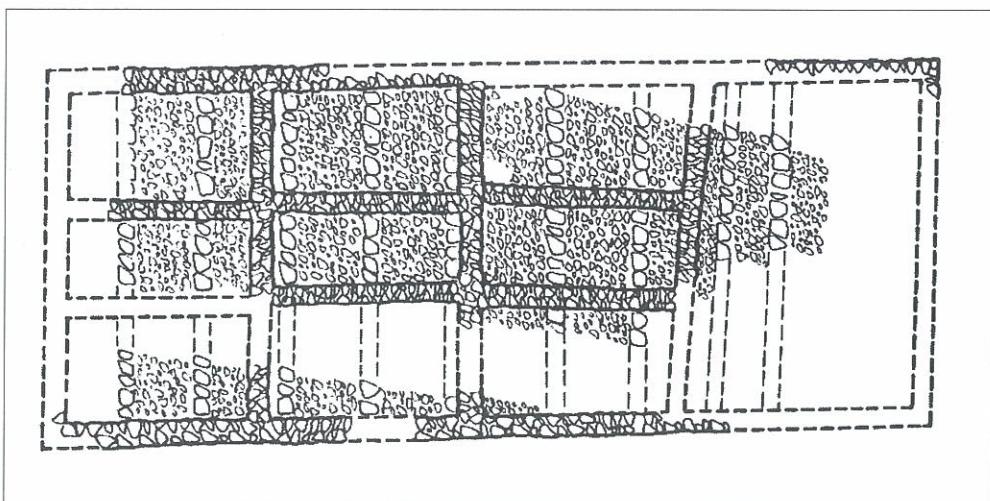
Resim 12a
Hallan Çemi, Yuvarlak ev
(Duru, Mimarlık Res. 2)

Resim 12b
Çavı Tarlası, Yuvarlak ev.
(Yakar, Anatolia Res. 31)

Resim 13 Çayönü, Genel (Duru, Mimarlık Res. 3)

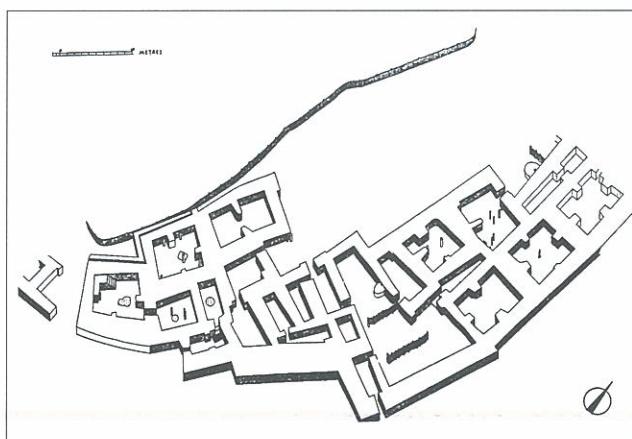
Resim 14 Nevali Çori, Hücre ev (Duru, Mimarlık Res. 5)

Resim 15 Aşıklı Höyük, Genel (Duru, Mimarlık Res. 8)

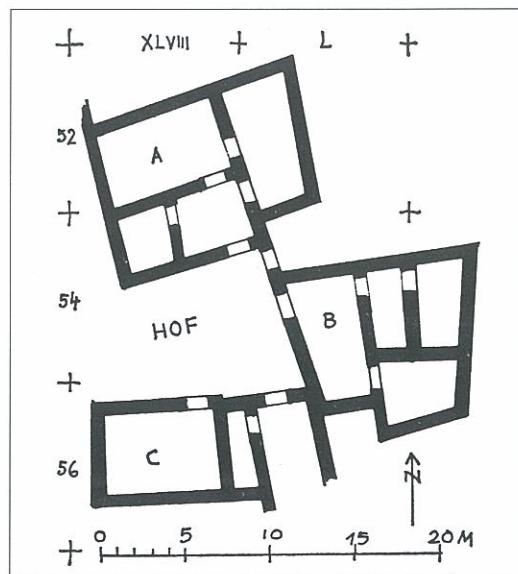

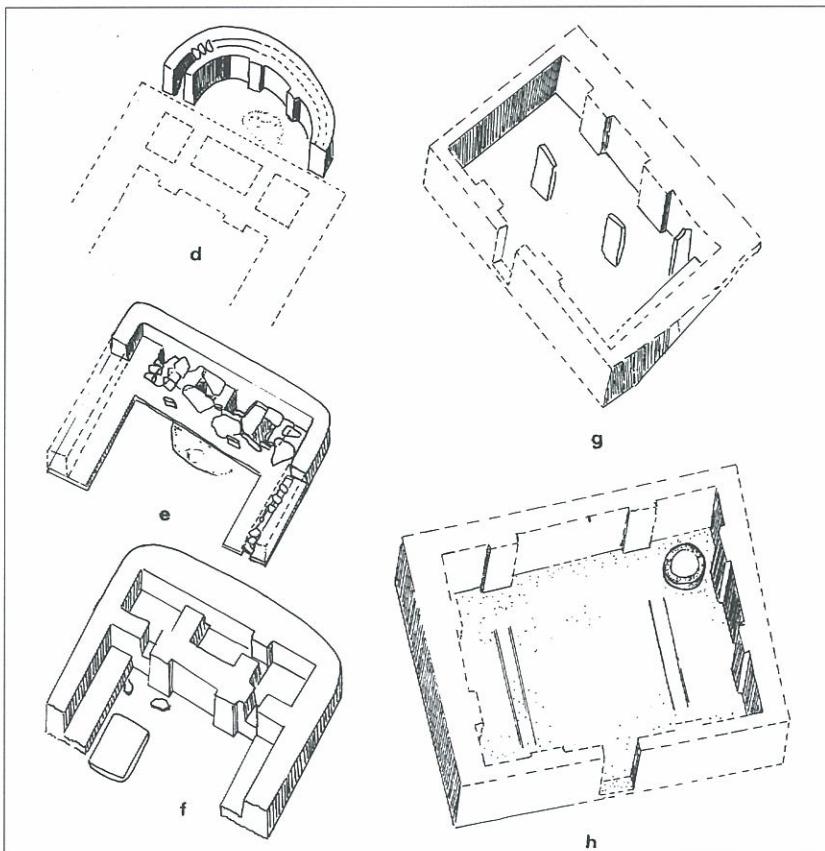
Resim 17
Hacılar I, Yamuk
evler (Yakar,
Anatolia Res. 78)

Resim 16
Hacılar VI, Dikdörtgen
ve Yamuk evler
(Naumann, Mimarlık
Res. 481)

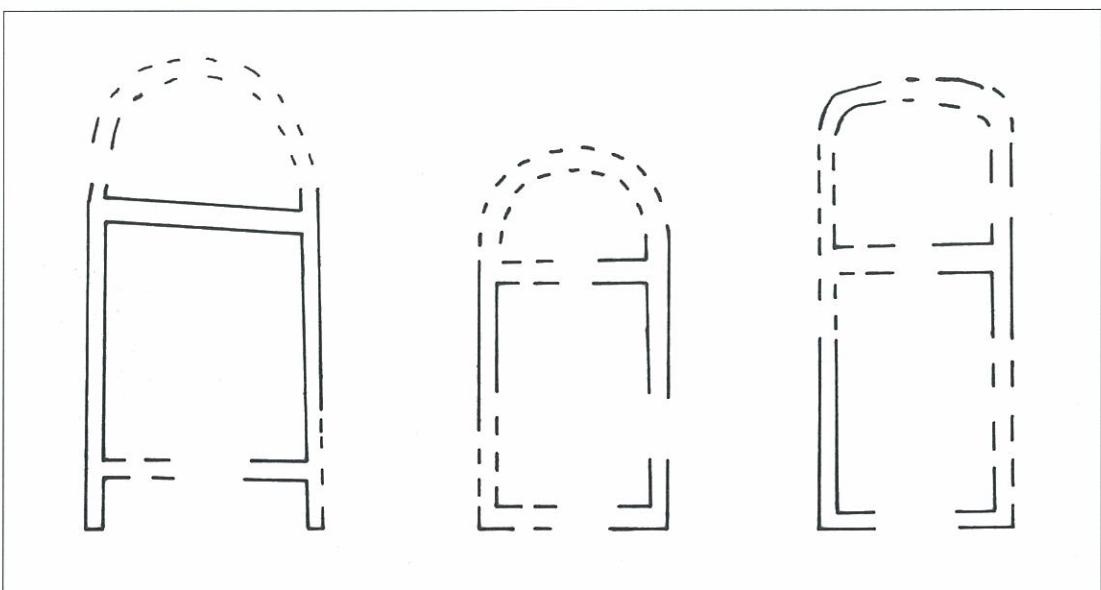

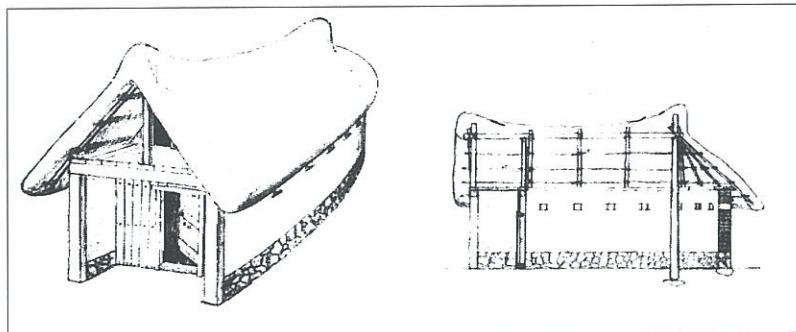
Resim 18
Alacahöyük, Yamuk
evler (Naumann,
Mimarlık Res. 489)

Resim 19
Çayönü, Apsisli
ve dikdörtgen
yapılar (Yakar,
Anatolia Res. 22)

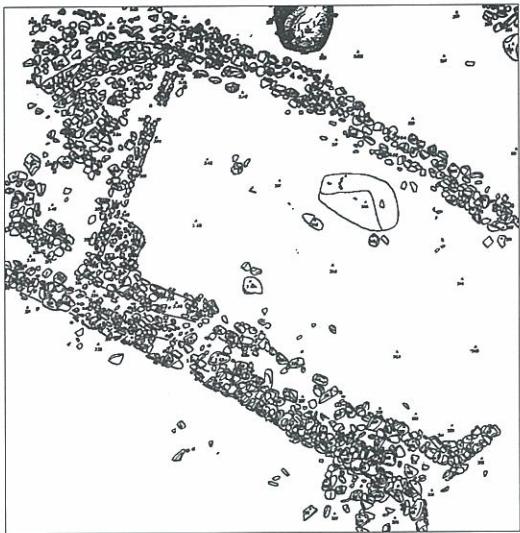
Resim 20
Karataş, Apsisli evler (Warner, Megaron Res. 3)

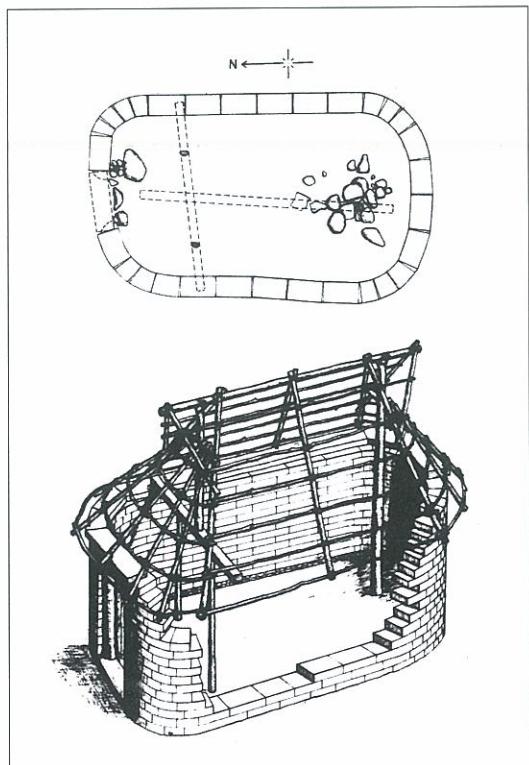
Resim 21

Eski Smyrna, Apsisli ev
(Akurgal, Die Kunst
Anatoliens Fig. 5)

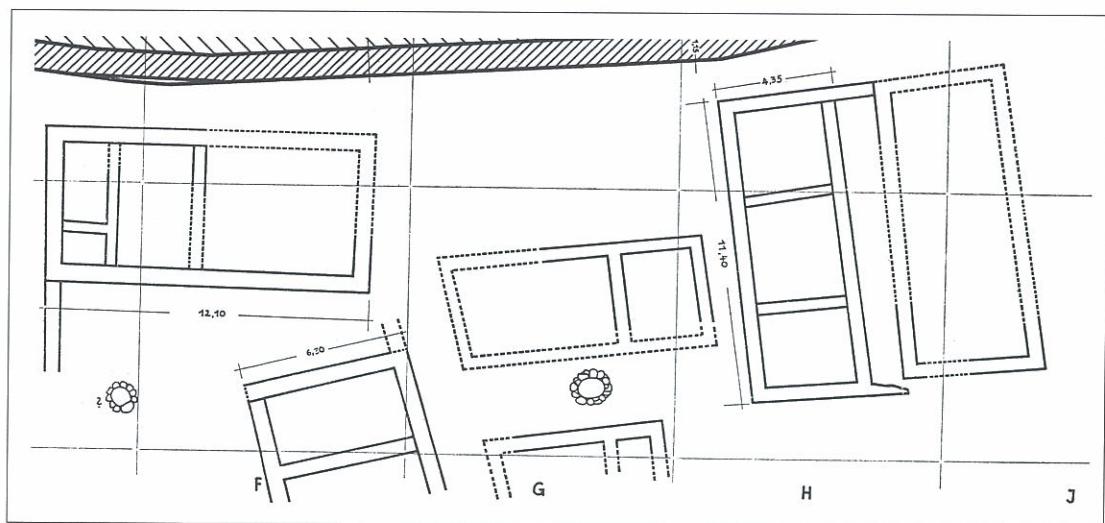
Resim 22

Liman Tepe, Oval ev
(H.Erkanal, KST. XVI Res. 4)

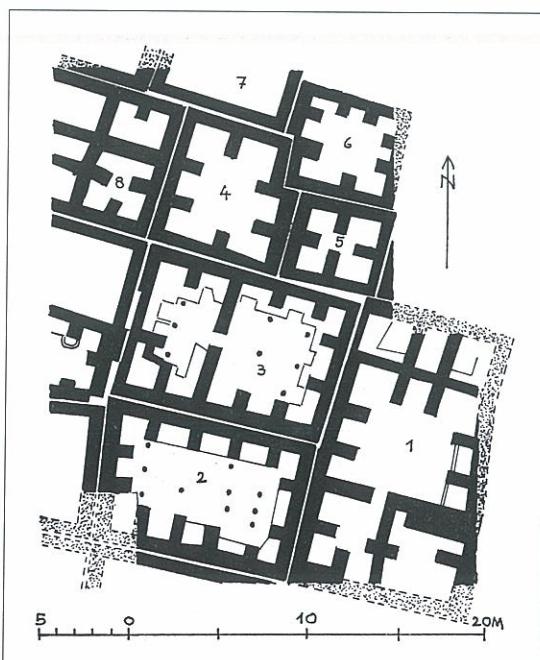
Resim 23

Eski Smyrna, Oval ev
(Akurgal, Die Kunst
Anatoliens Fig. 1)

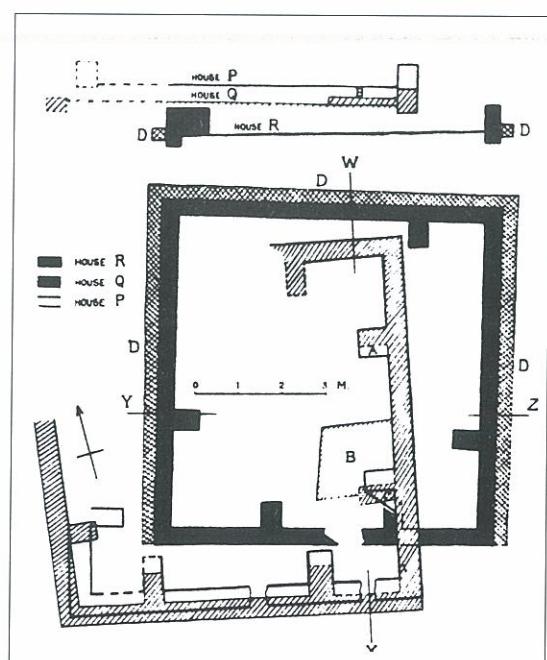

Resim 24 Milet, Yamuk evler (Naumann, Mimarlık Eklev. 1)

Resim 25
Canhasan, Destekli ev
(Naumann, Mimarlık Res. 483)

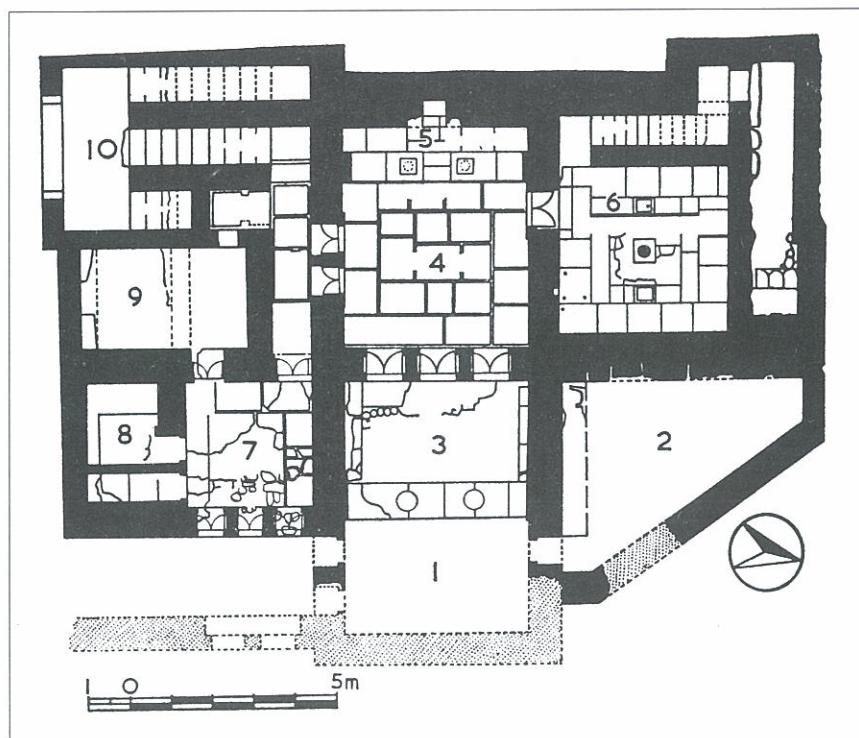

Resim 26
Tsangli, Destekli ev (Sinos,
Hausformen, Res. 44)

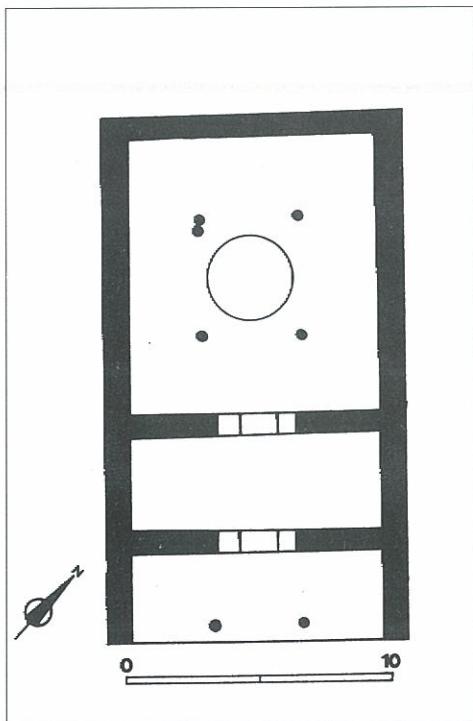
Resim 27

Knossos, Megaronlu
evler (Marinatos,
Crete Res. 8)

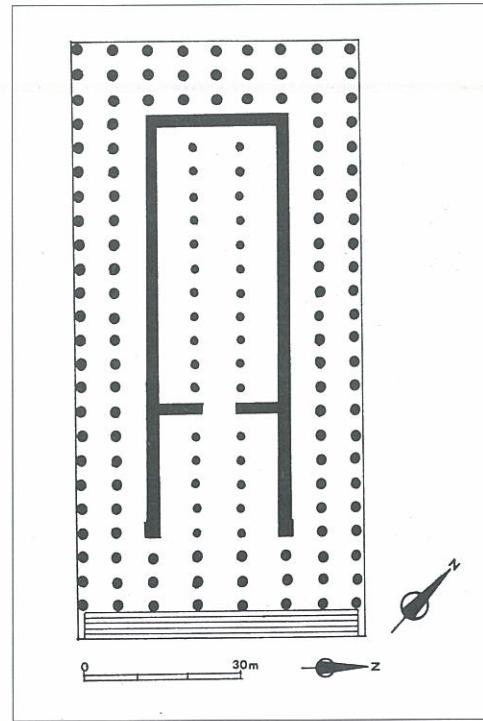
Resim 28

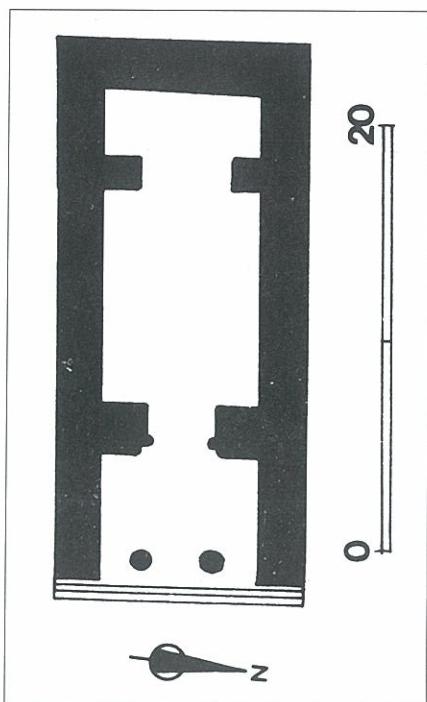
Pylos, Megaron (Hrouda, Megaron Res. 2)

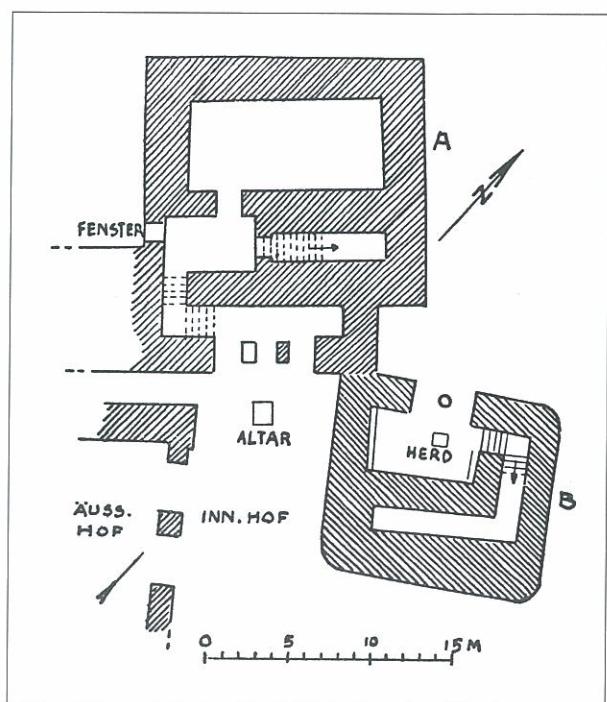
Resim 29

Samos, Heraion IV (Hrouda, Megaron Res. 1)

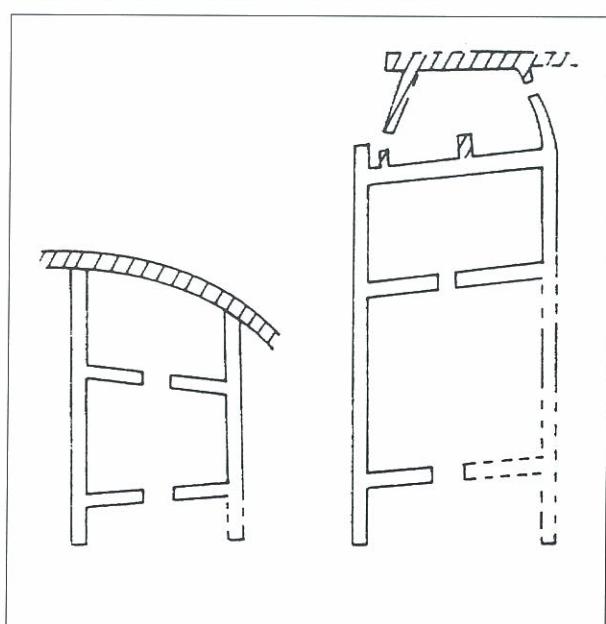
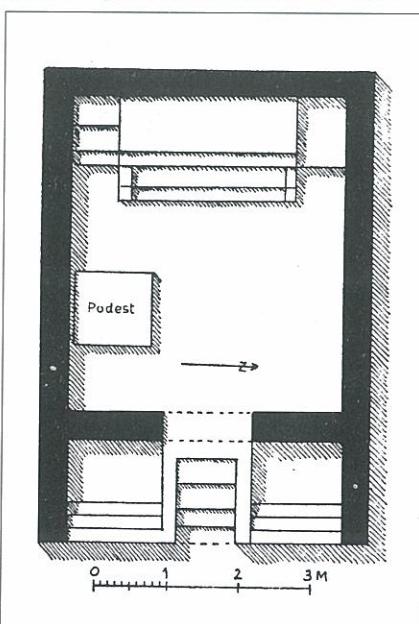

Resim 30
Tell Tainat, Megaron
(Hrouda, MEGARON Res. 14)

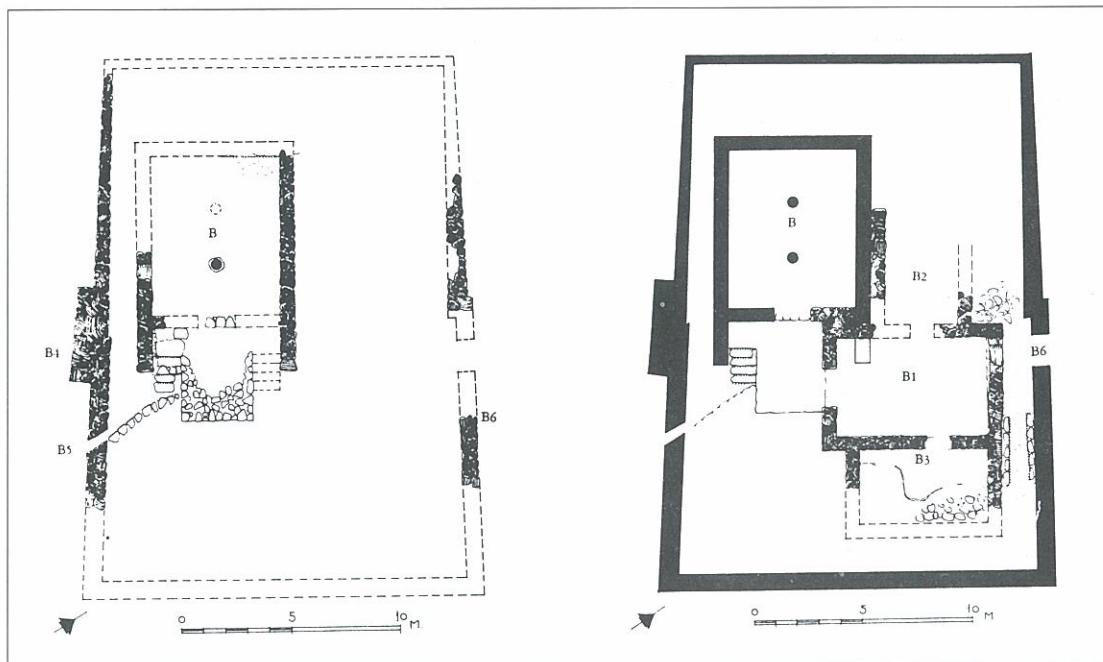

Resim 31
Tell Açına, Tapinak
(Naumann, Mimarlık Res. 605)

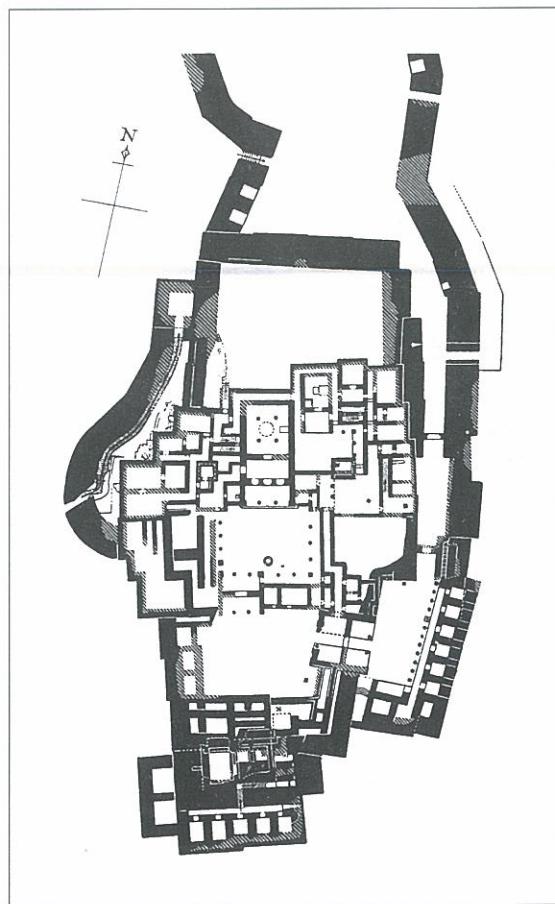
Resim 32
Tell Chuera II, Megaron
(Naumann, Mimarlık Res. 600)

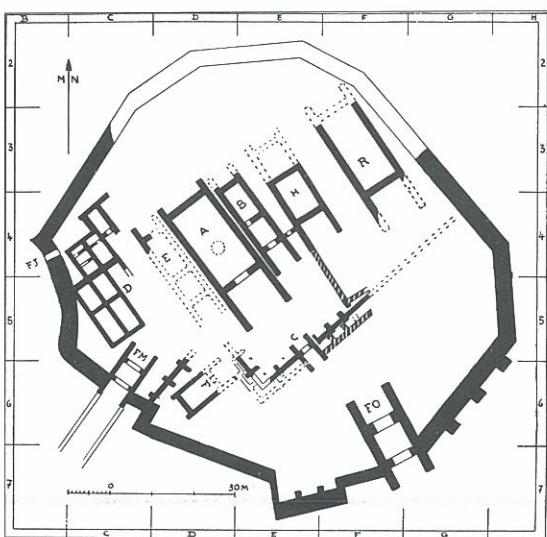
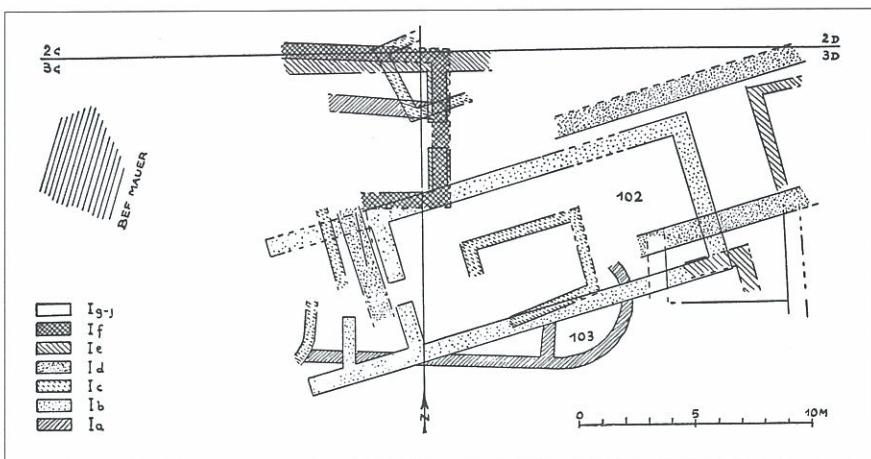
Resim 33
Dimini-Sesklo, Yamuk evler
(Warner, Megaron Res. 2)

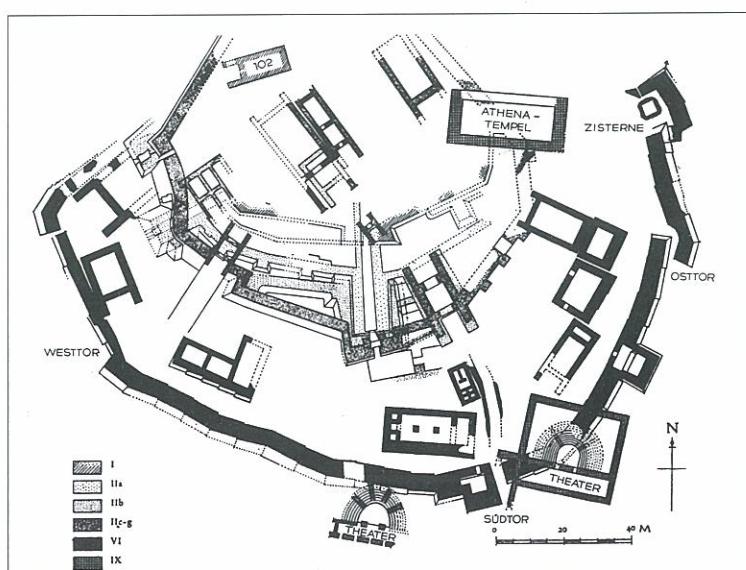
Resim 34
Eleusis, Megaron
(Sinos, Hausformen
Res. 214,215)

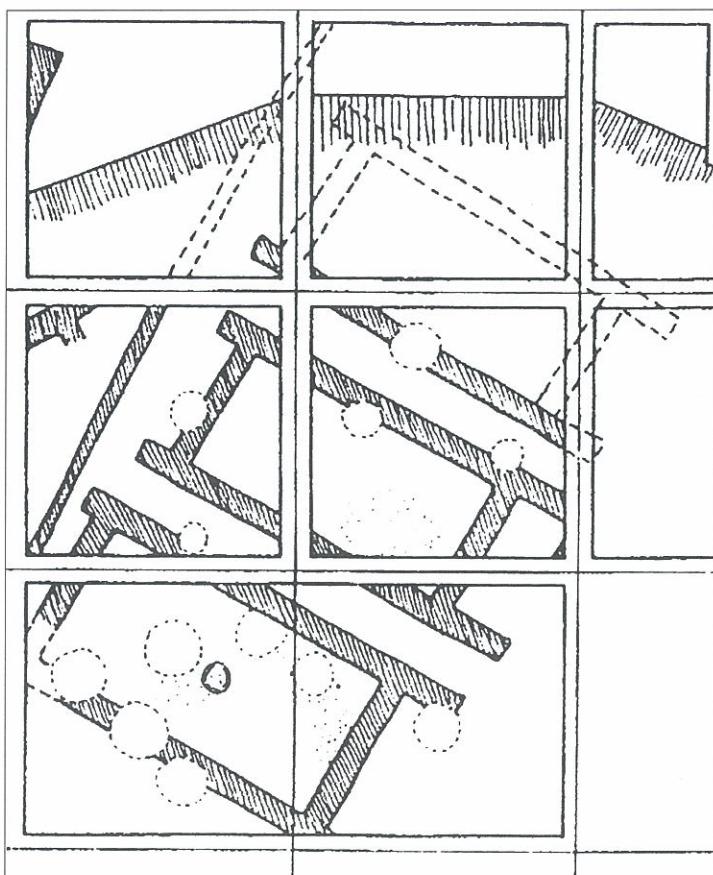
Resim 35
Tiryns, Kale ve
megaronlar (Lawrence,
Greek Architecture
Res. 40)

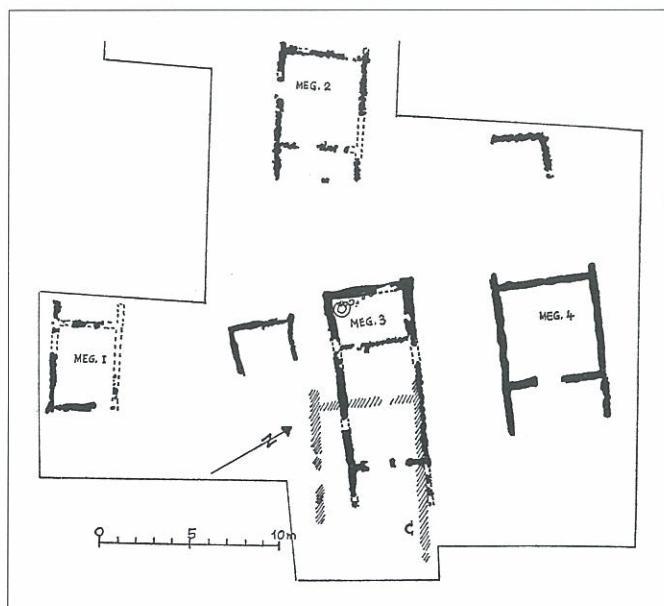
Resim 37
Troya IIc, Kale ve
megaronlar
(Naumann,
Mimarlık Res. 314)

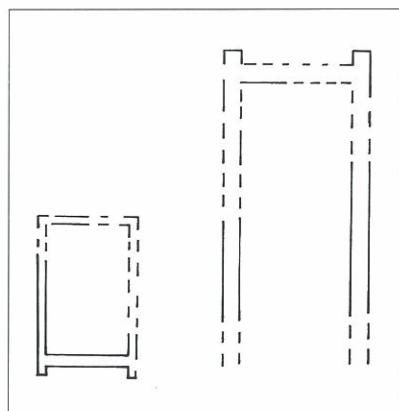
Resim 39
Kanligeçit,
Megaronlar
(M.Özdogan v.d.,
Arkeoloji ve Sanat
77, Res. 3)

Resim 40
Karataş, Megaronlar. (Naumann, Mimarlık Res. 470)

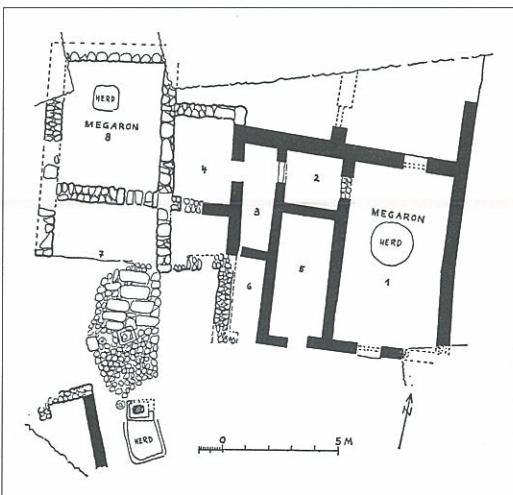

Resim 41
Samos, Megaronlar
(Warner, Megaron Res. 2)

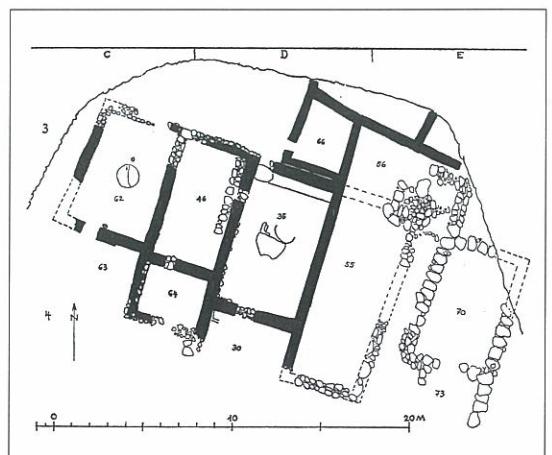

Resim 42 Thermi V, Sıra evler (Naumann, Mimarlık Res. 288)

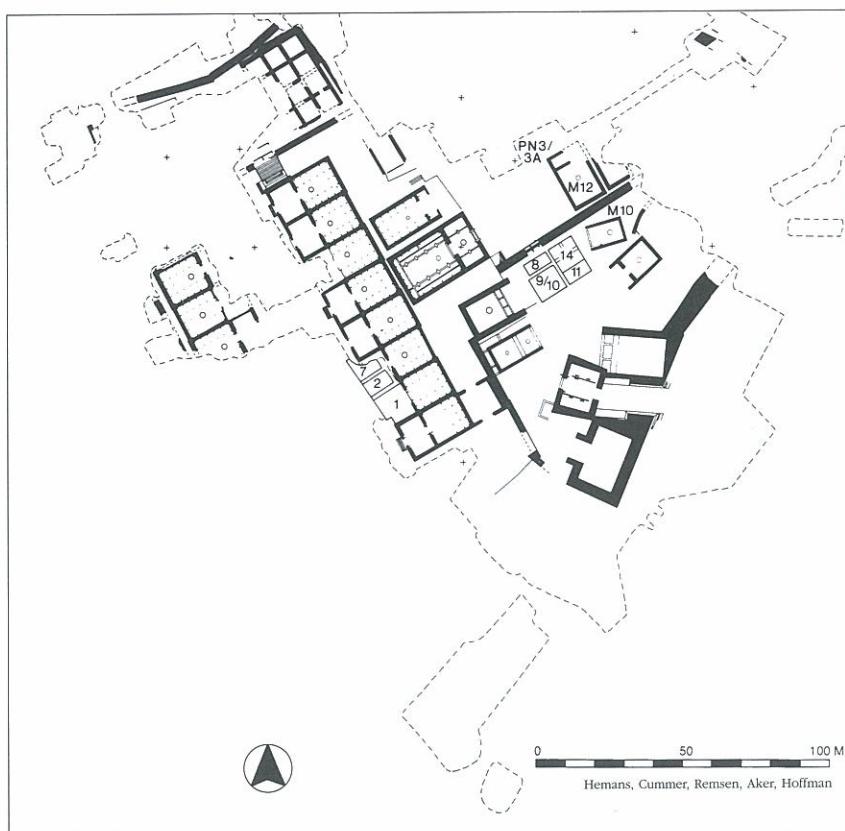

Resim 43
Beycesultan, Sıra evler
(Naumann, Mimarlık
Res. 464)

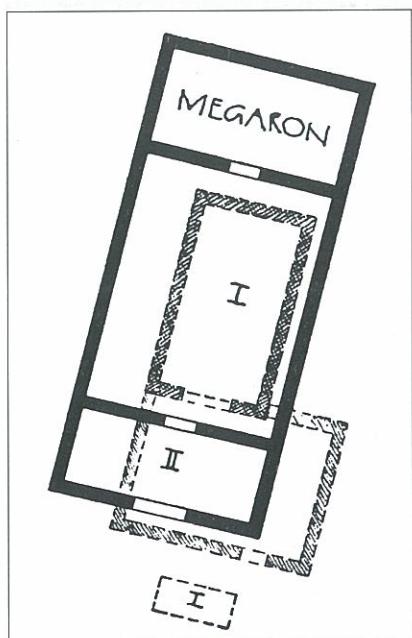

Resim 44
Tarsus, Sıra evler
(Naumann, Mimarlık
Res. 475)

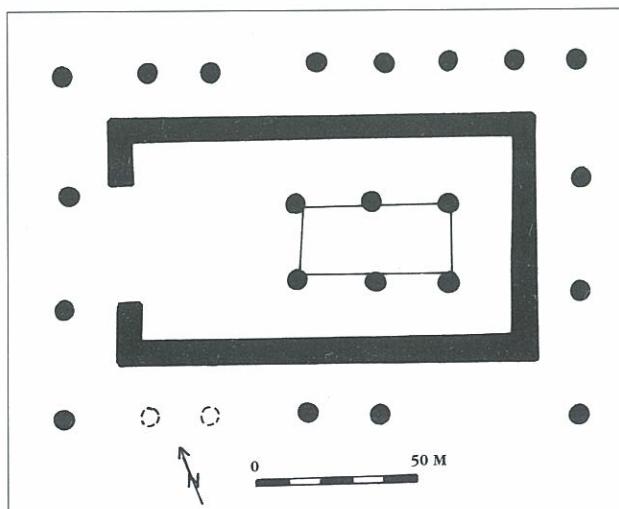
Resim 45
Gordion,
Megaronlar
(Woigt,
Anatolian Iron
Ages 3,
Res. 25.1)

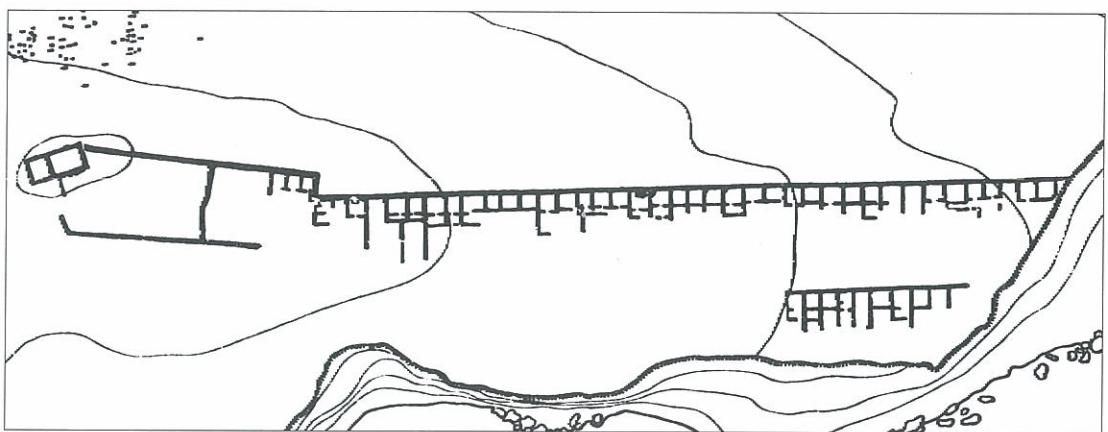

Resim 46
Selinus, Megaron (Gruben,
Tempel Res. 218)

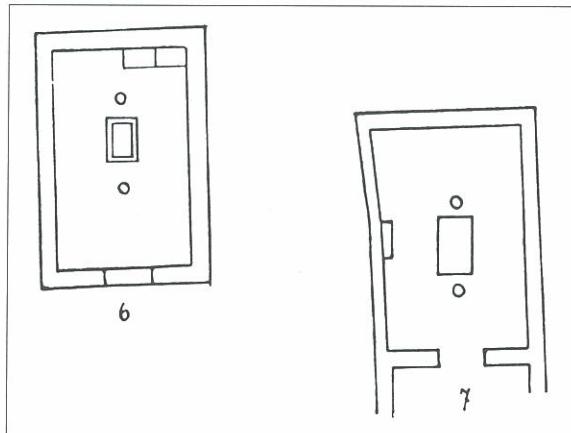

Resim 47
Ephesos, Geometrik Artemision
(Bammer-Muss, Artemision Res. 32)

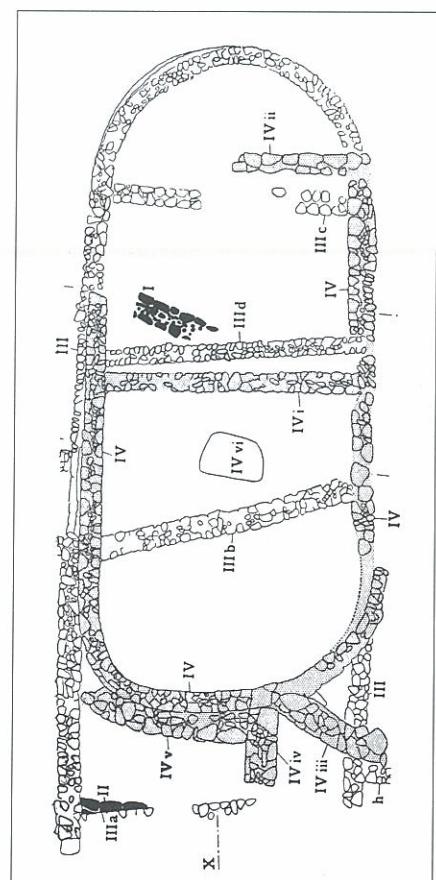
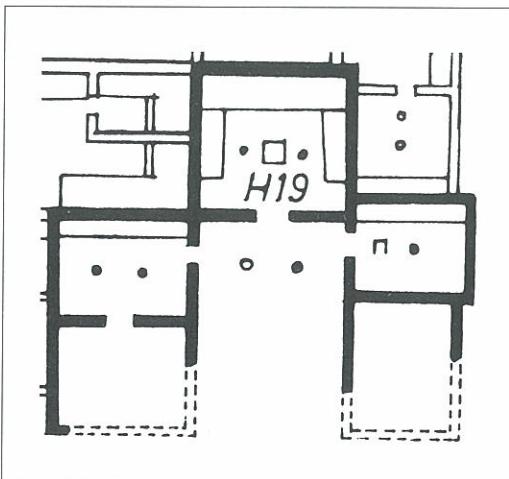
Resim 48 Vroulia, Megaronlar (Drerup, Baukunst Res. 44)

Resim 49 Dreros-Prinias,
Ocak-tapınaklar
(Alroth,
Greek Votive
Res. 6,7)

Resim 51
Antissa,
Ocak-tapınak
(Drerup, Baukunst Res. 22a)

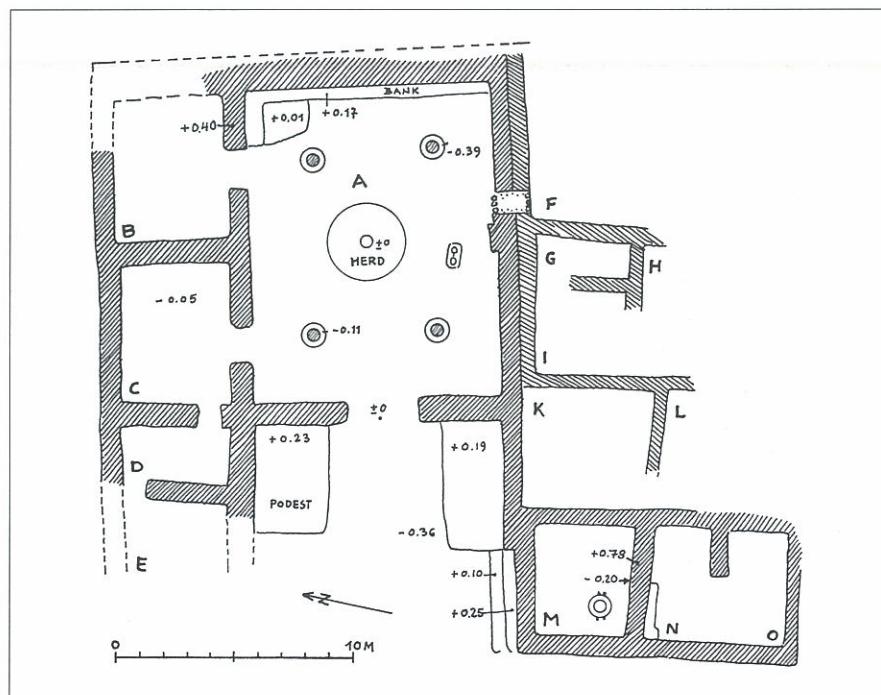
Resim 50 Zagora, Ocaklı tapınak-saray
(Mazarakis, Temples Res. 9d)

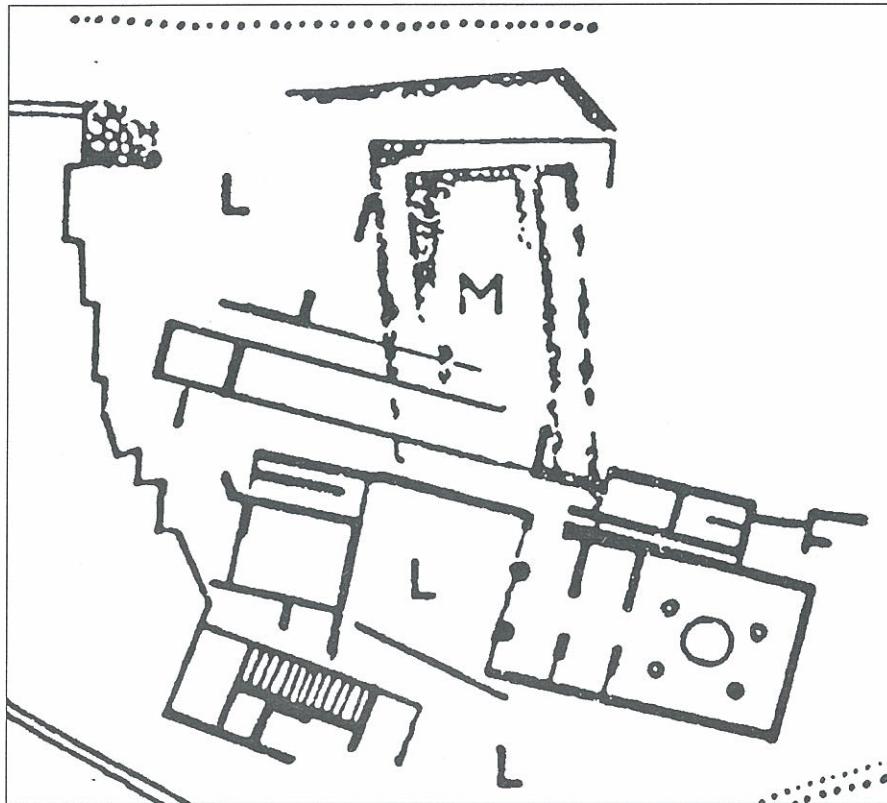

Resim 52
Troya IIg, Ocaklı
tapınak-saray
(Naumann,
Mimarlık
Res. 290)

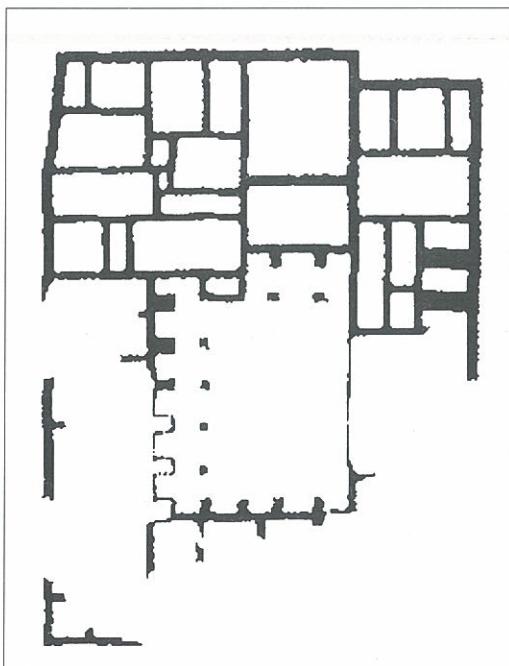
Resim 53
Kanış II,
Ocak-tapınak
(Naumann,
Mimarlık
Res. 577)

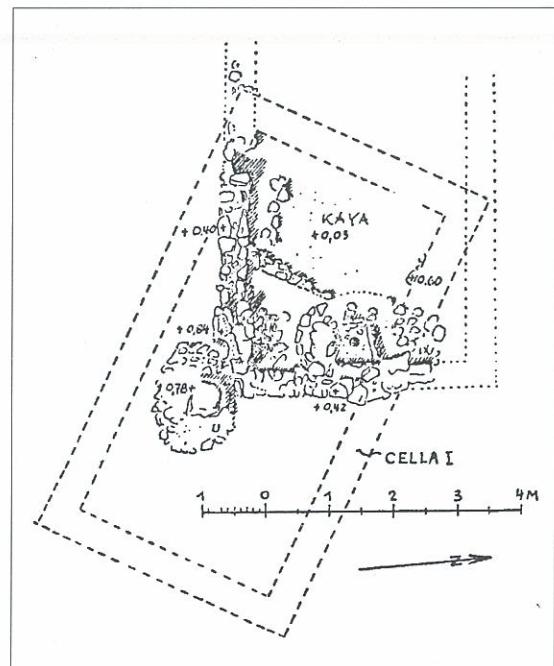

Resim 54
Mykene,
Ocaklı tapınak-saray (Marinatos,
Crete Res. 18)

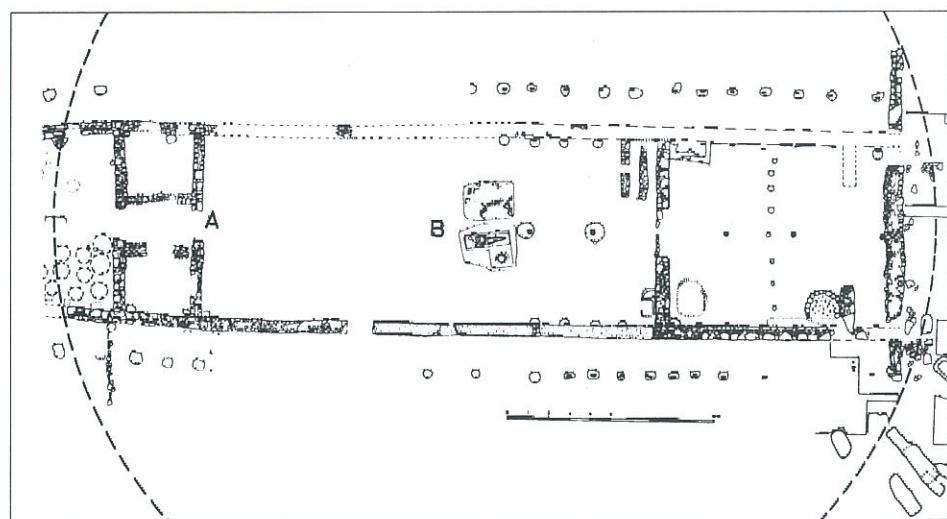
Resim 55
Hattuşa Tapınak V, Ocak-“Megaron”
(Neve, Habitat II Res. 24b)

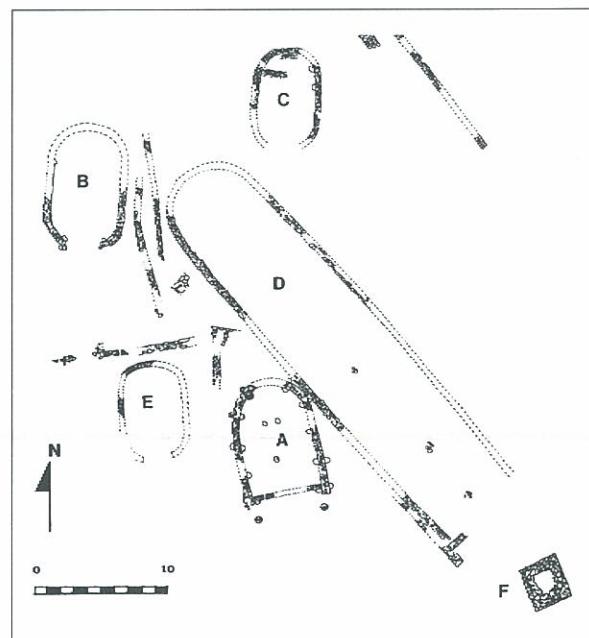
Resim 56
Larisa, Ocak-tapınak
(Naumann, Mimarlık Res. 578)

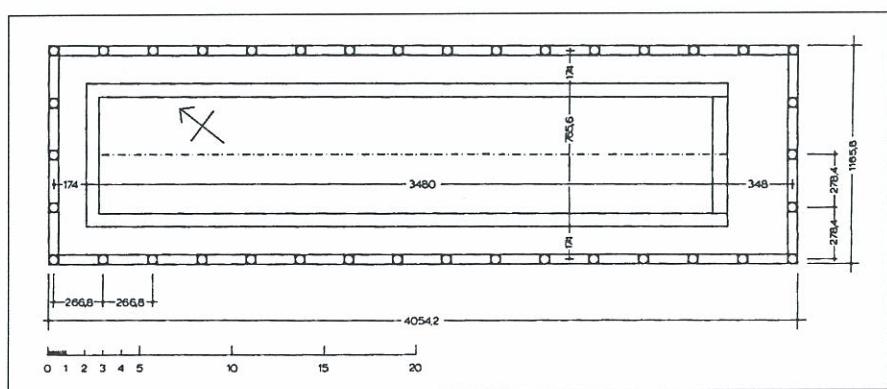
Resim 57
Lefkandi,
Apsisli-
"tapınak"
(Calligas,
Herocult
Res. 1)

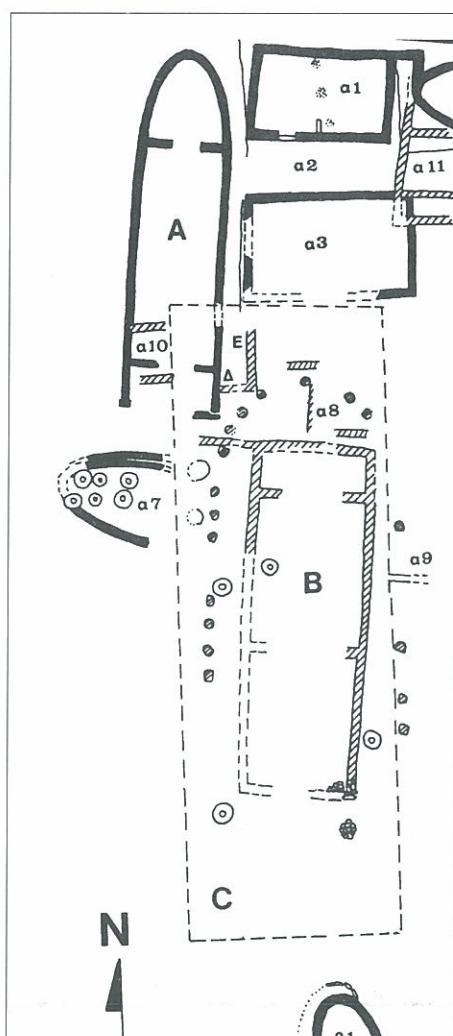

Resim 58
Eretria,
Apsisli-tapınak
(Mazarakis,
Temples Res. 8)

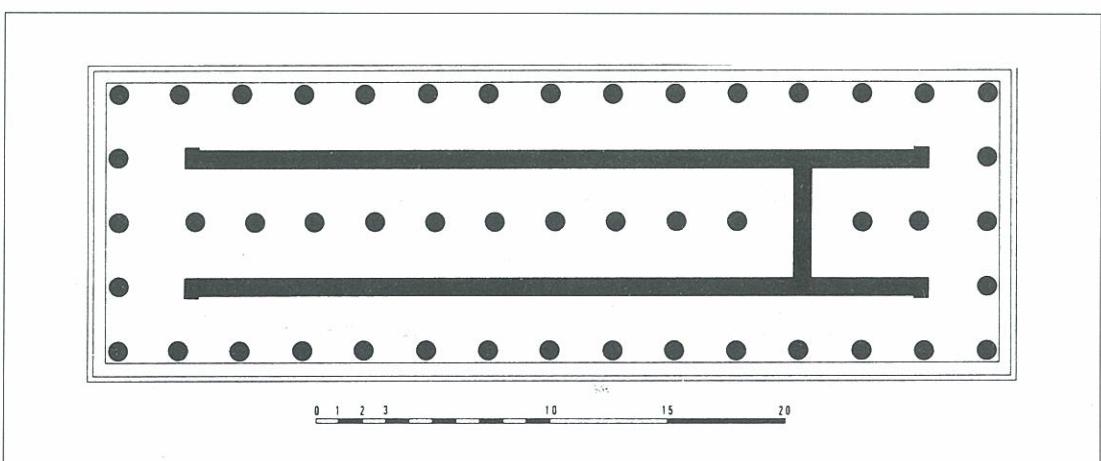
Resim 59
Eretria, Peripteros
(Knell, Architektur
Res. 53)

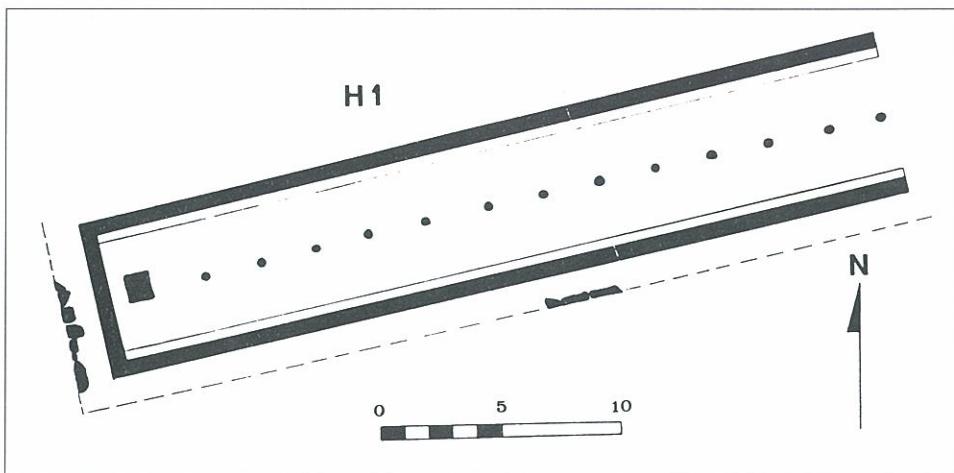

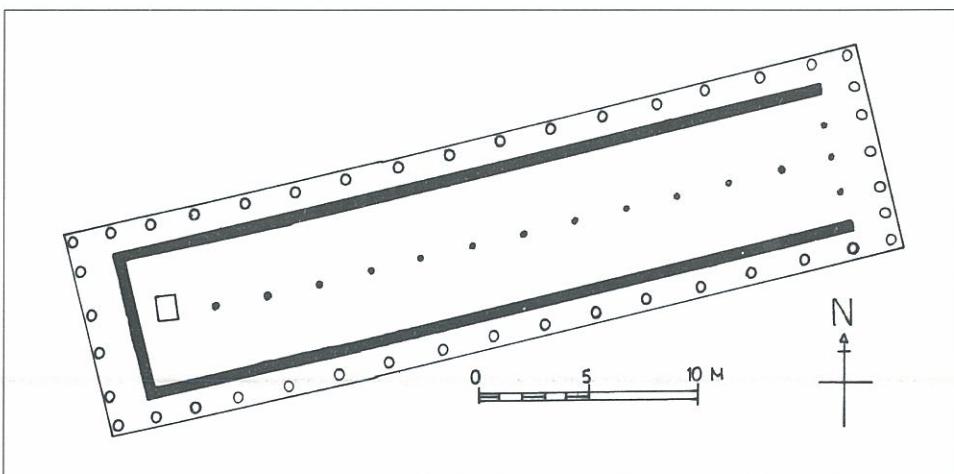
Resim 60
Thermos A.B, Apsisli
tapınak (Mazarakis,
Temples Res. 14)

Resim 61 Thermos C, Peripteros (Knell, Architektur Res. 9)

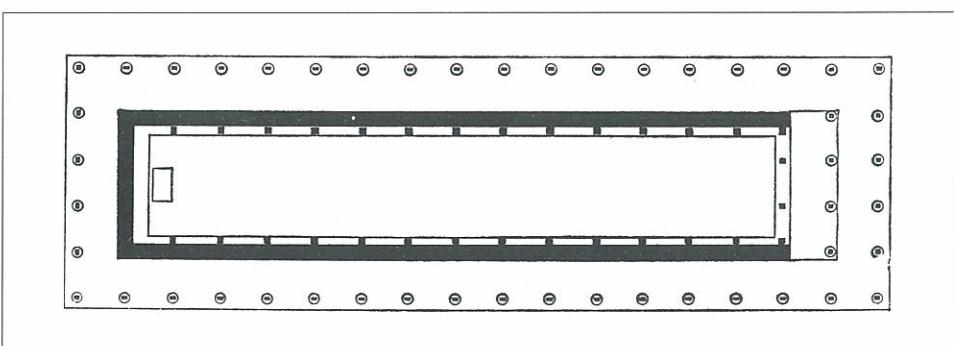

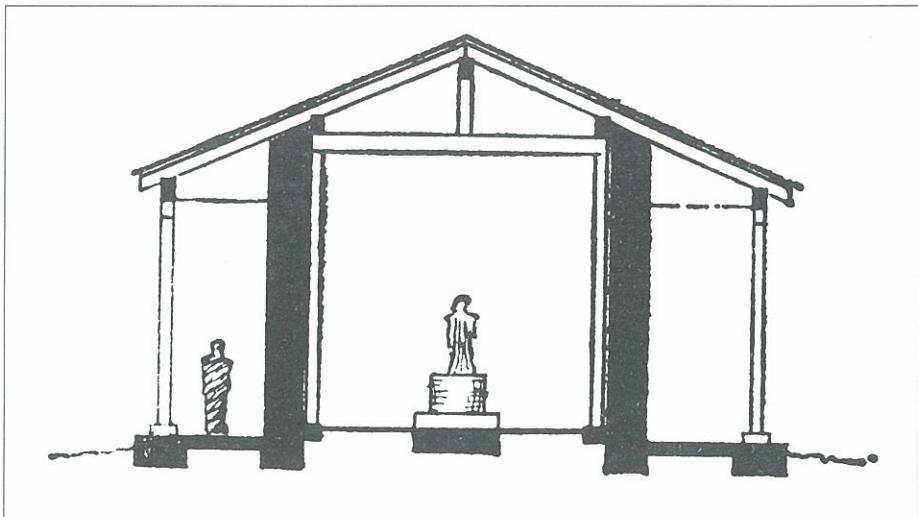
Resim 62 Samos Heraion Ia (Mazarakis, Temples Res. 20)

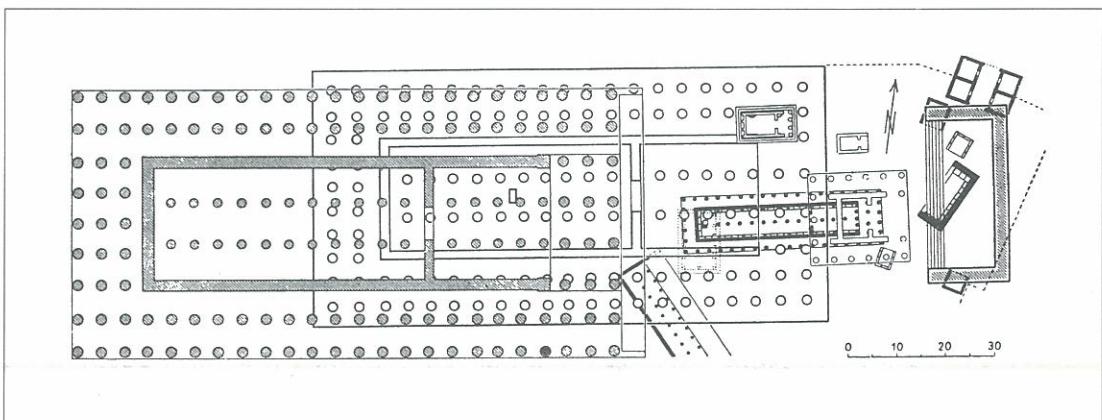
Resim 63 Samos Heraion Ib (Lawrence, Greek Architecture Res. 48)

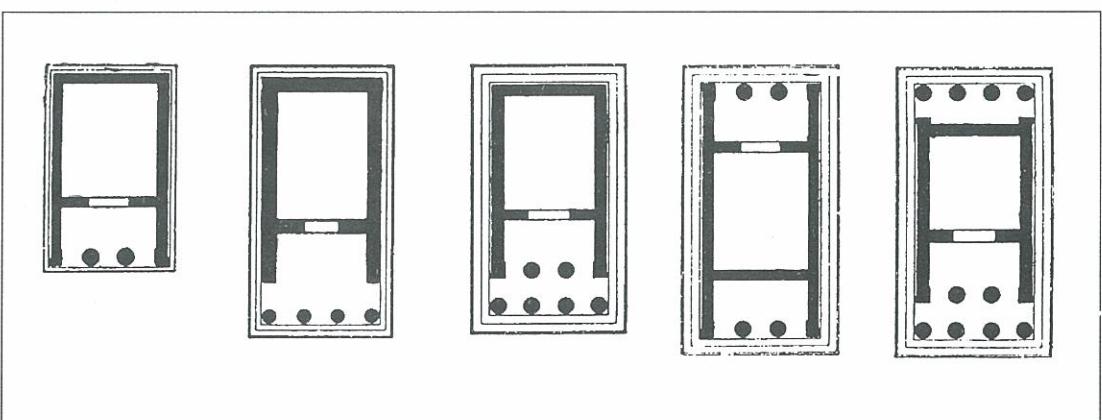
Resim 64 Samos Heraion II (Gruben, Tempel Res. 274)

Resim 65 Samos Heraion II (Gruben, Tempel Res. 275)

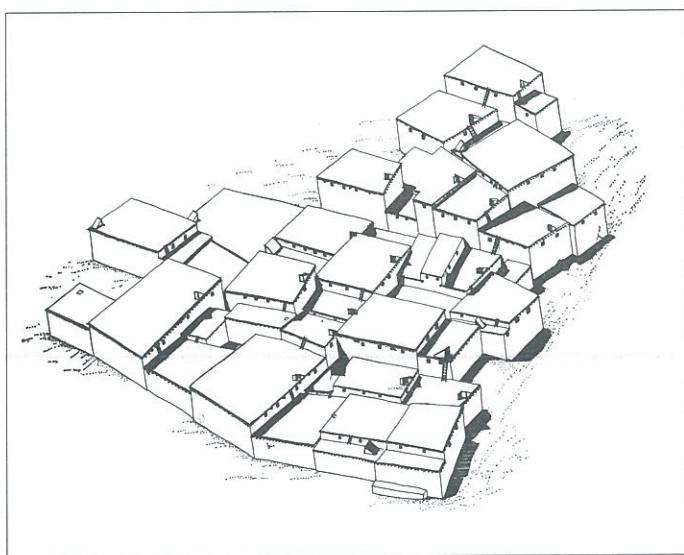
Resim 66 Samos Heraion I-IV (Gruben, Tempel Res. 272)

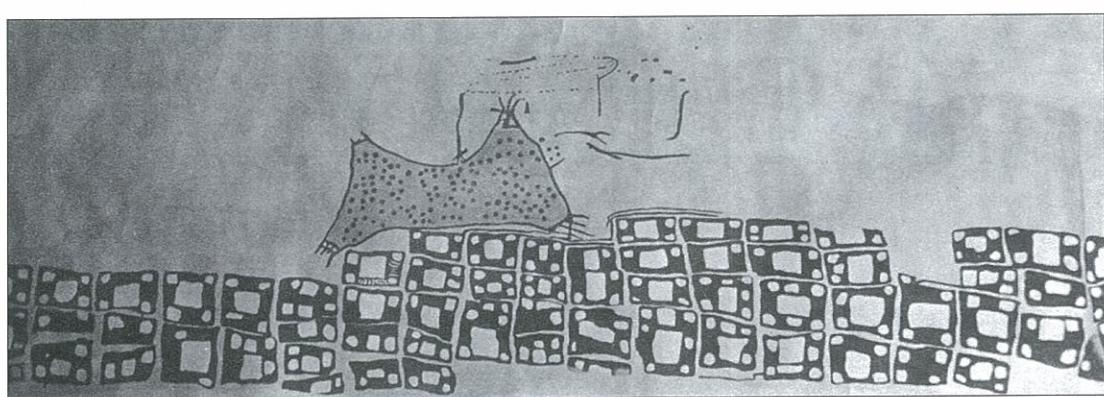
Resim 67 Ege yalın tapınak biçimleri (Gruben, Tempel Res. 18-22)

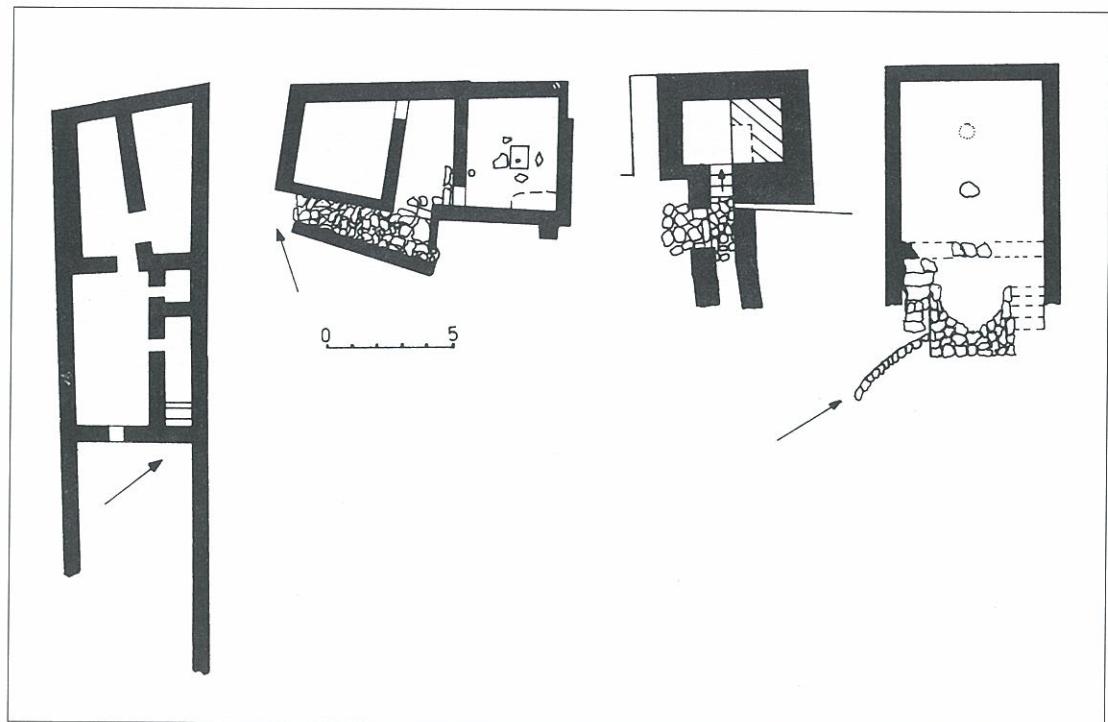
Resim 69
Çatalhöyük,
Yeniden kurma
(Mellaart, Çatal
Hüyük Fig. 12)

Resim 68
Nevali Çori,
Tapınak (Duru,
Mimarlık Res. 6)

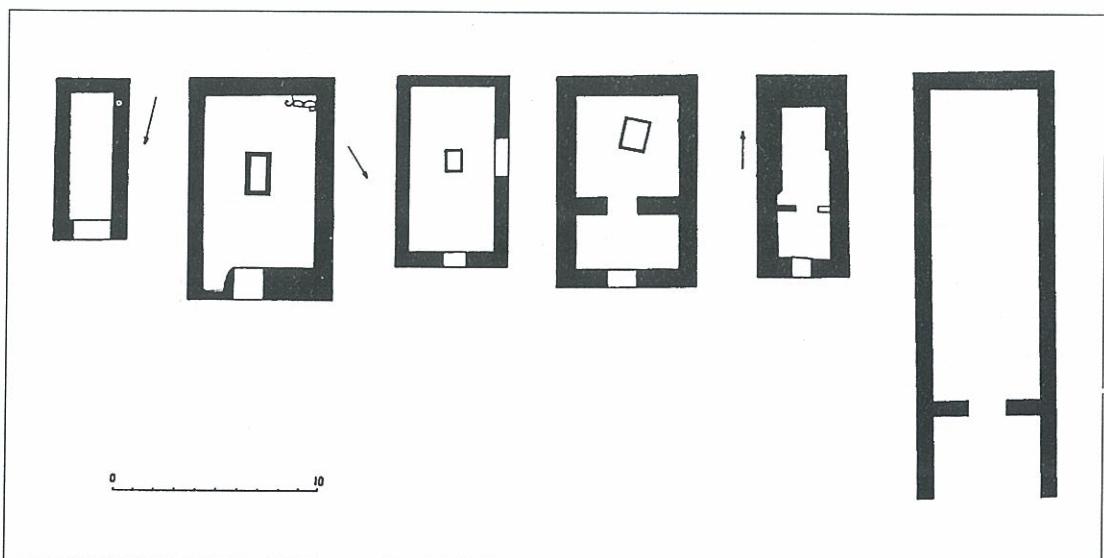

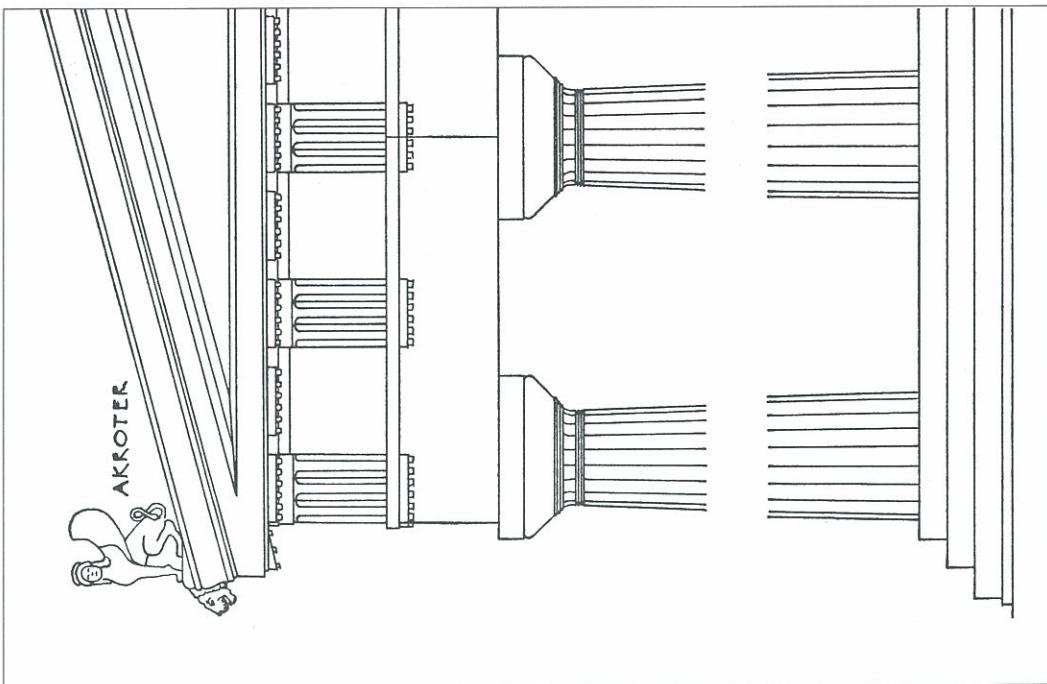
Resim 70
Çatalhöyük, Duvar
resmi (Mellaart,
Çatal Hüyük Res. 59)

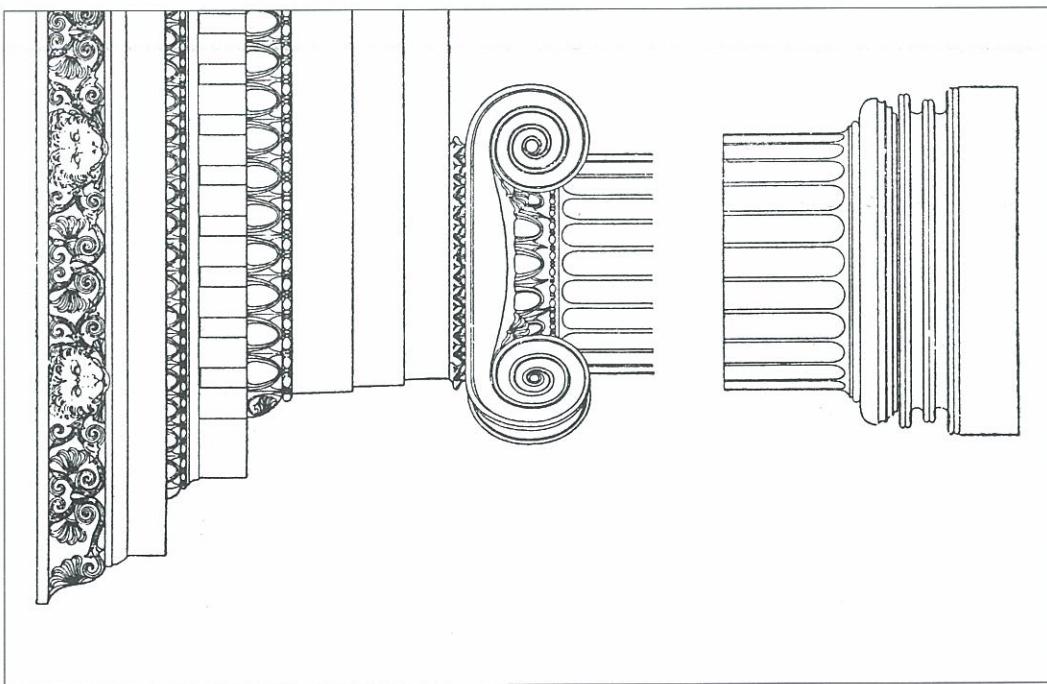
Resim 71 Hellas tapınak tasarıları (Rutkowski, Cult Places Res. 280)

Resim 72 Dor tapınak tasarıları (Rutkowski, Cult Places Res. 281)

Resim 74 Dor Tapınağı (Gruben, Tempel Res. 28)

Resim 73 İyon tapınağı (Gruben, Tempel Res. 259)

